371
P-48

اثر: رضاءالدين بن فخرالدين

آداب تعليم

علم اخلاقدن طوقزنچی جزء

— ايكنچی طبع —

عَلِّمُوا اَوْلَادَكُمْ لِزَمَانٍ غَيْرِ زَمَانِكُمْ لِاَنَّهُمْ خُلِقُوا لِزَمَانٍ غَيْرِ زَمَانِكُمْ

(علی كرم الله وجهه.)

ناشری:

КССР Ғылым Академиясы Ғылыми кітапханасы Научная библиотека Академия Наук КССР

ПРОВЕРЕНО 1953 г.

828
1321

КАЗАНЬ.
ЭЛЕКТРО-ТИПОГРАФІЯ ШАРАФЪ
1908.

مقدمه

تکرار باصدرمق لازم کلمش اثرلرمده بعض بر املا ورسم خطلری تبدیل وتغییر ایلر اولسه‌مده، مضمون وترتیبلرنی اوزگرتمك عادتم یوقدر. کرك یخشی وکرك یمان اولسون، اولـگی ترتیبلری دوام ایلر، برنچی طبعلری ایله بشنچی طبعلری آراسنده ترتیب ومضمون جهتنچه فرق اولماز.

اوشبو «آداب تعلیم» بوندن یدی‌-سکز ییل مقدم، عصبی المزاج اولان جاهل ومتعصب کوزندن کچدیکی سببندن بعض اورنلری بوزلنوب طبع اولنمشیدی. شمدی اوشبو ایکنچی باصمه‌ده شو اورنلر هم برلکده اوله‌رق اصل نسخه‌گه موافق صورتده طبع اولندی. بناء علیه بو ایکنچی طبع نسخه‌لری ایکی اوچ اورنده اولـگیلرندن آرتقلق اولنور. بو اورنلر برنچی طبعنك ٧٢ نچی ٨٩ نچی ٩٥ نچی وایکنچی باصمه‌نك ٧٥ نچی ٩٢ نچی و٩٨-٩٩ نچی بیتلرنده‌در. اوشبو مخالفت بنم طرفمدن قصدی صورتده دگل بلکه مجبوری صورتده اولنمشدر. بوندن باشقه اولـگی باصمه‌ده مطبعه طرفندن توشرلوب قالمش بعض سوزلـر اصل نسخه‌گه موافق حاشیه‌لرنده آرتدرلدی. بونلـر ایکی اوچ جمله‌دن زیاده دگلدر.

علم اخلاقده ترتیب ایدرگه نیت ایتدیکمز اثرلر
شمدی تمام اولدی.

اخلاق مجموعه‌سی بوندن صوڭ اوشبو روشده
ترتیب ایدلنه‌چکدر:

١) تربیه‌لی بالا. ٢) تربیه‌لی آنا. ٣) اهل — عیال.
٤) تربیه‌لی خاتون. ٥) شاگردلك آدابی. ٦) نصیحت برنچی.
٧) نصیحت ایکنچی. ٨) نصیحت اوچونچی. ٩) آداب تعلیم.
١٠) عائله.

رضاءالدین بن فخرالدین

اورنبورغ
١ نچی محرم ١٣٢٦ نچی ییل

بسم الله الرحمن الرحيم

علم، معلم، تربیه.

علم «بیلمك» دیمکدر. علمك فضیلتلو شیء ایدکنی عقل ایله بیلمك ممکن اولدیغی کبی قرآن شریف ومبارك حدیثلرده هم بیان اولنمش؛ تحصیل وتعلیمی حقنده تشویق وترغیب ایدلمشدر.

علم سایه‌سنده جناب اللهی معرفت ایلمك، ابدی اولان حیاته ایرشمك، سرمدی اولان شقاوتدن خلاص اولمق ممکن اولور وعلم سببلی هر کم کندی وظیفه‌سنی بیلور، غیرلره تجاوز ایتمز.

کوز قارامقنده، آدم اوغللری جمله‌سی انسان کورلمکده ایسه‌لرده، حقیقتده علم اهللری انسان اولوب، باشقه‌لری انسان دگلدر. زیرا انسان اولمق ایچون یالگز وجود کفایت ایتمای بلکه علم شرطدر.

علم، روح لذتی اولدیغیچون آنك اوستنده ایکنچی بر لذت اولنمه‌سی صورت طوتماز. اوزی لذتلی شیء اولدیغی کبی لذتلی شیلره هم سبب اولور.

انسانی اك بیوك مرتبه‌لره یتشدرن واسملرینی صوکلره قالدران شی علمدر. علم مرتبه‌سی، محکم مرتبه اولوب، عزل ایدلمك خوفی اولماز. علم اضطراب وقتنده سردش، غربتده یولداش، آولاقده ایبدش، دشمنلره قارشو طوره‌چق اشانچلی بر قورال اولور. علمدن آرتق بایلق، نادانلقدن آرتق فقیرلك یوقدر.

خاطرمده‌در که: الوغ بایلردن بری ارزن حق ایله صاتون آلمش بر خانه‌سنی کوسترمیه دعوت ایتمشیدی. مجلسده حاضر اولان معتبر ذاتلر خانه‌نك هر یرینی تماشا ایدوب یوردکدن وقیلن قرقه یارر مرتبه‌سنده دقت ایتدکدن صوك؛ زینت وبیزکلرینه، کوزگی ودیوانلرینه حتی تورزه اولگیلری وایشك طوتقه‌لرینه قدر حق تعیین ایدرلر وفوق العاده ارزن آلندیغنی سویلرلر ایدی. وبعضیلری آلوچینك زیاده بختلی ایدکندن وبویله سعادتلره نه کبی ذاتلرك خیر دعالری سایه‌سنده ایرشدکندن بحث ایدرلر ایدی.

بو وقتده بر یالگزی بر طرفده خیال دریاسنه باطوب وغرق اولوب اوطورمقده بر درویش کوردم، ویاقیننه واروب: «ای حرمتلی افندی! هر کیم شوق ونشاط اوزرنده سویلدکاری حالده سزلر نیچون بونلره اشتراك ایتمیورسز، ظنمه کوره سزك هم قوشاچق بعض بر جمله‌لرکز اولمالی ایدی!..» دیدم.

افندی‌ده اویقودن اویانور کبی باشنی کوتردی وبگا طوغری قاراب: «جناب الله بگا سلامت کوز وقولمه‌ده اطاعتلی بر قلم، ایبدشلك ایچون یکرمی اوتوز جلد قدر کتابلر وبونلردن استفاده ایدچك فرصت هم ویرمشدرکه کندیمك آدم اوغللری آره‌سنده الك بختلی بر کیمسه اولدیغمنی وبویله سعادتلره الله تعالی‌نك عدیلسز مرحمتی سایه‌سنده اوچرادیغمنی فکرلب شکرانه‌سندن عاجز قالوب، اوطورمقده‌یم. اگرده کتابلرم وقلمم برابرینه هر کیم بهاسنی تقدیر ایده آلمیان بو خانه‌یی بگا ویرمك حقنده بر تکلیفده اولنسونلر اصلا قبول ایتمه‌م، بوغنه‌می؟ اوستینه عباسی خلیفه‌لرك جاریه‌لرینی، روچیلدك حسابسز آلتونلرینی ویرسونلر والله العظیم اختیار ایلمه‌م!» دیه جواب ویردی.

علم قدرینی بیلن ذاتلر؛ عالملر قحطلغی اولان بزم زمانلرمزده‌ده واردر، فقط بونلری معرفت ایلمك ایچون بزم کبی کامل حرص

اوزرنده علملك شرابنی الینه آلوب‌ده، بر صوروب لذتنی بیلدکندن صوڭ کاسه‌سی الندن اختیارسز آلنمش بیچاره‌لره میسر اولسه اولور.

معلم. علم اوگردوچی ودرس اوقودوچی وبالالرڭ جانلرینی تربیه ایدوچی، دیمکدر. شاگردلری علمله تربیه ایتمك، شرع شریفده بیان ایدلمش اخلاق حمیده (کورکام خلقلر) ایله آشنالندرمك وعادتلندرمك معلمڭ برنچی اشی اولور.

معلملرڭ خدمتلری ثوابلی اولدیغی کبی وظیفه‌لری‌ده آغر (آور) وشرفلیدر. اوشنداق شاگردلری طوغروسنده دنیاده وآخرتده ویره‌چك جوابلری‌ده ینگل اولماز کبیدر.

معلم اولور، آلتون اوله‌چق بر شاگردی توپراق ایدوب، یرده قالدرر. معلم اولور، توپراق اوله‌چق بر بالایی آلتون ایده‌بیلور. نیچه ییللر دنبرو کلدش تجربه وصناولر بونی اثبات ایتمکده‌در.

وظیفه‌لرینی ادا ایتمکده اجتهاد اوزرنده اولان معلملرڭ شاگردلری علمدن حصه‌دار (الوش آلوچی) اولدیغی کبی وظیفه‌لرینی اجراده مساهله ایدن معلملرڭ شاگردلری‌ده کوب وقتده معرفتدن نصیبسز قالورلر. بو ایسه معلوم بر اش اولوب، آزغنه تجربه ایدنلره‌ده یاشرون اولماز.

معلم، انسانلره علم اوگرتمك خصوصا آخرتده سعادت سببی اولان: ایمان، اعتقاد بیلدروچی اولدیغندن، دنیا یوزنده فائده‌لی کیمسه‌در. بر معلم سایه‌سنده، نیچه و نیچه بنده‌لر جهالت خسته‌لگندن شفا کسب اید بیلورلر.

سلفلر زماننده معلملك خدمتی اڭ مقدروالڭ بیوك ذاتلر النده اولور ایدی. ادبای کرام وعلمای عظامدن امام کسائی، قطرب، عبد الحمید الکاتب، قیس بن سعد، عطا بن رباح، ضحاك بن مزاحم، ابو معبد الجهنی، ابو عامر الشعبی، ابوبکر عبدالله ابن کیسان، زجاج،

ابوعبیده، فراء، ابو محمد یحیی الیزیدی، شاغوری، ابـو یوسف، ابن السّکّیت (۱) وغیری بو کبی الوغ ذاتلـر معلملك ایدرلر واکثری‌ده عوام صبیلرینی اوقودرلر ایدی.

ذاتا آدم اوغللرینه الله تعالی حضرتی جانبندین یبارلمش بونچه نبیلر ورسوللر جمله‌سی معلملك ایتمیورلر ایدیمی؟ البتـه خلقلره شریعت تعلیم ایترلر ایدی. بو عزیزلرده جمله‌سی معلملر ایدی.

معلملك اڭ بیوك واڭ شریف برمنصبدرکه بو یولڭ نه قدر مشقت تارتلنور ایسه جمله‌سی راحتلـگه حساب ایدلنسه یرنده‌در. شاگردلك کونلرمده هـر نه قدر مستحق اولمادم ایسه‌ده یاش بالالر قارشوسنڭ اولان معلملر کرسیلرینه بن هم بر مدت اوطورمشیدم. صوڭره جناب اللهڭ قسمتی اوزره کوب کیمسه‌لر طرفندن غبطه ایدلمیه لائق اولان بیوك بر کرسیده اوچ بیش کونلـر وقتلر کچردم ایسه‌ده هیهات! اولـگی لذتلری بوله‌مادم.

تربیه. آقرنلق وترتیب اوزرنده کمالت کسب ایتدرمك دیمکدر. تربیه ایدوچینڭ همتی سایه‌سنده بالالـرده اولان قوتلر کوچلر، طبیعی اولان استعدادلری اش اشلمیه حاضرلنر.

صابانچی وباغچه‌چیلر، اورلق ساچمزدن ویمش ایکمزدن مقدم، یرلوینی نه قدر اعتبار اوزرنڭ یومشاتدقلری، چوب وبوزوق‌اولنلرڭ حتی تامرلرینه قدر چقاروب تاشلادقلری معلومدر. بو ایسه یر تربیه‌سی اولوب، زراعت اصولنچه مهم بر شرطدر. بو قبیلـدن بیوك وگوزل انسان ایده‌چك کیمسه‌لری صبی وقتلرنڭ تربیه ایتمك لازمکلور. تربیه‌سی اولمیان یرده گوزل آشلق یتشمادگی کبی لازم تربیه ویرلمادکنده گوزل انسان‌ده یتشماز. اویله ایسه تربیه اڭ کرکلی بر اش اوله‌چقدر.

---

(۱) کتاب البیان والتبیین ج ۱، ص ۱۰۱. ووفیـات الاعیان ج ۱ ص ۳۰۷، ص ۴۰۷، و ج ۲. ص ۲۲۸، ص ۲۳۰، ص ۳۱۰.

بالانك الك كچكنه وقتنده ایمزمك، اویوتمق، آشاتمق، کیوندرمك، یووندرمق الحاصل آنا ویاکه آنا خدمتنده اولان کیمسه قوچاغنده اولان تربیه‌سی، تربیه عالملری قاشنده برنچی تربیه ومکتبده اولان تربیه‌سی ایکنچی تربیه وآندن صوك اولان تربیه‌سی اوچونچی تربیه نامیله معروفدر. بو تربیه‌لردن برنچیسی آنالردن وآنالق خدمتنده اولانلردن؛ ایکنچیسی معلملردن، اوچونچیسی هم معلملر هم مطالعه اولنه‌چق کتابلر وجریده‌لر، دوست ومعامله‌ده اولنه‌چق ذاتلردن تحصیل ایدلنور.

بالالری مکتبه یبارمکدن مقصود نه شیدر بیلورمیسز؟... البته درست وگوزل تربیه ایتدرمکدر، دگلمی؟ لکن وا اسفا! درست تربیه آلنه‌چق مکتبلر بزلرده احتیاجمزه نسبت ایدلدکنده پك آزدر. بلکه بر کون کلور جناب اللهك لطف ومرحمتی بزلره هم ایرشور وبالالرمزی گزل تربیه ایده‌چك علم خانه‌لری آرتور هم کوبایور.

بوندن آکلاشلدیغینه کوره مکتبك وظیفه‌سی هم یالکز علم اوقوتمیه منحصر اولمای بلکه ایچینه جیولمش بالالرك کوکللرینه محبت الله، عادت حسنه، اقدام، همت، اخوت، غیرت، انصاف، حسن خلق، عدالت، شجاعت، نشاط کبی فضیلت اورلقلرینی تمام اعتبارله ساچمك وتربیه‌لب اوسدرمك اوله‌چقدر. زیرا بر کیمسه‌ده عقل وشریعت دائره‌سی ایچنده نشاط ایله اقدام بولنماز ایسه او کیمسه هر نه قدر توپراق اوستنده، انسانلر حسابنده کورلور ایسه‌ده اولکلر وحیوانلر حکمنده‌در. بو، بر حکمدرکه طوغریلغنده هیچ بر عقللی آدمك شبهه‌سی اولماز. ایمدی امت، افرادلردن عبارت اولدیغیچون، افرادلرنده حیات یوق ایسه طبیعی اوله‌رق هیئت مجموعه‌سنده هم حیات اولماز. بر کیمسه‌نك بیك کیمسه‌یه برابر اولدیغی وبیك کیمسه‌نك بر کیمسه قدر حرمتی اولمادیغینك سببی بودر.

ذکر ایتدکمز خدمتلر معلملرك ذمه‌سنه امانت اولمش ایسه، معلملرك نه کبی ذاتلر و نه کبی خصلتلری جامع اولمه‌لری لازم اوله‌جقدر؟ بو ایسه الڭ الوغ و الڭ نازك بر مسئله اولسه کرك. لکن شو قدری آچق و معلومدرکه: معلملك وظیفه‌سنی هر کم ادا ایده بیلمز. بناءً علیه بالایی اوقوتمیه ویرلدیگی وقت الڭ ایلك دقت ایتەجك شیٔ معلم تاپمق و او معلمك وظیفه‌سنی اداء ایلمگنه اقتداری اولوب اولمادیغنی یخشی آڭلامقدر.

بزلر، کیوم تکدرمك اولدیغمزده ماهر تگوچیلر ازلمکده، بر خادم یاللادیغمزده آنڭ خلق و فعلنی اوگرنمکده، چیتلردن صوراشوب بیلمکده، خدمتلرینی قصورسز اجرا ایدوب ایتمیه‌چکلری طوغروسنه خیلی تفتیشلر ایتمکده‌یز. شایان تعجبدرکه عادی شیلر ایچون بویله دقت ایتدکمز حالده کوزمزڭ نوری و کیله‌جك بر زمانڭ آتالری اوله‌جق ذاتلری تعلیم ایتدرمك بابنه الوغ بر قیدسزلك کوسترمکده‌یز.

ولنده آرشیر انیه دایچیسی اولانلرڭ هر بری‌ده بزلره لائق روچه کیوم کیدوب تگه بیلمزلر ایسه کندیسینه معلم اسمی ویرن هر کیمسه بالالرمزی تربیه ایده بیلورمی؟ یوقسه بزم بالالرمزڭ قیمتلری بیش اون تنکه قیمتنه اولان کیوملرمز درجه‌سنه اولسون یوقمیدر؟. . . یا که تعلیم و تربیه علمی کیوم کیسمك وتگوچیلك ایتمکدن‌ده ینگل بر شیمی؟ ظنمه کوره بو سؤالره تصدیق ایله جواب ویره‌جك بر ذات بولنماز.

اوشبونڭ ایچون بزلر بو کتابده معلملرڭ نه کبی ذاتلر اولوبده ونه کبی خصلتلری جامع اولمه‌لری لازم کله‌چگنی و وظیفه‌لری‌ده نه شیلردن عبارت ایدکنی مکمل صورتده اولمازسه‌ده بر مقدار بیان ایلمك قصدنده‌یز، تربیه علماسینڭ دیدکلرینه کوره معلملره یوکلنه‌جك وظیفه‌لر بونلردر:

برنچی وظیفه

خلق و عمل

حضورینه صف صف اولەرق تزلمش شاگردلره اخلاق حمیلدن درس ویرمزدن مقدم، معلم اولان کیمسه کندی خلقنی تحسین ایتمەسی وکندی خلق وفعلیله شاگردلره کوچرگچ اولمەسی لازمدر. بویله اولمادیغنده شاگردلره ویرلمش نصیحتلر فائدەسز، اوقودلمش درسلرده ثمرەسز قالور. بر معلمك حسن خلق طوغروسنده ویرمش نصیحتلریله فعلی قابل تطبیق اولمازسه و یاکه سوزینی فعلی تکذیب ایدرسه او معلمك سوزی هیچ بر بالالنك قولاغینه گرمز، گرر ایسەدەطورەماز. زیرا کوبوقتده بالالر معلمك سوزینه دگل بلکه آرد کوپچکك آل کوپچگه ایاردکی کبی فعلینه ایاررلر. صوگره، ایاردکلری شیلر آنلرده بر عادت اولور کیدر. اوشبونك ایچون حسن خلق اوگرتمك طوغروسنده بالالر معلمك: «شویله اولگز! بویله اولماگز!» دیەویرمش فرمانلرینه دگل بلکه خلقی گوزل اولەسینه محتاج اولورلر.

بر معلم نه قدر عالم و نه قدر ذکی (زیرك) اولسەده اولسون حسن خلق صاحبی اولمازسه هم‌ده حسن خلقنی وعظلرینه تطبیق و فعلا کوسترمز ایسه آنك تعلیمندن فائده کورلمز. فائده شویله طورسون، بلکه ضرر هم قات قات ضرر کورلور. حسن خلقدن محروم اولەرق علم تحصیل ایدن کیمسەلرك کندی بوزوق عمللریله کوچرگچ اولدقلرندن و یاراماز شیلری گوزل ایدەرك کوستەبیلدکلرندن جمعیت بشریه ایچون اولان ضررلری یوزلر و بیگلر ایله نادان کیمسەلرك ضررلرندن زیادەدر.

بر معلم، شاگردلرینه «ایپدشلرکز ایله دائم گوزل معاملەده اولگز وبر حقسزلق کوردککز وقتده عفو ایدگز!» دییور لکن کندیسی ایپدشلریله یرتقجلر مثالنده غاوغالی طورر، حقسزلق وحقلق نه کورر ایسه اصلا عفو ایتمز؛ «یالان سویلەمەگز!» دییور اما کندیسی آلداماى سويلميه بيلمز ایسه مذکور معلمك درسندن نه کبی فائده کورلور؟ بلکه بویله کیمسەیی شاگردلر، معلم دگل بلکه ایکی یوزلی بر یالانچی اولەرق تلقی ایدرلر.

اوشبونك ایچون معلم اولان یاکه اولەجق کیمسه فرض اولان اعتقادلری سلطان الانبیا افندمز صلی الله علیه وسلم حضرتلری واصحاب کراملری اعتقادلرینه موافق تصحیح ایتمەسی ضروردر. بو مقدس وامدر نجات اولان اعتقاد ایسه قرآن شریف اثبات ایدنی اثبات ایتمك وانکار ایدننی انکار ایتمك وبوندن باشقەلرندن سکوت ایتمك ایله تمام اولور. اعتقادات طوغروسنده رأیی فلانلره متابعت ایتمك جائز اولمادیغی کبی زید سوزینه موافق اولەسی وعمر دیدگینه مخالف کورلمەسینك هیچ اثری اولماز.

اوشنداق شریعت مطهرەمز حکمنجه فرض عین اولان نماز، روزەلری وقتنده ادا ایتمك، ایسرتکچ وباشقه فحشیاتدن یراق اولمق؛ غیبت، افترا، بهتان، الحاصل هر بری اوز اورننده بیان ایدلمش بوزوق خلقلردن کامل اعتبارله صاقلانمق؛ عفت، اطاعت، قناعت، صداقت، نظافت، تواضع، آتا وآنا هم جمله اقربا ونسل اوشنداق دین قارنداشلرینه حرمت ایتمك، هر کیم ایله گوزل معامله والفت اوزرنده اولمق کبی اخلاق حمیده ایله صفتلنمك تیوشلیدر.

مجلسلرده فائدەسز سوزلر سویلمك قچقروب کولمك استهزا ومسخره ایتمك بر شیء طوغروسنده درجەسندن زیاده دعوالشمك، سوز

اولچاشمك بورن (۱) ديش، صقال، ميوق، ساچ، كله‌پوش، ساعت كبی شيلر ايله اويناب اوطورمق؛ بارماق بوونلرينی شارطلاتمق؛ ضرورت يوق ايكن تماق قرمق، الحاصل علم ووقار اهلنه مناسب اولميان شيلره عادت ايتمك معلملر ايچون عيبدر.

حضورنده اولان بالالرك اك ادنالرينه وارانچه اسملريله چاغرمق ياكه اوغلم، بالام، طوغانم، قارنداشم، برادرم، ديمك كبی شفقت كلمه‌لری استعمال ايتمك، لقب اسم تاقمقدن اجتناب ايلمك، بولنديغی شهر وقريه خلقلرينه كنديسنی گوزل خلقلی، انصافلی بنده ايدوب طانتمق حسن خلق اقتضاسندندر. بعض الوغ ذاتلر: «حرمتلی اولمق استرسه‌گز، حرمتسز خلقلردن صاقلانگز!» ديمشلردر.

شريعت مقدسه‌مز واسطه‌سيله جناب الله بنده‌لرينه مهم اولان ادبلرك جمله‌سنی اوگرتمشدر. شونگچون اك بيوكلرندن باشلاب اك كچوكلرينه وارانچه مذكور بيورقلری يرينه كتورمك هم لازم هم ثوابلی بر عملدر. حضرت عمر (رضی الله عنه) جنابلری: «شريعتدن ادب اوگرنميان كيمسه هيچ كيمدن ادب اوگرنه بيلمز» مضموننده سوز سويله‌مشدر. وبعض حديث شريفده: «بگا اك سوكلو اولانگز خلقی گوزل اولانگزدر (۲)» مضمونی وارد اولمشدر. بعض محترم ذاتلر: «رسول الله سلطان الانبيا افندمز حضرتلرينك: — سزلر، مالگز ايله خلقلره گوزل كورنوب يته آلمازسگز باری خلقگز ايله گوزل كورنميه غيرت ايدگز! - ديدگی مبارك سوزلری بتون دنيا آدميلرينك گوزل وعبرتلی سوزلری ايله اولچانور ايسه البته غالب كلور ايدی» بيورمشلردر. بونده شبهه‌می وار؟...

---

(۱) عربی انفدر. «بورون» و «برون» يازلمسی غلطدر. قاموس تركی ص ۳۱۰.

(۲) بخاری شريف.

اوصال خلق، انسانلری تلف ایدن آغو اولدیغی کبی کورکام خلق‌ده سعادته یتشدره‌چك تریاقدر. کورکام خلق، صدیقلر عملینك اڭ شریفلرندن ورسل کرام (علیهم الصلات والسلام) حضراتلرینك مبارك صفتلرندندر. لکن کوب وقت اولورکه بنده کندسنده اولان بوزوق خلقلردن خبردار اولمای غافل طورر. کندی خلقکی بیلمك کندی نفسکی طانیمق درجه‌سنده مشکلدر (١) بناءً علیه انسان کندی خلقنی تمام آکلامق طوغروسنده عقللی اولمق شرطیله اڭ یاقین دوست ویاکه اڭ قاتیغ دشمنڭ معاونتنه احتیاجلی اولور. یارلماز خلقلره یاقین دوست تنبیه ایدر. دشمن‌ده هر نه قدر احتیاطلی اولسون غیبت قیلور. بونلرڭ هر ایکیسی ایله‌ده بر قدر اصلاح ایلمك ممکندر. بصیرتلی کیمسه الوغ شیخلردن آله‌چق تربیه قدر بلکه زیاده تربیه‌لری دشمنلرندن آلور. دشمن طرفندن میدانغه قویلمش بوزوق عادتلری اصلاح و یاراماز خلقلری تهذیب وتحسین ایده بیلور.

معلم اولان کیمسه‌نڭ فعلی، اوگره‌چك شیلرینه موافق کلور ایسه آنڭ سوزینه دگل شاگردلر، بلکه هواده اولان قوشلر اطاعت ایدرلر. امام جاحظ حضرتلری بر مؤدبی: «شاگردلرینڭ عقللرینی شو مرتبه‌ده اوزینه جلب ایلمشیدی‌که حضورندن چقمقده اولان صبیلر الوغ عالملر روشنده چقارلر ایدی» مضمونیله توصیف ایده‌در. هیچ شبهه یوقدرکه بو شیءٔ مؤدبڭ تربیه‌سی اثرلی اولمه‌سندن وتربیه‌سی بویله اثرلی اولمه‌سی‌ده فعلی، سوزینی تصدیق ایتمه‌سندن اوالور. معلم، شبح ایسه شاگرد، آنڭ کولگه‌سیدر یاکه معلم بر مؤلف شاگردی‌ده آنڭ تألیف ایلمش نسخه‌سیدر. تألیف ایدلن نسخه‌یی کوروب مؤلفینڭ علم و عقلده اولان مرتبه‌سنی تقدیر ایتمك ممکن اولدیغی کبی شاگردی کوروب معلمینڭ کیم ایدکنی بیلمك هم آغر اولماز.

---

(١) من عرف نفسه فقد عرف ربه.

عتبة بن ابی سفیان بالالرینڭ مؤدبی اولان عبدالصمد نام کیمسه‌یه بویله توصیه ایتمشیدی: «بالالره ادب ویرمکده الڭ اوّل «اوز خلقڭی گوزللندرمکدن شروع ایتمه‌لیسن. زیرا سن گوزل» «کوسترمش اولان شیٔ آنلر قاشنده گوزل و بوزوق کوستردگڭ» «آنلر قاشنده بوزوق اوله‌چقدر. آرتق طغزلماز و آرتق یومشاتماز» «شرطیله آنلره قرآن شریف تعلیم ایله! چونکه آرتق طغزلار ایسه‌ڭ» «آنلر یالقورلر، آزرلر یومشادر ایسه‌ڭ بلکه تمام اوقومقنی اونودرلر» «بوندن صوڭ عفتلگی سودرچك شعرلر و عبرتلی حدیثلر تعلیم ایله!» «لکن بر علمی گوزل آکلامازدن مقدم ایکنچی علمله شغللندرمه!» «زیرا تورلی تورلی سوزڭ قولاقلره بر وقتده کرمه‌سی فهمی آداشدرر» «بنم ایله قورقوت! لکن ادبی بنم حضورمدن باشقه یرده بیلدر!» «آنلری تربیه ایلمکده خسته‌لگی بیلمازدن مقدم دوا ویرمیان» «طبیب روشلی معامله ایله! آنلر حضورنده خاتون، قز طوغروسندن» «سوز سویلمکدن غایت حذر ایله! بن آنلری سڭا تابشردم، ناقص» «تربیه ایدر ایسه‌ڭ هیچ عذرڭ اولماز آنلرڭ تربیه‌لری گوزللندکچه» «بنم‌ده سڭا اولان فائده‌لرم گوزللنور(١)».

بو، بر توصیه‌درکه هر بر معلم طرفندن کندی خدمتینی ادا ایتمك طوغروسنده دستور ایدلمیه وموجبیله عمل ایدلمیه سزادر.

---

(١) البیان والتبیین ج١ ص١٧٧.

ایکنجی وظیفه

معلومات واقتدار

معلمك حسن خلق صاحبی اولمه‌سی نه قدر لازم اولور ایسه معلملگه لازم اوله‌جق معلوماتی بیلمه‌سی معلملك ایتمیه اقتدارلی اولمه‌سی دخی آرتق لازمدر. کوز قاره‌لری، کوکل یمشلری، کیله‌جك کون خصوصا قارا کونلرده جمله امیدلر آنلرده اولان بو کونك صبیلرینی بو احتیاج قوشلرینی تربیه ایده‌جك ذات معلوماتسز ویاکه اقتدارسز اولور ایسه هیچ بر وقتده تعمیر ممکن اولمیه‌جق ضرر کتورر.

معلمك آلدنده جیدلوب، تزلوب، اوطورمش بالالر هر نه قدر کچکنه‌لر اولسه‌ده اولسونلر آنلری تربیه ایده‌جك علم، قار کورمك قدر ینکل دگلدر. بلکه علم تربیه کبی بیوك وشریف بر فنك قاعده‌لرندن خبردار اوله‌رق بصیرت اوزرنده حرکت ایلمه‌سی ضرور اولور.

علم تربیه، حفظ صحت وعلم اخلاق، علم روح کبی تورلی فنلردن ترکیب ایدلنه‌رك قاعده تحتنه آلنمش بر علم اولدیغندن، دیدکمز علملرك هر نه قدر تفصیلاتیله بیلنمه‌سی لازم دگلسه‌ده نیگز ورکنلری اعتبار ایدلن اصوللرندن بی خبر اولمق هم جائز دگلدر. الحاصل معلملك ایده‌جك ذاتك علامه اولمه‌سی ویاکه خلق آره‌سنده نه قدر علم اولسه جمله‌سنی بیلمه‌سی شرط اولماز ایسه‌ده معلملك ایچون حاجت اولان مقدارندن غافل اولمه‌سی هم روا اولماز.

بزم الك نادان اعتقاد ایتدکمز مال کتوچیلری، مال کوتمك طوغروسنده بعض شیلری بیلمیه وبیلدکلریله عمل ایتمیه مجبور اولدقلری؛ وکتوچیلك علمندن نصیبسز اولان بر کتوچینك حیوانلرنی هلاکته سوق ایتمکی اولدیغی حالده علم تربیه‌دن محروم وتعلیم ایچون

استعدادسز کیمسه معلملك ایدر ایسه (کرك دنیانڭ برنچی درجه‌ده ایزگو بنده‌سی‌ده اولسون) فـائـده یرینه دنـیا طولیسی زیانلر کتورر.

هر صنعت وکسب ایچون کندیسینه مناسب بر استعداد کرك اولور ایسه تعلیم وتربیه ایچون جمله‌دن زیاده بر استعداد وخدمتنی اجرا ایتمیه‌ده اقتدار بوانمه‌سی معلم ایچون لازمدر. لکن استعداد دینلمش شیء کسب ایتمیه، اوقوب تحصیل ایلمیه محـتاج اولمای بلکه جناب اللهڭ طوغری بر هبه‌سی اولدیغی کبی، معلملك ایچون لازم اولان معلومات واقتداری تحصیل ایتمك ایچونده الوغ آدملر وبیوك مدرسه‌لرده اوزون وقتلر یورمیه حاجتلی دگلدر. بلکه استعدادی اولان بر کیمسه علم تربیه کتابلرینی مطالعه ایلمك ویا که علم تربیه‌دن الـوشی اولان کیمسه‌لرڭ معامله‌لرینی تجربه ایتمك سایه‌سنده هم مذکور کمالنی تحصیل ایده بیلور.

اگرده اعتباری یرنده اولور ایسه شاگردلرینه تعلیم وقتنده شاگردلـری کندیلرینه لازم اولان درسلری اوگرنـدکاری وقت، معلم اولان کیمسه هم علم تربیه‌دن الڭ کرکلو قاعده‌لر اوگرنمیه موفق اولور.

کوڭلنده اولان علمنی آچیق ایدوب آڭلاته بیلمك اقتداردر. اوگرتـه بیلمك قوّتندن محروم اولان کیمسه‌نڭ یول اوگرتمه‌سندن هم فائده کورلمادگی کبی علم اوگرتمه‌سندنده بر ثمره تابلماز. اوگرتمیه اقتداری اولمیان ذات، آرسطو (۱) قدر بیوك برفیلسوف اولسون معلم اولمه‌سی جائز دگلدر. عالم وفیلسوف اولمق برشیء امـا معلم اولمق ایکنچی بر شیدر.

(۱) یونـان قـدیمده الڭ بیوك بر حکیم اولوب، حضرت عیسی میلادنـدن (۳۲۱) سنه مقدم (۶۲) یاشنده وفات ایتدی.

НКВР

اوچنچی وظیفه

حلم. ملایمت. وقار.

معلملرك، حلیم یعنی تحمللی شفقتلی ومرحمتلی اولمقلری لازمدر. بویله اولمیان کیمسه معلملك خدمتنی ایده بیلماز. ایدرسه‌ده بونك تربیه‌سندن، امید ایدلن فائده کورلماز. اوزلرینه فائده ایله ضرری تمیز ایلمیان صاماوار بیوکلگنده اولان بالالره حلم ومرحمتدن باشقه نه کبی تربیه ویرلسون؟. البته معلم اولان کیمسه‌نك بوندن خبردار اولمه‌سی هم‌ده هر کسدن زیاده خبردار اولمه‌سی لازمدر. معلم تربیه‌سندن کوره‌چك فائده، یالگز علم ایله اقتدارندن اولمای بلکه بونلرله برابر شفقت ایله مرحمتلی اولمه‌سندن ظاهر اولور. حال بویله اولدیغنده اوشبو وظیفه‌یي ادا ایتمیه قدرتی اولمیان کیمسه‌نك تعلیم وتربیه ایله مشغول اولماه‌سی هم کندیسیچون هم بالالر ایچون خیرلو اوله‌چقدر.

تربیه اصولیله آشنا اولان معلم، هیچ وقتده کندی طبیعتنی شاگردلره آچولنه‌چق درجه‌یه کتورماز. کلور ایسه‌ده کندیسنی ضبط ایدر، آچولاندیغنی شاگردلرندن یاشروب، اوزینك مرتبه‌سنی حفظ ایده بیلور. بو ایسه اصول تربیه اصطلاحنچه «وقار» تسمیه اولنور.

انسان نه قدر قسقه خلقلی وآچوچان اولور ایسه‌ده، رضا وشادلق حاللرندن تمام محروم اولماز. هر کیمدن رضا وهر کیمدن تحمل ایده‌چك بعض دقیقه‌لری اولنور. لکن بو حال «حلم» دگلدر. بلکه حلم عین آچو وقتلرنده آچو آردندن یورمکدن نفسی ضبط ایتمك وعقل اولچاوندن بر قارش اولسون چیت طرفه چقمامقدر. اوشبونك ایچون معلملرك «حلیم» اولوب، اولمادقلری آچو کله‌چك بر حال اولدیغنده بیلنور.

وقارلی معلم، عرف وعادتده توبان کورلمش شیلردن بار قوتیله اجتناب ایدر. شونك ایچون «وقار» بیوك بر فضیلت اولوب، صاحبنی سعادته توتاشدرر. شاگردلاری، درسلرینه اجتهاد واوقومق اصولینه رعایت ایدرگه مجبور ایده‌چك شیء معلمك علم وملایمتنه امتزاج ایلمش «وقار» ندن باشقه دگلدر.

وقار، نفوذلی بر سلطان اولدیغیچون شاگردلر معلمك آچوندن، سوکمگندن، صوقمقندن دگل بلکه قان وتوکاره قدر اثر ویرمکن اولان وقارندن قورقورلر. لکن بویله قورقو دشمندن قورقو قبیلندن یالانغاچ قورقو دگل بلکه حرمت، تعظیم، محبت، دن مختلط اولان بر قورقو اولور.

معلملکدن قطع نظر ایدلسه‌ده وقار، حلم، ملایمت کندی حرمتنی وعلم مرتبه‌سنی ضائع ایتماز شرطیله اك گوزل خلقلاردندر. بونلرله صفتلنمش کیمسه هیچ شبهه‌سز بختیاردر. احنف حضرتلری: «عسکرلردن زیاده یاردم ویرن شیء حلمدر» دییور ایمش. عمر ابن عبدالعزیز حضرتلری‌ده: «بر برینه یاقن اولان شیلرك اك افضللری علم ایله حلم، قدرت ایله عفو» دییور اولمشدر.

عالم وحلیم اولان معلملر، آتلردن باشلاب اتلره قدر، طوطیلردن صچانلره (سچقان — تچقان) وارانچه هر تورلی حیوانلر وقوشلری تورلی تورلی شیلره اوگردوب؛ سیرکلرده تماشا ایتدردکاری کوزمز اوگنده‌در. بویله اولدیغنده گوزل صورتده یارادلمش، عقل ایله نطق احسان ایدلمش آدم بالاسی نه ایچون علم کسب ایتمکدن محروم قالسون؟ محروم قالور ایسه بوڭا اقتدارسز هم‌ده وظیفه‌لرینی بیلمدگی ویاکه بیلسه‌ده وظیفه‌لرینی اجرا ایده آلمادیغی معلم طوغری کلدکی ایله حکم ایتمك لازم کلور.

اورنسز یرده آچولانمق وشاگردلرنی قورقوتمق «حلم» اولمادیغی

کبی کرك اورننده تنبیه ومجازات ایلمکسز بی خبر طورمق هم « حلم » دگلدر. شریعت وعقل دائره‌سنده هم‌ده علم تربیه قاعده‌لرینه تطبیق ایله هر تورلی تعزیر ویرمك، معلمك حلیم اولمه‌سینه منافی اولماز بو ایسه هر کیمه معلوم بر سوزدر.

بالا، اوستینه هر تورلی نقش دوشرمك ممکن اولان، بهالی جوهر ویاکه هر شی یازمیه صالح اولان آق کاغددر. معاذ الله بونك اوزرینه هیچ شیء یازلماز ولازم نقش دوشرلماز ویاکه فائده‌سز نقش ایله معناسز یازو یازلنور ایسه البته نقشچی ایله یازوچی عیبلو اولور.

هارون‌الرشید، کندی بالاسینك مؤدبینه بویله توصیه ایلمشیدی: « ای مؤدب! سکا امیرالمؤمنین جانی ایله کوکلندن برکیساکی اولان» « بالاسنی تابشروب، سکا اطاعتلی اولمه‌سنی، مذکور بالاسینه لازم» «ایلدی. ایمدی سن، امیرالمؤمنین قویمش اورنده طوروب، مزبوره» «قرآن شریف اوگرت! فائده‌لی خبرلری بیلدر، شعر ایله آشنا ایله،» « سنتلردن معلوماتی اولسون، مجلس وسوز سویلشمك ادبلرینی بنو » « هاشم شیخلرینه وامیرلره تعظیم ایتمك قاعده‌لرینی یخشی بیلدر! هر » «ساعتده بریاکا فائده آلسون لکن کوکلنی کویندرمك (حسرته‌سالمق)» « دن البته احتیاط ایله! زیرا قایغورمق وحسرتلنمك ذهنی بوزادر. » «حقنده اصلا مسامحه ایلمه! مسامحه ایدلن بالا طبیعی یالقاواولور لکن» „ممکن مرتبه یومشاقلق وملایمت اوزرنده تربیه ایله! مکرده بونلرك“ „ فائده‌سی کورلمای باشلارسه ترتیبی اوزرنده تعزیر ایده“ „ بیلورسن (١) ». لکن هارونك „ تعزیر “ دیمکدن مرادی طوپ طوغری صوقمق وسوکمك دگلدر.

ایمدی، هرکیمك بالاسی قلبندن برکیساگی اولوب، هرنه قدر خلیفه اولماز ایسه‌ده هرکیم اوز عالمنده هاروندر. هرکیم، بالاسینك

(١) مروج الذهب. ج ٦. ص ١٤٦.

علم تحصیل ایتمه‌سنی ، فائده ایله ضرری آیره بیلمه‌سنی وصدقهٔ جاریه اوله‌رق قالمه‌سنی استر. یخشیلغنی ویمانلغنی قلم یازمادیغی بر وقتده علم باغچه‌سینه کرمك ، شریعت بناسینه بنله‌چك بـاسقچه آیاق قویمق نیتیله حضورینه کان بالالرك قیمتلرینی، جمله‌دن مقدم معلملر تقدیر ایدرك کامل ملایمت کوسترسه‌لر کرك .

ای حرمتلو معلم! کوزلرکه قاراب ، فرمانلرکه منتظر اولوب اوطورمقده اولان بو بالالره بر کره عبرتله نظر ایله! بونلر، بالالر دگل بلکه جناب الله عظیم الشأنك مخلوقلری وبو کون سنك الکن الڭ قیمتلو امـانتلردر. صاق اول! تربیه‌لرنده اهمال ایلمه! زیرا علم محبتنه اسیر اوله‌رق حضورکه کامشلردر. بالا تربیه ایتمك وشاگرد اوقوتمق (خصوصا آدم اولسون مرادیله اوقوتمق) الڭ برنچی مشکل وآغر خدمتدر. اگرده بونك برابرینه مناسب اولان اجره‌سنی ویرمك لازم کلسه ایدیٔ پـادشاهلر، دولتلر بایلغی یتشماز ایدی، لکن بونك مکافاتنی درجه‌سندن زیاده ایدوب ویره‌چك ذات جناب‌اللهدر. بو آغر خدمتلرکه اولان مکافـات پـك بیوك اولوب ، والڭ محتاج اوله‌چغك وهر کیمدن امید کیسدگك کون آخرت کوننده اوله‌چغنه شبهه‌ڭ اولماسون! هر کله‌چك قریب اولسه آخرت کونی اقربدر.

دورتنچی وظیفه.

اخلاص. دقت. سعی.

بالالری تعلیم ایتمکله الله تعالی حضرتینك رضاسنی امید قیلمق وقارنداشلری نادانلق خسته‌لگندن خلاص ایدوب ، ملت ایچون‌علملی کیمسه‌لر یتشدرمك فکریله خدمت ایلمك ، معلم اولان کیمسه ذمه‌سینه

فرضدر. بو ایسه «اخلاص» وایکنچی عبارتله «نیت درستلمك» دیمکدر. اخلاص ایله اولان خدمت هیچ وقتده ثمره‌سز قالماز.

نیت واخلاص، بنك ایله جناب الله آره‌سنده یاشرون اولان بر سرّ اولدیغندن اوچونچی بر کیمسه بوڭا مطلع اوله آلماز. شونكچون نیت درستلمك، هر کیمك اوزی ایچون ضرور اولدیغندن کیله‌چك بر کونك فائده‌سنی کورمك نیتیله کندیسی ایچون لازمدر. اوشنداق بر کیمسه نیتی حقنده سوز سویلمك وظیفه‌سی ایکنچیلرده اولماز.

خدمتی برابرینه اجر آلمای اوقوتمقدن ویاکه «بن اجر آلمای بلکه یالکز الله تعالی رضاسیچون اوقوتامن» دیمکدن نیت درستلکی لازم کلمادکی کبی مشقتی ایچون بر مقدار اولسه‌ده معاشلق آلوب تربیه ایلمکدن نیت بوزقلغی لازم کلمز.

فی الواقع علم اوکرتمك برابرینه حق ویرمك، زمان سعادتك هم یوق دکل ایدی. بدر محاربه‌سندن اسیر آلنمش قریشیلردن فدا ایچون مال ویرمیه اقتداری اولمیانلره هر بری اون بالایه یازو بیلدرمك ایله الزام ایدلمشلر وتمام اوکرتدکاری صوڭنده آزاد ایدلنمشلر ایدی (١).

ابو اسحاق ابراهیم الزجاج، کندیسنك قول کوچیله تحصیل ایدن بر یارم درهم حاصلینك بر درهمنی علم اوکرتدکی برابرینه استاذی ابوالعباس محمد المبرّده ویرر ایدی. صوڭره کندیسی هم مذکور استاذینك دلالتیله بعض وزیر بالالرینه معلم اوله‌رق الوغ بر ثروت تحصیل ایلدی. بوشو زجاجدرکه کندیسی حقنده علمای عظام «مذهبی درست، اعتقادی کورکام، متدین ودیندار هم متقی ایدی» دیه شهادت ویرمکده‌لردر.

---

(١) تاریخ اداب اللغة العربیة ج ١ ص ٥٩. اغانی ج ٦ ص ٨٧.

معلملرك جمله وظیفه‌لری معلوم وقتلرنده اجرا ایدلمك وتعلیم ایچون هم مخصوص وقتلر تعیین ایدلمك تیوشلیدر. قوناق کلمك، ضیافته دعوت ایدلمك دگل بلکه الك یاقین بر دوستی قبرندن ترلوب قایتورسه‌ده درسلرنی معلوم ساعت ودقیقه‌دن کیچکدرمك درست اولماز. بو ایسه اصول تربیه‌ده «دقت» دیمکله معـروف اولان بر قاعده‌در. ویرلمه‌سی لازم اولان مکافات ویاکه مجازاتلری وقتندن تأخیر ایتمك یاکه کلیاً تـرك ایتمك، دقتسزلك واصول تعلیمه کوره عیب وضررلی بر اشدر.

معلم، کندی وظیفه‌لرنده دقتلی اولورسه معلم، یوقسه معلم دگلدر. دقت ایله تربیه ایدلمش شاگـرد جاهل قالمیه‌چغی کبی ساچمش اورلقلرندن اوسمکده اولان ایگونلری کوروب، معلم هم مسرور وبونك حقنده چوق زحمت چیکدم ایسه‌ده بویله بر سعادتی‌ده کوردم دیه، بر کون ممنون اولسه کرك.

کورکام اشلر حقنك خواه آخرتلك اولسون خواه دنیالق اش اولسون سعی ایتمك الك مرغوب بر اش ایدکی دایله محتاج دگلدر. زیرا کندی مسلگنده اجتهاد اوزرنده سعی ایتمیان کیمسه‌نك مقصودی تمام اولماز. بناء علیه معلم اولان ذات، تعلیم امرنك نشاط وعدالت اوزرنك سعی ایتمیه وکندی شاگردلرینك تربیه‌سی خصوصنده هر وقت فکر یورتمیه بورچلیدر.

دنیا بایلغی هم الوغ بر سعی ایتمیه حاجتلی اولدیغی حالك علم تحصیل ایتمك ویاکه تحصیل ایتدرمك دخی زیاده سعی ایلمیه محتاج اولدیغی هر کیمه معلوم بر مسئله اولسه کرك. بو کونك علم یولنك سعی ایدن قوم وسعی ایدن عالملرنی کوسترمك لازم کلورسه هیچ شبهه‌سز آنلر فرنك قومی ایله فرنك علماسیدر. بونلرك نشر علم یولنده اولان غیرت وسعی، نشاط ومحبتلری تعریف ایداسه آدم اوغلی شاشار.

اوتکان زمـان اسلاملری آراسنده علم یولنده سعی ایتمك یرنـده ایدی. بونلرك تاریخلری وترجمهٔ حال‌لری اوقولدیغی وقت جمله‌مزك کوکلمزده بر حس و محبت اویغانمقده‌در. اسلامیتنك بو کونه اولان انتشاری برنچی، ایکنچی، اوچونچی، دورتنچی عصر هجریده اولان علمای کرام طرفندن ایدلن سعی ثمره‌سی ایدکنده نزاع یوقدر.

علم یولنده اولان سعی آرتدقچه لذتی هم آرتور. بر کیمسه‌نك اون آلتون آلوب اشلیه‌چك بر اشنی علم اهـلی کندینك صوك پاره‌سنی ویروب اجرا ایدر. دنیاده علمدن آرتق بر فضیلت اولماز وبر بالانی شریعت یولنده تربیه‌لمك قدر مزیت هیچ تابلمازایسه، معلم اولان کیمسه‌لر ایچون بو طوغروده کامل نشاط اوزرنه سعی ایتمك لازم اوله‌چغی شبهه‌سزدر.

علم تاریـخ، چوق کیمسه‌لری کوستررکه: قتل ایـله حکم ایدلندکی صوکنده معلوم کونی کلنه قدر حبسخانه‌ده اولانلره تعلیم ایله مشغول اولمشلر ونشر علم یولنه بو ساعتلرینی کامل راحتلکه اوزدرمشلردر. کتبخانه‌مزی مبارك اثرلری تزیین ایدن بـر ذات بیلورزکه مؤبد اولمق اوزره حبس ایدلدکی صوکنده حبسخانـه‌ده اولانلری تعلیم ایدرك آره‌لرنده حمیت و غیرت قوزغـالدروب، حبسخانه‌یی درسخانه و علمخانه ایلمشدر.

ایمدی، بو کبی هر ساعتده اولم کوتمکده وتری ایکن قبره کوملمش اولان ذاتلر علم یولنه بویله سعی کوستررلر ایسه تمام حریته مالك اولان عاملی کیمسه، تعلیم امرنده مساهله ایدرسه‌نیه‌یارار؟ حالبوکه اوکرنمك طوغروسنده نادانـلردن عهد آلنمازدن مقدم، اوکرتمك ایله عالملردن عهد آلنمشدر. اوشبونك ایچون بیلدکلرینی

اوگرتمای طورمق طوغروسنده هیچ کیمك عذری اولماز، اولورسه‌ده قبول ایدلماز.

بشنچی وظیفه

تشخیص. تشویق. تحمل.

طبیبلر، خسته‌یه دوا ویرمازدن مقدم، مزاجنی تدقیق ایدرگه ونه کبی خسته‌لك ایدکنی آڭلارغه مجبور اولدقلری کبی معلملر هم شاگردلرك مزاج وطبیعتلرینی بیلورگه مجبور اولورلر. ذکاوت، غباوت، اجتهاد، بطالت، ریا، اخلاص، تواضع، تکبر کبی صفتلرده شاگردلر غایت مختلف درجه‌لرده اولورلر. شونڭچون جمله‌سینڭ طبیعت وخلقلرینی اوگرنوب آلمق وصوڭره هر کمڭ حالی اقتضاسنچه تربیه ایلمك، معلم ایچون مهم بلکه اڭ اَهَم برماده‌در.

شاگردلرڭ طبیعتلرینی بیلمك ومزاجلریله آشنا اولمق ایچون تدبیرلی معلملر تعلیم وتربیه‌یه کرشمازدن مقدم، شاگردلرنی بر قدر کونلر اوز اختیارلرنچه یورتمکله تجربه ایدر وصنارلر اینمش «تشخیص» دیمك اوشبو کبی حاللره دینلور.

«تشویق» بالاره علم تحصیلنی سودرمك دیمکدر. بو ایسه معلملر ایچون اڭ لازم واڭ فائده‌لی بر وظیفه اولور. جبری صورتله اجرا ایدلمش اشلرده لذت اولمادیغی ولذتسز خدمتلر هم محصول ویرمادگی هرکیمه معلومدر. شونڭچون بالالر، جبرله دگل بلکه تمام رغبتلریله تحصیلده اولنمقلری، نادانلق خسته‌لگنی ملت اوستندن یبارمك ایچون برنچی وسیله اوله بیلور.

بالالر، معلملرڭ نصیحتلرینی جان وتن ایله سووب دڭلاسونلر. معلملری، کندیلرینی تربیه ایدر ایچون خلق اولنمش ذاتلر دیه

اعتقاد ایتسونلر. معلملری ہرنچی درجەدە سوسنلر. آنلردن بر «رحمت» کلمەسی ایشدلمەگی دنیا بهاسی حساب قیلسونلر. لکن بیلورمیسز، بویله اعتقادلری بالالر کوکلینه اورناشدرمق خدمتی کیملردە اولەچقدر؟! . . . هیچ شبهه یوقدرکه بویله شرفلی بر خدمت کنه معلملرك همتلرینه امانت ایدلمشدر. حلم ایله مرحمتی، وقار ایله دقتی، معلومات واجتهادی دستورالعمل ایدن معلملر، بو وظیفەیی قصورسز ادا ایدە بیلورلر.

واصل بن عطا حضرتلری، بر یاش یگت مجلسنن کوب وقت کورلور وقولنن اولان دفترینه یازوب اوطوردیغندن حدیث شریف دکلادیغی وایشتدکنی یازدیغی ظن ایدلنور ایدی. کونلرك برنن اوشبو مجلسه، بیلشلرندن بری کاوب کردگنده واصل حضرتلرینی کوروب: «سبحان الله! بو یگتدن نیچه مرتبه اعلم واحفظ اولدیغك حالن بو نه اشکدر؟» دیه هم تعجب هم انکار ایتدکنده، مزبوردە: «صبر ایله! بو مجلسه حاضر اولمقلغم استفاده ایتمك ایچون دگل بلکه بو یگته ریاست لذتنی طادتمقدر. مجلسمه الوغ شیخلر کلوب استفاده ایتمیه باشلادیلر دیه؛ نشر علم یولنده رغبتی آرتسون، ریاست وعلم لذتی کوکلینه یخشی اورناشور ایسه علم یولنده جاننی فدا ایدنه قدر طرشور، بنم وبنم کبیلرك حاضر اولمقلرینەدە لزوم کورلماز» دیمشدر. تشویق بویله اولور، ترغیب بویله اولور. علم لذتنی بیلمش کیمسه واصل بن عطا کبی عصرینك ممتاز بر شیخیدە اولسون قارتلر مجلسینه کروب استفاده ایدر، یاشلر مجلسینه کروب هر تورلی تشویقلر قیلور حتیکه بیوك بر استاذ اولدیغی حالده کندیسنی شاگرد صورتنه قویار، استفاده ایلمکده ایمش کبی کورنور؛ اصلا عارلنماز.

ایمدی ایسکی عالملر، ضبیلری دگل حتیکه درس کرسیلرینه

چیقمش مدرسلری تشویق همده هیچ سیز درمای تحریض ایتدکلر حالده هر امری قبول ایدرگه حاضر اولان یاش بالالری تشویق وترغیب ایتمك معلملر ایچون (اومعلملر ایچون‌که بر بالانك هدایت تاپمه‌سنی دنیا بایلغندن آرتق کورمکده‌لردر) کوچ یتماز اشلـر جمله‌سندن اولمازسه کرك.

درسلری ینگل اوقوتمق، آچیق بیلدرمك، هـر ترسه‌یی عملیاتیله تطبیق ایتدرمك، درس بیلنلره تحسین وبیلمیانلره هم سعیلرنڭ قصورلق اوزرنده اولانلره ترتیبیله تعزیر ویـرمك کبی شیلر، جمله‌سی، تشویق اوله‌چقدر. شاگرد هر نـه قدر یاش اولسه‌ده اولسون، کسب معرفته قابلدر، فقط معلمك اصول بیلمه‌سی وآلدنڭ اوطورمش اولان ضعیف مخلوقك کیله‌چك کونده مشهور ومنفعتلی آدم اوله‌چق احتمالی وارلغنی فکرلب احتیاط اوزرنده تربیه ایلمه‌سی شرطدر.

بیوك بر ذاتك دیدکینه کوره، دارالفنونلرده درس ختم ایدوب چقمش بر شاگردك آلتی یاشندن مقدم تحصیل ایدن علمی؛ مذکور یاشندن صوڭ تحصیل ایدننه نسبتله کوب مرتبه آرتق اوله‌چق ایمش. لکن وا اسفا! بـزم ملتمزك بالالری، بو اهمیتلی اولان وقتلـرنی الڭ تربیه‌سز اولان ناظرلر والڭ طوغرسی‌ده ناظره‌لر النده ضائع ایتمکده‌لردر.

تعلیم یولنده اولان آغرلقلرنی تحمل ایتمك معلم ذمه‌سینه لازم اولدیغی کبی آچی سوزلره تحمل، سانچمکده اولان بزلره صبر ایتمك وممکن مرتبـه نفسی ضبط ایلمك هم لازمدر. ایشدلدش ساعتنده افترا وبهتان هم غیبتلره مقابله ایتمك قصدی غلبه ایدوب، حتی‌که صبرلنمق مشکل کورلسه‌ده زمان اوتدکچه صبرك لذتی سیزلور وهر دقیقه‌ده بو لذت کوچلنور، تدریجله صوڭنده ملایم بر راحتلك کتورر.

بونی ایسه هر کیم کندیسنده تجربه‌ایتدگی واردر، اولمازسه بوندن صوڭ بر تجربه ایدوب کورسون!... واقعا دشمنلرڭ سوزلری کرك افترا وبهتان‌ده اولسون بنده ایچون فائده‌سز دگلدر. بوناڭ سببندن تهذیب اخلاق وتربیهٔ روح ایتمك ممکن اولور.

شعبی حضرتلرینی بر کیمسه، دنیاده اولان قباحت سوزلرڭ هیچ برینی قالدرمای سوکمش ایدی. امام شعبی، یوز کیمسه‌یه مقابله ایده‌جك قدر فصاحت وطلاقت لسانه مالك اولدیغی حالده خسیس آدم ایله یارشمه‌یه تنزل ایتمای، فقط: «خطا ایتمکده اولسه‌ڭ جناب الله‌سنی ودرست ایتمکده اولسه‌ڭ بنی عفو بیورسون(۱)» دیه جواب ویرمشیدی. ار کیمسه بویله اولور.

«شو مرتبه آچی وقاتیغ سوگارم‌که قبرڭه برگه کرور» دیمش بر کیمسه‌یه جناب ابوبکر صدیق رضی الله عنه، یالڭز: «بنم قبرمه دگل سنڭ کندی قبرڭه کرور(۲)» دیه جواب ویرمشدر. بو کبی الوغ ذاتلر بویله روشده تحمل ایتدکاری حالده آنلر یولینه کرمگی وآنلر ازلرندن یورمگی قصد ایدنلر تحملسز اولور ایسه عیب اولور.

(۱) کتاب البیان والتبیین. ج۱ ص۱۷۹.
(۲) کتاب الکامل لابی العباس محمد المبرد رضی الله عنه ج۱ ص۲۳٤

آلتنچی وظیفه

نصیحت. غیرت. خیرخواهلق.

اوقوتمقده اولان بالا و شاگردلرینه، معلم اولان کیمسه آتا وآنالرینك شفقتلرندن زیاده شفقت ومرحمتلی اولوب، مهمات دنیویه ودینیه‌لری حقنده هر حالده نصیحت اوزرنده ارشاد ایلملیدر.

بالالرك ذهنلری آچلمق، خلقلری گوزللنمك ایچون کتابلر ایله درس ویرمکدن زیاده معلملرك شفقتلی نصیحتلری فائده ویرر، لکن نصیحت دیمك یالگز سوزه منحصر اولمای بلکه فعل وخلق ایله گوزل کوچرکچ اولمق هم نصیحت جمله‌سندن صانالور.

نصیحتلری مبذول اولان معلملرك شاگردلری کوب وقتده کورکام خلقلی، ملایم صفتلی اولدیغی کبی نصیحت بابنده سارانلق ایدوچیلر حضورنده عمر کیچرمشلر کرك عالمده اولسونلر تربیه‌سز اولورلر.

آدم اوغلی معصوم اولمادیغی صوکنده بوزوق ویاراماز خلقلردن خالی اولوب بتماز. فقط معلم اولان کیمسه، عقل ووجدان سلطانی رضا اولمادیغی شیلری شاگردلرندن وار قوتیله یاشرملیدر. تاکه آنلرده تقلید ایتماسونلر.

بر اورنده: «شاگرد استاذك نسخه‌سی» دیمش ایدك. حاضرده هم بوسوزی دیبورز. شاگرد، استاذك نسخه‌سی (کوپیه‌سی) ایدگی شبهه‌سزدر. اخلاقلری گوزل، علملری درست، فکرلری طوغری ایکی اوچ دانه مدرس حضراتلرنی بیلورزکه هیچ صورمازدن مقدم، اك اولگی تصادف وقتنده بونلرك شاگردلرینی (استاذلری صحبتنده بر قدر مدت ملازمت ایدن اولمق شرطیله) تمیز ایتمك ممکن اولور.

کورکام ویاکه بوزوق خلقلی معلمك شاگردینه اولان اثری هم

سریع هم محکم اوله‌جقدر. بناء علیه معلم اولان کیمسه الك اوّل کندی خلقنی تصفیه ایتمك وصوڭره اوقوتمقده اولان بالالرینه نصیحت ایلمکله مشغول اولمه‌سی لازمدر.

دیو جانس (دیوژن) نام فیلسوف، شاگردلرك برینی علم اهلینه لائق دگل اورنده کوردکنده شاگرده هیچ بر سوز دیمیوب وخشنود سزلق اثری هم کوسترمیوب طوغری استاذینه کندی و: «شاگردك فلان اورنده کورله‌در، بویله ناقص تربیه ایتمك وشاگردك حالنی بویله مهمل قالدرمق هیچ یاراشرمی؟» دیه استاذنی تکدیر ایتدی (۱).

گوزه‌لك ایدوچیلرك حیله‌لرینه آلدانمق، سودرمك وبیزدرمك حقنده قدرت دعواسی ایدوچیلره اشانمق، تن تارتمق وسیکرمك کبی شیلردن بر حکم چقارمق، یوله چقدیغنده بربر حیوان ویا کشی آدم اوغلی اوچرامقدن تشأم ایتمك وبونلر مثالنده اولان هم دیگر شیلرك خلقمز آره‌سنده میدان آلمقی معلم ومدرسلر طرفندن لازم نصیحتلره الوغ احتیاج کوسترر. اوشبونك ایچون معلم اولان کیمسه، نصیحت ایتمك بابنده اجتهادلی اولوب، هم دیلی هم فعلی ایله نصیحت اورنده اولملیدر. بلکه نصیحتلرك الك اثرلی اولانی یوقاروده دیدکمزچه فعل ایله اولانیدر.

شاگردلرك کوندن کون ترقی ایتمکلری غیرته توفق ایتدگی شبهه‌سزدر. لکن شاگرد غیرتیله اش تمام اولمای بلکه بونك اوزرینه استاذ غیرتی قوشلمه‌سی هم شرط اولور. تحصیل علم یولنك استاذ غیرتی الك مهم رکن دینلسه خطا اولماز لکن بیلورمیسز، غیرت نه‌در؟!. . غیرت، علم تربیه قاعده‌سی اوزرنده درسلره دوام ایتدرمك، طبیعته مناسب روشده نشاط اوزرنده شاگردلره هر

---

(۱) تاریخ الفلاسفة ص ۱۲۲

کون بر فائده‌لی علم کوسترمك دیمکدر. امـا ذهن تحمل ایتماز وطبیعت یوکلماز روشنڭ طرشمق وطـاقتلری یتشمیه‌چـك شیلرله شاگردلری تکلیف ایتمك، غیرت دگل بلکه تیوشسز بر « تـکلیف وتعذیب » در. بو خصوصه دائر سوزلر بلکه کاه‌چکڭ دخی سویلنور.

شاگردلری ایچون هروقتڭ خیر خواهلق یعنی دنیا وآخرتـده سعادت صاحبلری اولمقلریچون جناب اللهه یالوارمق وکوکلله انتظار ایدوب طورمق، معلملرڭ شرفلی بر وظیفه‌لریـدر. بویـله صفتده اولان کیمسه‌لر البته پاك کوکللی اولور.

سلف عالملری، شاگردلریچون هرتورلی وعظ ایله ارشادلرینه سعی ایتدکلری کبی هدایتلری طوغروسنده جناب الـلهه هم دعـا قیلورلر ایدی. ابـو حنیفه (رحمه الله تعالی) حضرتـلری هر نماز صوڭنده آتا وآناسی هم‌استاذلری ایچون دعاء ایتدکی کبی شاگردلر- یچون هم دعا ایدر ایدی.

کندی شخصنه عائد اورنلرده شاگردلرڭ هر تورلی قصورلقلرینی عفو ایتمك وشریعت حقنده اولان قصورلقلری اولدقده اورننڭ بیان ایدلن طریقله امر بالمعروف ایلمك هم معلم اوستنده بورچدر.

عمر بن عبدالعزیز حضرتلری: « بو اوچ خصلته مالك اولان کیمسه کامل اولور: غضبی سببلی الله تعالی‌یه اطاعتسزلك ایتماز، رضاسی الله تعالی‌یه گناه ایتمك مرتبه‌سنه ایرشدرماز، کوچی یتدکڭ عفو ایدر » دیمشدر (۱).

مشورتیله خواه عمل ایدلنه‌چك اولسون خواه اولماسون مشورت ایتدکلری وقتده معلم اولان کیمسه فکرنده اولاننی شاگردلرینه آچق ودرست بیان ایتملیدر: درستی آیتسه‌مده عمل ایتماز دیـه بهانه ایدوب، یا هیچ آیتمه‌مك ویـاکه خلافنی تلقین ایلمك الحق

(۱) کتاب الکامل للامام المبرد رحمه الله تعالی. ج. ۱ ص ۶۸.

بیوك خیانتدر. بو کبی خیانته ارتکاب ایلمك معلم دگل عادی بر مسلمانه هم مناسب اولماز.

تعلیمنده اقتداری یتمادکی صورتده ویاکه علمندن استفاده ایدلمیه‌چگی معلوم اولدیغی تقدیرده شاگردنی باشقه اورنلره وارمقنی اختیارلی ایتمك خیر خواهلقدر.

کوب مرتبه کورلورکه: شاگرد طبیعتی جذب وتحمل ایدچك علم، معلمده اولماز ومعلمده اولان علمه شاگرد طبیعتی موافق ومستعد اولماز، اوشبو سببدن ایکی آره‌ده بر تضاد حاصل اولمغله علم یولنده اولان ذات الوشسز قالور. کامل اولمه‌سی مأمول اولان بر کیمسه‌یی دنیوی عرض ایچون کندی حضورنده حبس ایتمکله ناقص قالمه‌سینه سبب اولان معلم، بر کون اولور البته حسابنی ویرر.

سلفلرك الڭ بیوك عالملری حتی‌که فنلرنده مجتهدلر زمره‌سنه اولانلری، اوزلرینڭ شاگردلرینه کیم اولسه‌ده اولسون استفاده ایتمیه اذن ویررلر ایدی. ذاتا بونلر قاشنده هیچ بر شاگرد هیچ بر استاذ ایله مقید اولماز ایدی. بونلرده استاذ کوب اولمقینڭ بر سببی‌ده اوشبودر. مبرد ایله ثعلب آره‌سنده اولان منافسه مثل حکمنه کچدکی حالده شاگردلری مشترك ایدی. حالبوکه سلف صالحلر، علوم اسلامیه‌ده یدطولی صاحبلری وپك مکمل ذاتلر اولدقلرینی خاطره کتورلدکده بونلرك یالگز برینه مقید اولندیغنده‌ده تحصیل کمالات ایلمك مستبعد کورلماز. ایمدی، بزم اوشبو قحط رجال زمانمزده تورلی کیمسه‌لر حضورینه واروب استفاده ایتمیه مساعده ایدلماز ایسه عمومی ضررلره مؤدی اولور.

اگرده بر کیمسه‌یه، جناب الله طبیعتنه موافق وعلمنه کامل بر استاذی طوغری کتورمش ایسه اوکیمسه سفر ایلمك وکشی ازله‌مك کلفتندن البته آزاد اولمش اولور. بو کبی نعمته نائل اولان ذات

هم تشكر هم غنيمت بيلەرك استفادە ايتملى.

بو بحثە خاتمە اولمق اوزرە دييورزكە: معلملر، موضوع حديثلر اصلسز ومصنوع حكايتلردن تجريد ايدەرك خالص اسلام دائرەسنك وخلق هم زمانك احتياجنە مناسب نصيحتلرنى مبذول ايدرلر ايسە هيچ شبهەسز شاگردلرە وآنلر واسطەسيلە فاميليەلرە وبو سببدن بتون ملتە حسن تأثير ايدر. لكن نصيحت كوڭل ايلە اولمەسى شرطدر. زيرا كوڭلدن سويلنميان سوز بر وقتدە كوڭلە كرماز.

علما واعاظم ملت اسلامدن ايكى ذاتك نصيحت نامەلرى كوز اوكمزدەدر. الله رحمت ايتسون بونلرك بو گوزل اثرلرى جملە دينى ودنيوى ادبلرە تحريض ايتدكلرندن كوڭللرمزە هيچ اونودلماز روشچە نقش ايدلميەسزادر. خير خواه اولان معلم، شاگردلرنى تربيە ايتدكى وقتدە بونلرى دستور العمل ايدرسە ودرسلرنى تمام ايدوب، مفارقت ايتدكلرى كوندە بر مرتبە اوقودوب محافظەسى حقندە رجا وتنبيەدە اولنورسە معلملك وظيفەسنى ايفا ايلمش اولور.

ديدكمز اثرلردن برى شيخ محترم وامام اعظم ابوحنيفە رضى الله عنە حضرتلرى طرفندن شاگردى اولان ابو خالد يوسف بن خالد السمتى‌يە سويلەمش (١) وصيتى‌در. ايكنچيسى ايسە استاذ المحدثين ابو عبدالله مالك بن انس حضرتلرينك اميرالمؤمنين هارون الرشيد ياكە مشهور وزيرى خالد البرمكى‌يە نصيحت يوزندن يازمش اولان رسالەسيدر. (٢)

(١) بصرە اهلندن اولوب، (١٨٩) تاريخندە وفاتدر. الفوائد البهيە، ص. ٢٩٦.

(٢) بو رسالەنك بزم ملكمزدە اولان نسخەسى (١٣١١) تاريخندە قاهرەدە مطبعۀ اميزيەدە اوچونچى دفعە اولەرق (٣٠) بيت اوزرندە باصلمشدر.

یدنچی وظیفه

منتدن اجتناب وعلو همت

معلم، ابنای وطنی وملتدشلرینی تعلیم وتربیه ایتمه‌سیله فقط ذمه‌سینه لازم اولان بر بورچنی ادا ایتمش وجناب اللهه ویرمش شرفلی بر عهدنی ولو یوز تورلی قصورلق ایله اولسه‌ده یرینه کتوزمش اولور. اش بویله اولدیغیچون، سبق اوقوتمق ایچون منت ایلمك ظاهر بر خطالقدر. اگرده علم یولنده درست بر منت کورلسه ایدی بیوك شرفلره سبب اولدقلریچون بویله منت ایلمك حقی هیچ شبهه‌سز شاگردلرده اولور ایدی. چونکه بو شاگردلر آنالرینك شفقتلی قوچاقلرندن چقوب الك راحت وقتلرینی برچیتکه تاشلاب، تحصیل ایچون مکتبه یوگرمیه‌لر ایدی بویله بیوك ثوابلره معلم اولان ذات، مشرق ایله مغرب آراسنده یوکروب ازلدکی حالده استحقاق کسب ایده آلماز ایدی. بویله دگلمی؟ اکن منت معلم اولسون شاگرد اولسون هیچ کیمه لایق دگلدر.

قریه‌لرده یانغین واوت قضالری اولور. آه بو یانغین مشقتلری!... شاگردلك کونلرمده همده آرقه‌مده اولان یوکلرم ینگل اولان بر وقتمده کوزمله بر ایکی دفعه‌سنی کورمشیدم. بونچه مدتلر اوتدگی حالده کیچه اولان بر واقعه کبی کوزم اوکنده‌در. بویله قضالر اولدیغنده قارنداشلك، دوستلق حتی‌که مذهب وقومینه قارامای عوام خلقی جانلرینی فدا ایده‌چك صورتده بربرینه اعانه‌لر ایتمکده‌لردر.

بر دعوا وکیلینك یکرمی آلتون آلمازدن مقدم اوستینه بشمتنی صالمیەچق خدمتی درجەسندە اهمیتلی اولان خدمتلری اك بهالی وقتلری فدا ایدوب اجرا قیلورلر. لکن بو کبی عالملری ایچون عمر بارنچه منت ایتمازلر. شاید بری کلوبده یوزلرینه قارشو مذکور فداکارلقلری تحسین یولندە سوز سویلمك اولسه « بونده تحسین ایدلنەچك نه وار؟ بن ایسه اوستمه لازم اولان وظیفەدن ماعدا بر شی کوسترمادم » دیه مدح فلانی قبول دگل دکلامیەدە تنزل ایتمازلر.

عوام وایکنچی تعبیرلە قاره خلق دیدکمز بندەلر بویله روشن عالی همتلی اولدقلرندە عالم، معلم ومدرسلك کرسیلرینه چقمش اولان معلوماتلی ذاتلرمزه، علم اوگرتدکلری همدە ذمەلرینه لازم اولدیغینه کوره اوگرتدکلریچون منت ایتمکلری هیچ درست اوله بیلورمی؟!...

جناب اللهه ملاقت اولنەچق بر کون اولەچغنی، واو کونده هر عملی ایچون حساب ویرچکنی منتظر اولان معلمك وجدانی « بن آکا استاذ اولمشیدم، حقمی وفا ایتمادی، ادب صاقلامادی » دیه منت ایتمگی روا کورماز. بلکه اصل منت الله عظیم الشان حضرتلرینه خاص بر صفت اولدیغندە دیلی ایله منت ایلمك شویله طورسون، کوکلینه خطور ایتمگنیدە الله تعالی حضرتلرندن بر امتحان ویاکه ابتلاء وخذلان اولمق احتمالنی فکرلب قورقور، خلوص قلبیله استعاذه ایدر وکوکلندن چقارمق ایچون مجاهده قیلور.

خلقی ارشاد وتربیه ایلمك طوغروسندە رسل کرام (صلی الله علیهم اجمعین) نه درجەلردە سعی ایتدکلری، تاش یورکلری آغلادەچق مرتبەدە مشقت تارتدقلری حالدە منت ایلمگی خاطرلرینه

کتورمك دگل بلکه بیوك ادبسزلرك قباحتلری عفو اولنمقو بونکله برابر هدایت تابمقلری حقنده دعالر ایدرلر ایدی.

ابوبکر البالسی، شام ولایتنك مشهور بر شیخ اولدیغی حالده منت اولمقدن خوف ایدرك نه شاگردلرندن ونه باشقه‌لردن حتی که النی تقبیل ایتدرماز ایدی (۱).

شاگردلردن تعظیم کوتوب وخدمت امید ایدوب طورمق، علم اوگرتدکی برابرینه اجر آلمق دیمکدر. بصیرتلی معلم، بوکبی دنیا کیچرمك طوغروسنده یاردمی اولمیان اجرلره کوز تاشلاماز. ذاتا تعلیم ایله اشتغالدن اصل مقصود انسانلردن تعظیم ایتدرمك اولمای بلکه جناب اللهنك رضاسینه نائل اولمقدر. الله تعالی حضرتینك رضاسنی، آدم اوغللرینك تعظیم وثنالرینه صاتوچی کیمسه سوداسنك البته خاسر اولسه کرك. آخرت عملی ایله دنیا صاتوب آلوچی بختنسزدر (۲).

بو سوزلردن، معلملری رنجتمك درست ایدکی آکلاشلماز وآکلاشیلماسون. آتا وآنایه عاق اولمق کبی استاذه هم عاق اولمق (سبب شرعیدن باشقه اورنده) هم گناهدر. لکن بزم سوزمز شاگرد هر نه قدر قصورلق کوسترر ایسه‌ده (شریعت مقدسه خلافنده اولمازسزلق) معلمك وظیفه‌سی عفو ایتمك دیمکدر. هر ایکی طرف ایچون فائده‌لی اوله‌چغندن باشقه، فی حد ذاته عفو ایتمك عالی جنابلق وعلمایه مناسب برصفت اولسه کرك. «کیچوکلردن آداشمق، الوغلردن باغشلامق» دییورلر. یردن توزان کوتارلدکی حالده کوکدن رحمت یاغار، دگلمی؟...

ومع ذلك اسلامله مشرف اولان کیمسه‌نك، استاذی حضورندن

(۱) فوات الوفیات. ج ۱ ص ۸۰.
(۲) کتاب الادب الصغیر لا بن المقفع. ص ۹.

سورلمه‌سندن ابد آلاباد مطرود قالمه‌سی لازم کلماز. الله تعالی حضرتینك رحمتی شو مرتبه‌ده واسعدرکه معصوم اولمیان بیك معلم حضورندن مطرود اولانلره هم حصه چقسه کرك. جناب اللهك ملکی هیچ کیم ایله اورتاق اولمادیغی کبی اراده‌سی هم مخلوق اراده‌سینه مغلوب دگلدر.

بو دنیاده انسانلرك آرزولری بر برینه غایتده خلاف روشده یارادلدیغی شایان حیرتدر. برینك مقصودی آلتون وکموش جمع ایتمك اولوب، «نیچوك اولسه‌ده اولسون، کیسه‌یه کلسون» قاعده‌سی بونك ترکلکی بناء ایدلمش پروغرامدر. ایکنچیسی سفاهت خانه‌لردن لذت تابوب، جمله اکلنچه‌سی هم آنده اولور. اوچونچیسی، حق وناحق اولمه‌سنده تعمیق نظر ایتمای جمله قصدی انسانلری غیبت ایتمك اولوب، حتی‌که قبرده اولان چرك سویا کاره قدر یتشور، دوست ودشمن جمله‌سینك ایتنی آشار. قان آغلامق تیوش اولدیغی بر عملی ایچون «اوستومده اولان بورچمی توشردم» دیه اوز اوزینه ثنا ایدر. دورتنچسی، بتون عمرنی مداهنه ونفاقله کیچروب، بو حالندن ممنون اوله‌رق «پولیتیقه» تسمیه ایدر. حسن کوکلی اولسون ایچون یاکا شیلری ذم ایدر، حسین یانینه کلدکده ایسکیلری تمام خوارلر، آولاق قالدیغنده هر ایکیسندن مسخره ایدوب کولر، دوشاکینه کردکنده دنیادن کیچمش کیمسه مثالنده راحت یقولار. بیشنچیسی، جمله قصدی آشامق وایچمك اولوب، فرصت اولدیغنده شونی سویلر وآنك آردندن یورر، دنیانك آستی اوست اولسون اصلا خبرلنماز. بونلر کبی دخی کوب طبیعتلر اولوب جمله‌سنی اشارت ایله اولسون بو اورنده سویلمك ممکن دگلدر.

لکن هر نه قدر نادر ایسه‌ده بعض ذاتلر کورلورکه، دیدکمز زبون وپیس طبیعتلر ایله مبتلا اولمای وترقی سفرلرنده مذکور درجه‌لرك هیچ برنده طوقتاب قالمای وطوقتامیه هم رضا اولمای بلکه

شریف وبیوك مطلبلره یول آلمشلردر. بونلر قاشنده سعادت ایسه جعلی وتقلیدی دگل بلکه درست علم تحصیل ایتمك وبتون ملت قایغوسیله قایغورمق وجمله انسانلر ایله گوزل معامله‌ده اولنوب ممکن اولدقچه فائده کتورمکدر. حقلرنده نه سویلنور ایسه سویلنسون بونلر کندی مطلبلرندن بر طرفه کیتمازلر، جناب‌الله رضاسیچون ایشتدکلری آچی سوزلرندن خوف ایتمازلر. بونلر پاك کوکللی ذاتلر اولوب، باشقه‌لر مجازی انسانلر اولدقلری حالده مزبورلر حقیقی انسانلردر. «علوهمت» دینلمش شیء اوشبو مبارك کیمسه‌لر اولندیغی حالدر. معلم اولان ذاتلره هر نه قدر بونلره لاحق اولمق آغر کورلور ایسه‌ده فقط بونلره محبت ایدوب، یراقدن اولسه‌ده حاللرنی سیر ایدوب طورمق هم بیوك شرف اولدیغندن عادت هم حرکتلرنی دوستورالعمل ایلمك تیوشلیدر.

سکزنچی وظیفه

حرمت ومحبت

معلم اولان کیمسه، علم وعلمایه فوق‌العاده محبت وحرمت ایتمه‌لیدر. دنیا سعادتنه وآخرت نجاتینه، برنچی سبب علم لولور ایسه آکا محبت ایلمك ایله یالکز معلم دگل بلکه هر کیم بورچلیدر.

مقدم زمان خلقینك علم‌ایچون‌اولان محبتلری وعالملری تعظیم ایتمکلری شایان حیرت ایدی. محمد بن عبدالملك نام

وزیره امام سیبویه حضرتلرینڭ نحوده اولان کتابی (۱) هدیه ایدلدکنده: «والله بوندن آرتق هدیه اولنماز!» دیه اظهار خشنودی ایلمشدر.

حضرت امام مالك رضی الله عنه حتی قارتلق کونلرنده طهارتسز بر حدیث شریف سویلماز وافندمز سلطان الانبیاء حضرتلرینڭ جسم مبارکلری اولدیغندن ادب ساقلامق یوزندن مدینه شهرنده حیوانه بنوب یورماز ایدی. علم اهلی هر وقتده بویله اعتبارلی وبویله ادبلی اولور.

آداب اسلامیه‌دن نصیبی اولمیان ذاتلری سلفِ صالحلر، معلم ایتمك دگل الڭ زبون بر خدمتلرنده اولندرمازلر ایدی. بوایسه آنلرڭ علمی محترم طوتدقلرندندر. امام مالك رضی الله عنه: «سفیه‌دن، بدعت اهلندن، یالانچیدن، معرفتسزدن علم آلنماز» بیورمشلردر. درست وکمالت صاحبی اولان عالملری، کرك نه کبی مذهبده اولسه‌ده اولسون حرمتلو طوتمق وحقلرنده ادب اوزره اولمق وجمله‌سینه محبت اوزرنده معامله ایتمك لازمدر.

وار ایدی بر زمان! وزیرلره اولمیان حرمتلر عالملره ایدلنور ایدی. وار ایدی بر زمان! عالملرڭ خطبه ونطقلرنی ایشدر ایچون پادشاهلر یوکررلر ایدی. وار ایدی بر زمان! بر مسئله‌یی اوزینڭ اهلندن ایشدر ایچون آیلق سفرلره کیدرلر ایدی.

نصرانی اولان ابو اسحق الصابی وفات اولدیغنده شیعه علماسینڭ

---

(۱) اوشبو کتاب: پیترسبورغ کتبخانسنده اولان یازمه نسخه‌دن تصحیح ایدلنوب «دارنبورغ» اسمنده بر فرانسز طرفندن ایکی جلد اوزرنده ۱۸۸۱ م ده پاریژده طبع اولندی. حاضر کوز اوکمزده اولان نسخه‌سی ایکی جلد اوزرنده (۱۳۱٦ ه) ده قاهره‌ده طبع اولنوب، هامشنده امام سیرافی شرحی وسزق آستنده یوسف الشنتمری نام ذاتڭ شرح شواهدی درج ایدلمشدر.

الوغلرندن اولان شریف رضی حضرتلری تاش یورکلری یومشادر درجه‌سنده اثرلی اوله‌رق مرثیه سویلمشیدی. کندیسنه: «رسول اکرام صلی الله علیه وسلم بالاسی اولدیغك حالده بر خرستیانی بویله مبالغه اوزرنده مدح ایتماکك شأنکه لایقمیدر؟» دیه اعتراض ایدنوچیلره: «خرستیانی دگل علم وکمالتی مدح ایلدم» بیوررلر ایدی (١).

ابو العلاء المعری حضرتلری، صباوت زماننده‌نبرو صوقر اولدیغی حالده فنون ادبده نظیرسز بر علامه اولوب، سویلمش شعرلری حسابسز، تألیف ایلمش کتابلری صانسزدر. بو جمله‌دن سقط الزند (٢) ولزوم مالایلزم نام دیوانلری نیچه دفعه‌لر مطبوع اوله‌رق نشر اولنمشدر. علمه محبت بویله اولوز. محبت کامل اولدیغی صوکنده علم تحصیلنه نه کوز یوقلق ونه باشقه شیء مانع اولور.

مشهور استاذلردن اولان یحی بن معین حضرتلری، اوز قولیله آلتیوز بیك حدیث شریف یازمش وآتاسندن میراث اوله‌رق قالان روسی حسابله تخمینا یوز قرق بیك روبله آقچه‌سنی علم یولنده تمام صرف ایلمشیدی. علمه محبتی اولان کیمسه‌لر، دنیا مالنی دگل حتی بتون دنیاسنی فدا ایده‌رك علم تحصیل ایدرلر، اما دنیایه محبتی اولانلر آز بر علملرنی اولسون قربان ویروب، مال جمع ایلمکده‌لردر.

بغداد ادباسندن وعلم نحو علامه‌لرندن اولان ابوبکر محمد بن ابی محمد القاسم، بو نچه الوغ تألیفلر وجوده کتوردکیله برابر اسنادلریله

(١) سبحة المرجان فی آثار هندستان. ص ١٣٦.

(٢) سقط الزندك بزلرده اولان نسخه‌سی مؤلفی غفر الله تعالی‌ناك التنویر نام شرحیله برابر مصر القاهره‌ده ١٣٠٤ تاریخنده. ٢٢٧ صفحه‌ده «اعلامیه» مطبعه‌سنده باصلمشدر. معری مذکورك آداب‌لغتده بر رساله‌سی اولوب، بو کوننده پاریژ کتبخانه‌سنده محفوظ ایدکی مرویدر.

یوزدن زیاده قرآن شریف تفسیری حفظنده اولدیغی مرویدر.

ابو سلیمان داود بن علی الاصبهانی حضرتلرینك علم مجلسنده هر کون دورت یوزمقداری (شمسیه درسنده شرح وقایه، هدایه درسنده توضیح کتابی آلوب اوطوروجی ناکس شاگردلر دگل بلکه متبحر) عالملر جمع اولنه‌رق حدیث شریف وعلم استماع ایدرلر ایدی.

امام ابو العباس ثعلب حضرتلری علمه شو قدر محبت ایلمشیدیکه حتی یولده یوردکنده قولنده کتابی اولنوب مطالعه ایلرك یورر ایدی. روایتلره کوره یولده مطالعه ایدوب واردیغنده آردندن آت کلوب باصمش وبوندن متأثر اوله‌رق وفات ایتمشدر.

فقهاء عظامدن شمس الائمة السرخسی ابوبکر محمد بن احمد رحمه الله تعالی حضرتلری اونبش جلددن عبارت اولان (المبسوط) نام کتابی اوزجند شهرنده قیو ایچنده محبوس اولدلغی حالده تألیف ایلمش وشاگردلریده قیو اوستونده طوروب، املاسنی یازمقده اولمشلر ایمش (١).

بصره عالملرینك علوم عربیه ومذاهب عربده اعلملرندن اولان ابو عمرو بن العلاء المازانی حضرتلرندن روایت ایدلنورکه: «فرجه کلمه‌سی فانك فتحیله‌می یوقسه ضمیله‌می ایدکنی بیلمادکمدن غایت مضطرب وبیحضور اولدم وشو آره‌لق بر واقعه سببندن حجاجی آجواندروب نفسمی خلاص ایلمك نیتیله عرب قبیله‌لری ایچینه کروب یاشرلدم. کونلرك برنده عرب شاعرینك شعر اوقودیغنی دکلادم. بنم مطلوبم اولان فرجه کامه‌سنی فتحله (٢) اوقودی. بعینه شو ساعتده حجاجك وفات

---

(١) الفوائد البهیه فی تراجم الحنفیة للمولوی عبد الحی اللکنوی. ص ٢٠٣.

(٢) شعری اوشبودر:

ربما تجزع النفوس من الامر له فرجة کحل العقال.

خبرینده ایرشدی بو ایکی شادلقڭ قایوسی ایچون آرتق شادلاندیغمی بیلمای حیران قالدم» دیمشدر (١). بر کلمه یاکه بر حرفی درست اوقومقی جاننه قصد ایدن وبتون اهل اسلامی بیزار ایلیان ظالمڭ وفات خبرینه برابر اعتقاد ایدن ذاتڭ علمه محبتی نه قدردر! شایان تعجب دگلمی؟ بزم کبی عرب کلمه‌لرنی محاربه‌دن چقمش عسکر مثالنده واتوب قروب اوقوچیلره شایان تعجب ایسه‌ده علم اهلینه اصلا عجب دگلدر. چونکه سلف عالملری لحن ایله سویلاوچیلری صحبتلرینه‌ده قبول ایتمازلر وخطأ سویلاوچیلری « علما » زمره‌سندن عد ایلمازلر ایدی.

سلف عالملری علمه محبت ایتمك‌ده شو درجه‌ده ایدیلرکه اگرده علم یولنده جان ویرمك لازم کلسه جانلرنی سونه، سونه فدا ایدرلر ایدی. بو بابده اولان اخبار غایتده کوب اولوب، بزم اوشبو اورنده یازدقلرمز، آنچق دڭزدن بر تامچی، یردن بر توزان نسبتنده اولسه اولور. تواریخ وتراجم کتابلرنی مطالعه ایدن ذوات، علماء کرامڭ علم وفضیلت هم حسن خلق وعالی طبیعته مالك اولدقلرنی، محبت وحرمت ایلمکده غایه‌سینه ایرشدکلرنی استخراج ایده بیلورلر.

هر نه قدر صوڭ عصر عالملرندن ایسه‌ده، شیخ ابو مغیث قشاش المغربی‌نك کتبخانه‌سنده یالگز بخاری شریف نسخه‌سی بیڭ عدده بالغ اولدیغی مرویدر (٢). ظن ایدرم بونڭ عصرنك بتون روسیه اسلامی آره‌سنك بر عدد اولسون صحیح نسخه‌سی اولمامشدر. عربی کلمه‌لر وخصوصا مأثور دعالرده معجمه ومهمله‌لره وقف ووصل قاعده‌لرینه رغایت ایدرگه اوگرتمك، احادیث شریفه وعموما عبارتلری

(١) تاریخ اداب اللغة العربیة ج ٣ ص ١١.
(٢) سلك الدرر. للفاضل المؤرخ محمد خلیل المرادی. ج ١ ص ١٤١.

نحو قاعده‌سینه تطبیق اوزرنده اوقومیه شاگردلری ملکه‌لندرمك، معلمك بر وظیفه‌سی اولدیغندن باشقه ادب وعلمی حرمت ایلمك علامتی اولور.

دلالتی اولمادیغی حالده، قرآن شریف ومبارك حدیثلری بولور بولماز شیلر ایچون استدلال ایلمك اولوب چابالانمق، الحق حرمت وتعظیمه منافیدر.

عرب عالملرندن ومشهور استاذلردن بری اولدیغی حالده امام اصمعی حضرتلری قرآن شریف واحادیث جلیله‌یی تفسیر ایلمك طوغروسنده فوق العاده احتیاط ایدر و: „علوم عربیه یه نظراً بو آیتك تفسیری بویله اولمق لازم کلور وبو حدیثك معناسی شویله ظن اولنور، اما مراد نه‌در بن بیلمیورم!" دییور ایدی (١).

کلدی بز زمان! قرآن کریم وحدیث شریفلر دگل بلکه عرب مثللرنی عنعنه‌سیله تفسیر ایدرلك اولسون بر کمالتدن محروم اولان کیمسه‌لر طرفندن حتی‌که کندی لساننمز اوزرنك ایمان واعتقاد اوگرنمك (معاذ الله) ممنوع اوله‌چغینه قدر قرآن شریف وسلطان الانبیاء افندمز صلی الله علیه وسلم حضرتلرینك کلام مبارکلری ابتذال ایدلمیه باشلاندی، واسفا!.... بو عادت ایسه هم مضحك هم مبکی (کولدورچی وآغلادوچی) اولان حاللرك برسیدر.

قرآن کریم وحدیث شریف ایله استدلال ایلمك زمانی کیچدکنی ویاکه استدلال اربابی اونبش ویکرمی قدر نفره منحصر اوله‌چغنی اعتقاد ایدنلردن‌اوشنداق „دوه‌مك طیشاوی یوغالورسه‌ده قرآن شریفدن ازلب تابارم" دییان کیمسه‌نك سوزنی‌ایشتمیانلردن دگلز. فقط

(١) وفیات الاعیان ج ١ ص ٢٨٩.

بویله دعوایی هر کس ایده بیلماز. اولور اولماز شیلر ایچون بر آز اولسون تفکر ایتمای، علم وذکر اهللرینه مراجعت ایلمای سیکریوب طوروب قرآن وحدیثه یابشمق هیچ مناسب اولورمی؟.. استدلال قاعده‌لرینه بناء اولنمادیغی صوکنده بو کلمات طیبه‌لر ایله خصملره مقابله ایلمك، مسئله‌نك اهمیتنی آرتدرمق دگل بلکه آیت جلیله وحدیث شریفك مرتبه‌سنی (معاذ الله) تنزیل ایدر. بو موضعه مناسبتلی اولان بحثك تفصیلنی، سکزنجی عصر مجتهدلرندن اولان ابو عبدالله محمد بن المرتضی الیمانی رضی الله عنه بیان بیورمشدر (١).

اسلام عالملرندن بر ذات: „اگرده فرض اولمازسه ایدی جناب اللهك اسمنی بر مرتبه اولسون ذکر ایتماز ایدم، بزم کبی حقیر انسانلر، اوکبی عظمت صاحبی اولان ذات مقدسه‌یی ذکر ایلمیه هیچ مستحق دگللردر" بیورر ایدی. ایسکی فلاسفه‌لرك شیخلرندن اولان فیثاغورث، الله تعالی حضرتیله یمین واستشهاد ایتمه‌یی بیوك گناه اعتقاد ایدر ایدی (٢). حال بویله اولدیغنده، بزلر هم بر قدر اولسون دقت واعتبار اوزرنده وادب دائره‌سنده حرکت ایدر ایسه‌ك بلکه ضرر اولماز ایدی.

علمه حرمت ومحبت ایتمکك الك بیوك دلیلی، اصحاب کرام واسلاف عظام حضراتلری یولی اوزرنده یورمك وآنلر خلقی کبی گوزل خلقده اولمق، خصوصا علم اهلینه مناسب اولمیان شیلردن ممکن قدر یراق طورمقدر. تکبر، حسد، حرص، طمع، حب انتقام حب نفس، حب دنیا، غضب، سؤ ظن وبونلر کبی بوزوق خلقلر کیمده اولورسه‌ده اولسون مذموم ایدکی معلومدر. لکن بعض بر خلقلر اولورکه، باشقه‌لرده پکده عجب کورلمادکی حالده عالم

---

(١) ایثار الحق علی الخلق نام کتابنه مراجعت اولنه.
(٢) تاریخ الفلاسفة ص ٥٥.

ومعلملر ایچون الوغ عیب صالنور. بو شیلر حساب تختینه کرمادکندن وکتابلره هم یازلنوب تمام اولمادیغندن وبعضلری تبدیل اولانه طوردیغندن معلم اولان کیمسه‌لر بونلری کندی فراستلری ایله بیلمکلری واجتناب ایلمکلری خصوصا باشقه‌لره ادبسز اشلر حقنده کوچرگچ اولمامقلری اقتضا ایدر. علمه محبتلی اولمقی اثبات ایده‌چك دلیللر بو شیلردر.

طوقزنچی وظیفه

صدق واعتبار

معلم اولان کیمسه، قولنده، فعلنده صادق اولمه‌سی لازمدر. یخشی وبوزوق خلقلر انسانلرده یوزلر ایله صانالدیغی حالده، علم اخلاق علماسی اخلاق حمیده‌نك جمله‌سنی «صدق» واخلاق ذمیمه‌نك بارچه‌سنی «کذب» کامه‌لری تحتنه جمع ایلمکده‌لردر. بونلر قاشنده: «بالالره صدق اوگردگز، صدق آنلره جمله یخشیلغی اوگردر» سوزی تربیه بابنده مطرد ومنعکس اولان بر قاعده‌در.

واقعا فکرنده صادق اولان کیمسه هیچ وقتده کندیسنی آلدامز. قولنده صادق اولان کیمسه اعتقادینه خلاف سوزی سویلماز. فعلنده صادق اولان کیمسه، وجدانی راضی اولمیان شیلره مرتکب اولماز. بو تقدیرچه فکرنده، قولنده، فعلنده صادق اولان ذات؛ عفیف، فاضل، شجیع، محسن، مستقیم اولدیغی کبی حقسز یرده کشی قتل ایتماز، زنایه مرتکب اولماز، اوغرلماز، ظلم وخیانت ایلماز، چونکه بو شیلر وجدانه خلافدر. اگرده آدم‌اوغلی (معاذالله)

كاذب اولور ایسه آنك ایچون هر بر رذالتی قیلمق ینگل اولور.

شاگردلری صداقته تحریض وكذبدن تنفیر ایلەچك معلم ایچون اوزون وصیتلر وشدتلی امرلر یورتمك لازم اولمای بلكه كندیلری صدق ایله موصوف اولمقلری وبونكله برابر آز آز اولسەده تنبیه ایتمكلری هیچ اولمازسه یالانچیلق تعلیم ایتمازسزلكلری لازم كلور.

«معلم ومربی اولان كیمسه، بالا وشاگرده هیچ یالانچیلق تعلیم ایدرمی؟!» دیه بو اورنده بر سؤال وارد اولور. لكن سوزی دخی بر قدر اوزاتالمەده بلكه مزبور سؤاله جواب هم چقار.

اخلاق علماسینك دیدكلرینه كوره یالانچیلق اوشبو ایكی تورلی سببدن میدانه كلور: قورقو، تقلید. اوت اوچقن وقتنده سوندرلماز ایسه، باره باره عادت اولور كیدر. فرض ایتدك: بالاسینك تربیەسینه اعتنا ایدن آتالرك بری اولدیغكز حالده یوق بار شیلر ایچون آچولنمق عادتكزدر. بر آرالق كاسەكز واتلمش ویاكه باشقه بر نرسەكز تلف اولدیغنی بیلدیككزده خانه ایچنده اولان هر كیمی تكدیره (اورشمیه) یابشدكز. هیچ شبهه یوقدركه، بو وقتده واتمش وتلف ایلمش بالاكزده قورقوندن انكار ایدر، كیم اولسەده باشقەلره اسناد ایتمیه مجبور اولور، یاكه خلتونكز كلورده كچكنه بالالره یاكه یورتده اولان ماچییه اسناد ایدر. هیچ فكر ایتمادككز حالده اوشبو وقتده تربیه ایتمكده اولان بالاكزه یالانچیلقدن الوغ بر درس ویردكز.

اوشنداق الك دقتلی بر معلم اولدیغكز حالده شاگردلركز كوروب وبیلوب طوردقلری حالده بر كیمسەیه قارشو یالان سویلدكز. بو عملكز ایله هم شاگردلركزه یالانچیلق اوگرتمش اولورسز. بوندن صوك یالانچیلقه عادت ایتمك آنلر ایچون آغر بر شیء اولماز.

اوشبونك ایچون، بالالرینه یالان وعدەلر ایدن یاكه اویون

وکولکو طریقیله آنلره هر بر یالانی سویلیان ویاکه آنلردن سو-
یلتدره‌ن آتانك بالاسی هیچ وقتده دریست سوزلی اولماز. اوشنداق
صدقه عادت ایتمیان معلم، تون کون صدق تعلیم ایدرسه‌ده شاگردی
صادق اولماز، یوقاروده هم دیدکمزه کوره صدق دیلدن زیاده
فعلدن کسب ایدلنور. قولی صدق تعلیم ایتدکی حالده فعلی
کذب تعلیم ایدرسه وای اومعلمك حالینه!...

معلملر، شاگردلرنی هر شیئه صدقه عادتلندرملری لازم اولسه‌ده،
بویله عادتلندرمك بعض شیلرده الزمدر. بونی ایسه معلم اولان ذات
هر وقت دستور العمل ایدوب، اصلا مسامحه اوزرنده اولمملیدر.
صداقتك برنچی درجه کرکلی اورنی اعتقادده اولان صدقدر. اعتقادده
صدق اولنماز ایسه اوکیمسه‌دن هیچ بر خیر مأمول اولنماز،

اعتقادده صدق، رسول اکرم فخرالانبیاء صلی الله علیه وسلم
واصحاب کرام اولدیغی یول اوزرنده اولمقدن عبارتدر (۱). قران
شریف واحادیث نبوی سلامت اولدیغندن شریعت اسلامیه بوکونه
قدر تحریف وتغییردن سلامت اولدیغی کبی بوندن صوڭ هم سلامت
اولسه کرك. بناء علیه معلم اولان کیمسه قرون نازله اربابینك
رأیلرنی وحفاظ اسلام انقراضندن صوڭ ظهور ایلمش ذاتلرك تصنیع
ایلمش جدل وبحثلرنی، دین اسمندن تلقین ایتمای بلکه جناب
رسول صلی الله علیه وسلم حضرتلری کتوردکی شیلری غایت دقت
واعتبار اوزرنده تلقین ایتمه‌لیدر. هر نه قدر بو سوزك اربابی
بو عصرلرده کوب دگل ایسه‌ده حقلق همیشه بونلر طرفنده‌در. انسان
کندیسنه مدارنجات وسعادت اوله‌چق شیلرده کوب طرفی دگل حق
طرفی ازلمه‌لیدر.

آزسوزدن کوب، قسقه جمله‌دن اوزون معنا آگلاوچی

---

(۱) کتاب ایثار الحق علی الخلق لابی عبدالله محمد الیمانی. ص ۱۰۵.

کیمسه‌لر، بو اورنده اشارت ایتدکمز سوزلردن دایل عقلیلری قوتسز واعتبارسز ظن ایتدکمزی آکلاماسونلر. عقلی دلیل (وهم دگل، عقلی دلیل اولمق شرطیله) دخی جناب الـلهك بنده‌لرینه احسان ایلمش اولان بر حجتیدر. فقط عقلی دایل ایله اثبات ایدلن شیلرك جمله‌سی، دین ویاکه دیندن اولمه‌سی لازم کلماز. دین اولمق اعتقادی فرض اولمق، ایچون دینی کتورمش اولان ذات شریف طرفندن کتورلمش اولمه‌سی شرطدر.

جناب رسالتپناه حرمتلو یول باشچیمز وقرآن کریمده حق مرشدمز اولدیغندن اعتقادی فرض اولان ماده‌لری انسانلردن یاشرمادقلری ویاکه لغز ومعمی صورتنده بیان ایدوب کچمادکلری حالده معاذ الله بونلره قناعت ایتمای، معصوم دگل ذاتلر طرفندن احداث ایدلمش شیلری هم رسول صلی الله علیه وسلم کتورمش اولان شیلر جمله‌سینه تزمك وآنلری هم دین اسمندن تلقین ایلمك هیچ مناسب اولورمی؟...

اوشبو سببدن، معلم اولان کیمسه اعتقادات درسلرنده یالکز جناب رسول کتوردکی وآنی اعتقاد ایلمکله قرأن وسنت تکلیف ایتدکی شیلره حصر ایتمه‌لیدر. بویله بر اعتقادی تأیید ایلمك ایچون دلیل عقلی استعمال ایدرسه البته هیچ منع یوقدر.

تکرار دییورزکه: سعادت اخرویه، هند حکیملرینه، مصر کاهنلرینه، یونان فیلسوفلرینه متابعت (مطابقت دگل) ایلمکده اولمای بلکه قرأن کریم ونبی رحیم افندمز سلطان الانبیاء صلی الله علیه وسلم حضرتلرینه اتباعده ایدکی شبهه‌سزدر. کم بیلور، شارع طرفندن خبر ویرلمادکی حالده کندی عقلمز ایله استنتاج ایلمش بر مطلبمز عقلمزك قصورلغندن یاکه باطل اولان بر مقدمه‌سینك باطل ایدکنی آکلامیه آدم بالاسینك اقتداری یوقلغندن ویاکه عصرك استعدادی کامل اولمادیغندن افاضه ایدلمادی

قالدیغندن اوله بیلور.

مقدم عصرك، مشار الیه عالملری طرفندن دلیل عقلی دیه کتورمش ومنکرلرنی سفیه ومجنون عد ایلمش شیلرندن بعضیلری واردرکه: بو کونده ترقی ایلمش فن وآلات قوتیله ابطال ایدلنه‌رك هیچ حکملری قالمامشدر.

لکن دین، خصوصا اسلام دینی بویله دگلدر. بلکه اسلام دینی فن ترقی ایتدکچه قوتی میدانه چقمقده خصوصا طبیعیات، شریعت اسلامیه فائده‌سینه بیوك خدمت ایتمکده‌در. آنچق خبردار اولمق واعتبار ایلمك اقتضا ایدر.

معلم اولان کیمسه هر معامله‌سنده اعتبارلی اولمه‌سی لازم اولدیغی کبی نشر علم وکسب معرفت بابنده فوق‌العاده اعتبارلی اولمه‌سی الك گوزل بر وظیفه‌در. ذهنی یتمادکی شیلری انکار ایتممك، خاتون قز وعوام آره‌سنده میدان آلمش خرافات واصلسز شیلره اعتماد ایلممك، جمله‌سی اعتباردر. علم، کرك دینی وکرك دنیاوی اولسون تفتیش وتدقیق ایلمك سایه‌سنده آرتور وقوتلنور. علم طوغروسنده بحث وتفتیش ایده‌چك اورون غایتده کوب اولوب، انچق اعتبار ایلمك کرك اولور.

اونونچی وظیفه

درس اصولینه رعایت

علم، فی حدذاته صناعت جمله‌سندن اولدیغیچون باشقه صنعتلر مثالنده مدنیت وعمرانه تابع اولور. مدنیت ترقی ایتدکچه علم ترقی ایدر، عمران گوزللندکچه علم معتبر وعلمه احتیاجده زیاده اولور. اوشبو سببدن اصول علم بر حال اوزرنده دائم اولورسه‌ده زمان ومدنیت

اقتضاسینه کوره فرع وشعبه‌لرنده تبدل کلی وقوع اولور.

نفس علم، صنعت جمله‌سندن اولدیغی کبی تعلیم روشلری هم صنعت جمله‌سندندر. بناء علیه زمان ومدنیت ترقی ایتدکچه وایکنچی تعبیرله احتیاج واضطرار کبی شیلر اجبار ایتدکنچه تعلیم روشلری تعییر ایدر، بونده ایسه عقل اهللری اتفاق ایتمشلردر.

عصر سعادتده، علملر، قلبلرده محفوظ وعمومی تعلیملر جامعلرده وبعض حاجت اولمش یرلرده اولور ایدی. صوکره مصلحت اقتضاسینه کوره نشر علم ایچون مخصوص اورنلر (مکتب ومدرسه‌لر). بناء ایدلدی احتمالکه بو شیلر یونان وروماللر عادتلرندن مأخوذ اولمشدر. آرسطونک «لیسی» نام اورنی اولان مکتبینک وافلاطونک اکادیمیه‌سینک شهرتلری عربلره پک مقدم اوله‌رق یتشمش ایدی.

علملر تدوین اولندی، اساس شریعتمز اولان قرآن کریم اوزرینه نقطه وحرکتلر قویلندی والک اخیرده جمله شریعت کتابلرمز تاش وحرفلر اوزرنده طبع اولنمیه باشلاندی. لکن صنایعده اولان ترقی هنوز قرارنی بولوب توقف ایتمادکندن همیشه تغییر وتبدل اولنمه‌سی ممکندر. احتمالکه کله‌چك عصرلرده هیچ بر اوقور ویازار بیلمیان انسان اولماز. احتمالکه بزم یکرمی سنه اوقوب تحصیل ایلمش شیلرمزی کیله‌چك زمان انسانلری هیچ اوقومادقلری حالده بیلورلر. احتمالکه بو کونده الوغ مکتبنی وبیوك مدرسلر واسطه‌سیله تحصیل ایدلنه‌چك دقیق فنلری سکز، طقوز یاشنی اولان بالالر آنالرندن وبالا قاراوچی آسراو خاتونلردن اوگرنورلر. احتمالکه بو کونده کمال درجه اشلکلی اولان تیمور یوللر، تیلغیراف وتیلیفونلر کیله‌چك زمان اهلینك یالکز تاریخلرنده قالور وبونلر اورنینه‌ده باشقه شیلر خدمت ایتمکده اولور. احتمالکه حج کوننی عرفاتده اوقولمقده اولان خطبه‌یی قزان، اورنبورغ، اوفا شهرلرنده

طورمش مسلمانلر دگلاب اوطوررلر. احتمالکه هر کیم کندی کرکنی کندی خانه‌سنده جملهٔ تحصیل ایلر بیلور وبو سببدن آقچه استعمالینه لزوم کورله‌ازده آلتون وکموشلرڭ توپراق وتاشلردن فرقی قالماز.

ایمدی، بویله روشده تبدل وتجددلره زمان بزلری اجبار ایدر وایتمش ایسه یالگز بو ساعتده سیکروب چقوبده اصول تعلیم وتدریس حقنده اعتراض ایدن کیمسه‌نڭ نه قدر حقی اوله بیلور؟.. مگرده هیچ نرسه‌دن خبری یوق کیمسه اولورسه او وقتده البته بر دیه‌چك اولماز.

درس اصولی وتربیه قواعدی اسلاملر آراسنده الڭ مهم بر فن اولوب، منسوب اولان عالملری‌ده الڭ بیوك ذاتلر اولنور ایدی.

هر شیئڭ قیمتی، کوّرله‌چك فائده‌سی، محکم هم گوزللگی ایله نسبت اولنوب، گوزللگی حقنده اجتهاد صرف ایدلمش ایسه قیمتی هم آرته‌چغی ومساهله ایدلدکنده اعتباری هم آزاله‌چغی دلیله محتاج دگلدر. بناءً علیه اصول تعلیم قاعده‌سینه تطبیق ایلرك تربیه ایدن معلملرڭ شاگردلری‌ده اصول رعایه ایدلماك نسبتنده استفاده ایدرلر.

درس اصولی، معلم اولان کیمسه‌نڭ هر معامله‌سینه میزان اوله‌سی ودرسلرڭ هم آڭا تطبیق ایدلمه‌سی خصوصنده دقت واجتهاد اوزرنه اولنمه‌سی لازم کلور. درس اصولنی رعایه ایتمیان معلم کندی قیدسزلگی سببندن بالالرڭ ذهنلرنی ایزمکدن باشقه بر فائده کتورماز. بالالری بوکبی معلملره ویرمکدن ایسه کندی طبیعی حاللرنچه قالدرمق اولی‌در.

بو دنیاده هر نه قدر نادر اولسه‌ده معلملر خدمتیله دگل بلکه زمان تربیه‌سی وجناب اللهدن هبه ایدلمش استعداد واسطه‌سیله کمالت تابمش عالی فکرلی الوغ ذاتلر ظهور ایتدکی کورلور.

درس اصولی وتربیه قاعده‌سی بیوك وشو نسبتده مبارك بر فن ایدکینی بیلدرمش ایدك. اگرده لازم مرتبه‌ده اقتدارمز واستفاده

ایده‌چك بضاعتمز اولسه ایدی بو مسئله حقنده هیچ یالوقماز یازار ایدك. ومع ذالك درس قاعده‌لرینك الڭ مهم وباشلوچه‌لرینه بو اورنده اشارت ایتمك اوله‌دق. درس اصولنده دقت ایدلنه‌جك الوغ قاعده‌لر بونلردر:

۱ - **کتاب.** اگرده تعلیم، کتابدن اولنه‌چق ایسه او کتابڭ درس ایچون یازلمش اولمه‌سی وتعلیم علماسی طرفندن درس ایچون قبول وانتخاب ایدلمش اولمه‌سی کرکدر. نه کبی فن اولسه‌ده اولسون درس ویرله‌چك کتاب زائد بحثلردن، لفظی مناقشه‌لردن مجرد اولوب، صرف اصول فنی کوسترمکده اولنسون. اگرده زیاده قسقه‌لق اوزرنده یا که فنڭ اصولی فلسفه‌سندن تمیز ایدلمکسز یازلمش ویا که اصول فن ایله مناسبتی اولمیان شیلر ایله قاتش ترتیب ایدلنوب یازلمش ایسه او کتاب درس کتابی اولماز.

۲ - **اختصار.** ویرله‌چك درس آز لکن فائده‌لی اولملیدر. اوزون عبارتلر، مجمل لفظلردن احتیاط ایدلمك شرطیله درس وقتنده الڭ الك اساس ماده آکلادلنور وصوڭره لازم قدر تفصیل ایدلنور. بناء علیه درس وقتنده معلم آلدنده شرحلر، متعدد حاشیه‌لر دگل بلکه هیچ بر کتاب اولنمازغه تیوشلیدر. معلم، کتابی دگل، کوڭلنده اولانی تعلیم ایتملی. بویله اولمیان معلم اقتدارسزدر. مگرده ویرله‌چك درسلر خاطردن چقماسون ایچون کاغده قارنداش قلم ایله قید ایدرك حاجت وقتنده کوز صالمقده ضرر اولماز. شرح وحاشیه‌لرڭ تألیف ایدلمکلری شاگردلره درس ویرمك ایچون اولمای بلکه بعض وقتلرده معلملر مخصوص کندیلری مراجعت ایله استفاده ایلمك ایچوندر. آره‌لرنده بعضیلری واردرکه آلتنچی عصر صوڭنده اسلام آره‌سنده شائع اولان موده‌یه مجبور اوله‌رق یازلمش ایدکی آز تأمل ایله معلوم اولور. سلف اثرلری، زیاده روشن واندتلی

اولدقلری حالده آلتنچی یوز آغرلرنده بعض کیمسه‌لر طرفندن اختصار ایدلمیه باشلاندی، برندن کوره ایکنچیسی آثار اسلافدن یادکار قالمش اثرلری فرصت اولدقچه اختصار ایدرلر ایدی. صوکره آنلره خلف اولان ذاتلر، مذکور مختصرلره شرح یازمیه حتی‌که متعدد شرحلر یازمیه کرشدیلر. اوچونجی درجه‌ده اولانلری بونلره حاشیه‌لر، حاشیه‌لره حاشیه‌لر یازدیلر. بزم عصرمزده اولان کیمسه‌لرك سلف اثری دیه آزاو دیشلـری ایله یابشمش اولان کتابلری، سلفلردن پك یراق قالمش کیمسه‌لر یادکاریدر. کاشکی آثار اسلاف اختصار بلاسینه اوغرامش اولمایه ایدی اهل اسلام آره‌سنده تعلم وتعلیم طریقلری بلـکه بوزلمامش اولور ایدی. بدنك قوتی نـه اولسه‌ده اولسون مطلقا معده‌یه بر چوق شیلر طولدرمق سببندن اولمادیغی کبی علمده نه اولسه‌ده اولسون شرح وحاشیه‌لردن تلقین ایلمـکدن عبارت دکلدر. شو حاشیه‌لرکه اولـکی اسلاملرك قصد ایلمش اولان مطلبلرنی صوك کان اسلاملره اونوتدرمیه، حب ملت، حمیت، غیرت کبی شیلرك اهل اسلام آره‌سنده اورلقلری منقرض اولمه‌سینه قوتلی سببلر اولمشلردر. (اناالله وانا الیه راجعون).

۳ ــ **تطبیق.** ویرلمش اولان درس، شاگردلـردن عملیاتیله تطبیق ایتدرلملیدر. عملیاتی اجرا ایدلمادکی درسدن شاگرد فائده آلماز یاکه آلمش فائده‌سی مشقتی برابرینه طورماز. بناء علیه حساب درسلرنده، جمع، تفریق. ضرب، تقسیم قاعده‌لری تعلیـم ایدلدکنده خارجده اولان بارماق، قلم، تاش کبی شیلر ایله، طهارت ونمازه دائر درسلرده بالفعل طهارت قیلدروب ونماز اوقوتدروب کوسترمکله، جغرافیه درسلرنده لازم اولان خریطه کره‌لرنی شاگردك کوز اوکنده بولندرمقله تطبیق ایتدرلور. هر نـه ایسه عملیاتنی اجراء ایتمازدن مقدم باشقه درسه کوچمك مناسب اولماز.

٤ـ تکرار. درس نه قدر آز اولسه اولسون، اونودلمق خطری واردر. بونك ایچون برنچی چاره درسی تکرار ایلمك اولور. شویله‌که: بوکون ویریله‌چك درسلر کچن درسلره بناء ایدلنه‌رك وبو کون اوقوله‌چق درس ضمننده اوتمش درسلر تکرار ایدلنه‌چك روش ایله تعلیم ایتمه‌لیدر. بوندن ماعدا هر درس آزدن ایکی اوچ مرتبه تکرار ایدوب کوسترمه‌لیدر. بویله اولدیغنده شاگردلر ایچون مضاعف فائده کورلور.

٥ـ حفظ. تربیه علماسی، هر نه قدر شاگردلره اولور اولماز شیلر حفظ ایتدرمکدن تحذیر ایدرلرسه‌ده بز اهل اسلام اوزرینه شریعت مطهره‌مز موجبنچه بعض شیلری حفظ ایتمای ممکن اولماز. واقعا شریعت جهتنچه حفظی لازم کورلن شیلر تربیه علماسی قورقدیغی قدر کوب دگل بلکه آنلر مهم کوردکلری قدر عدالت اوزرنده‌در. زیرا آنلر هم حفظ ایتدرمکدن نهی ایتدکلری حالده قوهٔ حافظه‌یی مهمل قویمق ایله بیورمیورلر.

ابتدائی مکتب بالالری ایچون ایمان شریف کلمه‌لرنی، فاتحه ایله برابر ایکی اوچ قسقه‌رق سوره‌لری، ثناء وتشهد هم صلوات شریفه‌یی وبعض بوکبی قسقه وفضیلتلی مأثور دعالری حفظ ایتدرمك، بالالر ویاشلرده قوهٔ حافظه قوتلی اولدیغیچون آغر اولماز وبو قدر اولسون شیلری حفظ ایتماکدن هیچ مسلمان آزاد اولوب قالماز. بونکله برابر اوشبو حفظ ایدامش سوره ودعالرك معنالرنی بیلدرمك هم شرطدر. زیرا معنا بیلنمادکی حالده الفاظ حفظ ایتمکده بر فائده کورلماز.

یازو رسملری، ترتیب عبارت ادبلری رعایت ایدلمیان رساله‌لردن حفظ ایتدرمکدن احتیاط ایتمك لازم اولور. زیرا بونلر بردن ذهن ایچون کوچ وایکنچیدن مبتدیلرك رسم غلطاری وانشاءلری بوزلمیه سبب اولور.

تربیه علماسی لازم دگل وفائدەسی اولمیەچق شیلری حفظ ایتدرمکدن نهی ایتدکلری حالده حفظه حاجتلی اولان فنلری ملکه ومحاکمەیه حاجتلی اولان فنلردن مقدم اوقوتمق طوغروسنی توصیه ایلمکدەلردر. بونڭ سببی ایسه کچوك بالالرده اڭ مقدم قوۀ حافظه کوچ کسب قوت ایتمکده ویاش ایله برابر همیشه آرتوب صوکره تدریج ایله ضعیفلنمکده اما قوۀ حاکمه ایسه اولده هیچ اولمای صوکره میدانه کلوب قوّت آلمقده ایمش. بناء علیه تعلیم ایدلنەچك شیلر بونلرڭ وقتلرینه مناسب اولنمق تیوشلیدر.

مثلا لسان علملری، کندی لغتمز وعرب لغتینڭ ویاکه غیری لغتلرڭ قاعدەلرینی، جغرافیا فنی؛ پك تفصیل ایدلماز شرطیله تاریخ علملری، اوقوتمق قوۀ حافظەنڭ کوچلی اولان وقتنده مناسب اولوب، اما محاکمەیه محتاج اولان هندسه ومنطق کبی فنلری صوکراق یعنی قوۀ حاکمه کوچلی اولان بر وقتده اوقوتمق مناسب اولور. لکن هر شیده استثنا اولدیغی کبی بو طوغرولرده بعض بر استثنالر اوله بیلور، مثلا بعض کیمسەلرڭ قوۀ حافظەسی صوکراق وقوۀ حاکمەسی ایرتەرك کوچلنسەده کوچلنور. لکن بزم دیدکمز عمومه نظراًدر.

٦ - دیانت واخلاق. مناسبت اولدیغنی درسلر آرەسنی، مناسبت اولنمادیغنده درس آخیرنده ویاکه مستقل درس ایدەرك هروقتده دیانت واخلاق محسناتی بابنی سوز سویلمك معلمڭ وظیفەسیدر. دین، دنیا وآخرتده فلاح تابمیه وکورکام ادبلر ایله موصوف اولمیه سببدر. دینی محکم اولان کیمسەدن هر ایزگولکی امید ایتمك ممکن اولور. بناء علیه دین اوگرتمك بابنی الوغ براعتنا ایدرگه ودینی کورکام وآچق تعلیم ایدرگه وبیلدررگه تیوشلی اولور. دین اوگرتمكڭ،

یاش بالالره عقائد حفظ ایتدرمك یاکه براهین منطقیه اوزرنده دلیللر بیان ایلمکدن عبارت اولمای بلکه سلف کرام یولنی کوسترمك رآنلره متابعت طریقنی بیلدرمکدر. بونك تفصیلی اوشبودرکه: شریعت اسلامیه‌ده اولان اعتقاد دینی الهیات، نبوات، سمعیات، دینلمش اوچ مطلبدن عبارت اولور.

الهیات، بنفسه قائم اولان ازلی وابدی جمله کمال صفت ایله موصوف واضداددن منزه بر ذاتك وجودندن بحث ایده‌چك شیدر. بویله اعتقاد ایتمك، دین نظرنده برنچی مرتبه اوله‌رق وبویله ذاته مربوط وآره‌ده تعلق وارنی بیلمك، ایکنچی مرتبه اعتبار ایدلنور. جناب اللهك صفتلرینه نسبت جهتنچه بنده‌لرده اولان حاللرده تبدل واقع اولور. مثلا جناب اللهك عظمتنی تصور ایتدکده بنده‌ده خشیت، قدرتنی تصور ایتدکده عجز وتواضع، کرمنی تصور ایتدکده شکر، رحمتنی تصور ایتدکده محبت، قربنی تصور ایتدکده رضاء، سخطنی تصور ایتدکده خوف، عارض اولور. اعتقادات علمندن اصل مقصود اوشبو مرتبه‌لرك هر ایکیسی ایله کوکلی تربیه ایلمکدر. بو ایکی مرتبه بندنك کوکلینه محکم اورناشور ایسه ضروری اوله‌رق محبت الله حاصل اولور. محبت الله، مرادلرك غایه‌سی ومقصودلرك منتهاسی اولدیغی کبی محبت الله اولدیغی صوکنده بنده جناب اللهك امر ونهیلرینه کمال التذاذ ایله امتثال ایدر. بو روش اوزرنه شاگردلره تعلیم ویرمکده ایکی تورلی یول اولور. برسی: شاگردلره جناب اللهك عظمتنه قدرت وکبریاسینه، اراده ورضاسینه دلالت ایدن قرآن شریفده اولان قصه‌لری اوگرتمکدر. زیرا قرآن کریمده کرات ومرات مذکور اولان بو قصه‌لر مجتهدلر یاکه یوز ایکیوز عالم ایچون ذکر ایدلمای بلکه عقللی اولان خلقلرك هر فردی دیمز ایسه‌کده اکثری ایچون ذکر اولمش

اولسه کرك. ایمدی بویله اولدیغنده ممکن قدر بونلری استعمال ایتمه‌لی همده الڭ برنچی اوله‌رق شاگرد ایله معلم آره‌سنده استعمال اولنمه‌لی. بو سایه‌ده شاگردلر قرآن، غیری بر امته دگل بلکه کندی امتمز استفاده‌سی ایچون نازل اولدیغنی بیلورلر وحق مرشدمز کندی المزده ایمش دیه سونرلر. حالبوکه اعتقادات طوغروسنده اولان آیتلر، هر بر علوم عربیه بیلوچی آڭلار قدر ینگلدر. فقط بر قدر استدلال روشنی کوستروچی یه احتیاج اولسه اولور. ایکنچیسی، دنیاده اولان محسوس شیلری مثلا یر، آغاچ، اولن، چاچکه، حیوانلر، یولدز، آی، قویاش، یلغه، یغمور، ییل کبی شیلر حقنده وجمله‌سینڭ فائده ونه کبی خاصیتلری حقنده معلومات ویرلوب هر برسی بر صانع قادرڭ اثری ایدکنی آڭلادلنور. خصوصا آدم اوغلینڭ کندیسینڭ اعضالری وهر اعضالری حتی‌که قاش کرپکلره قدر نه کبی خدمت ایچون مخلوق اولدیغنی، اگرده معلم اولان کیمسه‌نڭ قدرتی اولورسه ایچنده اولان اعضالر قان یورمك وهر تورلی تامرلره مخصوص عمللر حقنده آچق بیان ایدلنور وبو کبی عجیب وغریب روشده یارادامق بر حکیم مطلقڭ صنعتی اوله‌چغنی بیان قیلنور. انسان کندی خلقتنی تفکر ایله‌رك بو عجایب اثرده اولان اسراری کزدکنده مجبوری اوله‌رق خداسینی بیلور وکمال حیرتیله تعظیما سجده ایدر (۱). دیدکمز اوشبو ایکی تورلی یول قرآن شریف، نبی محترم، اسلاف عظام یوللریدر. قرآن کریم اولندن آخرینه قدر بویله عالم مشاهد ایله جناب اللهڭ وارلغینه وبرلگینه استدلال ایلمش؛ تفکر ایچون ارباب عقولی دعوت بیورمشدر.

نبوات. انبیای کرام علیهم السلام حضراتلرینڭ احوالندن بحث

---

(۱) من عرف نفسه فقد عرف ربه.

ایله‌جك شیدر. بونلری تعلیم وقتنده سیر شریفلری واحوال تاریخیه‌لری و ترجمه‌لری بیان ایدلنور. وقرآن شریفده مذکور اولدیغی اوزره گوزل اخلاقلری، کورکام عمللری، خلقی هدایت یولنده نه قدر جفا وظلملر چیکوب‌ده صبر اوزرنده اولدقلری حقنده معلومات ویرلور. بویله روشده اولان ذاتلرك صادق وامین اولمقلری معلوم همده قلبلرده مرکوز اوله‌چقدر. بناء علیه شاگردلره بونلر حقنده کامل تعلیم ویروبده ذهنلرینی تربیه ایتمازدن مقدم، پیغمبرلرك صادق وامین اولمقلرندن ابتدا ایدوب، درس ویرمك مناسب دگلدر. چونکه بویله ایتمك، جدل ووهم بابنی آچار، تربیه علماسی ایسه شاگردلره اعتقادات وباشقه شیلردن هم درس وتعلیم ویرلدکده جدل طریقیله تعلیم ایتمکدن تحذیر ایلمکده‌لردر (۱).

سمعیات. احوال آخرتدن بحثدر. بونی ایسه قرآن شریف ودرست حدیثلر بیان ایتدکنچه غایتده صاف ایدوب اوگرتمك تیوشلیدر. قرآن وحدیثلر بیانندن اوتمای وتفصیللرینه کرشمای خصوصاً بعض واعظلر وقصه سویلاوچیلر طرفندن اختراع ایدلمش خرافات واوهامات‌دن احتیاط ایتمك لازم اولور. قرآن شریف آیتدکنچه بعث ونشر حق؛ ثواب وعذاب اوله‌چق، صراط میزان وباشقه خبر ویرلمش شیلر واقع اوله‌چق تفصیلی ایسه جناب اللهك کندیسنه معلوم دیه اجمالا بیلدرمك کفایه ایتسه کرك. احوال آخرت ایکنچی بر عالم اولدیغندن احتمالکه رسالت ایله مشرف اولان ذات شریفلردن باشقه انسانلرك عقللری بونلری لائقنچه فهم ایده بیلمزلر. احتمالکه آخرتده اوله‌چق احوالك دنیاده اولانلرینه یالکز اسم جهتنچه اوخشار

(۱) کتاب البیداجوجیا العلمیة لحضرة الشیخ حسن توفیق. مدرس المدرسة الشرقیة ببرلین. الجزء الثانی ص۴۱.

یا که آخرتده اوله‌جق احوالی تعبیر ایلمك ایچون بو لفظلر استعاره‌یه‌گنه آلنمش اولورلر. احتمالکه آخرت احوالنی بیله‌جك حاسه انسانلرده دنیاده وقتده بلکه مفقوددر. بو تقدیرچه کتاب وسنت بیان ایتدکندن زیاده سویلمك شاگردلری تربیه دگل آداشدرمق اولور. عالم ارواح وجودینی ملائکه، جن وشیاطین وارلغنی اعتقاد ایتمك هم سمعیات قسمنه داخلدر. مخافة الله، طاعت، الفت، سلامت ذمه، صدق، حیا، حشمت، تعاون (بونلرك بحث ایده‌جك اورنلری اخلاق کتابلریدر) کبی شریعت اسلامیه‌ده فضائل اخلاقیه اصوللرینی معلم اولان ذات، افراط وتفریطدن اجتناب ایده‌رك شاگردلرینه تعلیم ایلمه‌سی لازمدر.

۷ — **حاضرلنمك.** ویره‌جك درسلرنی معلم اولان کیمسه، الك ایلك خانه‌سنده ترتیب ایدوب، شاگردلره شو ترتیب ایله تعلیم ویرمه‌لیدر. بونك ایله معلم حتی‌که الڭ ینگل درسلره قدر مکلفدر. اوّل ترتیب ایتمه‌ین معلم، درس وقتده شاگردلری اوکنده رذیل اولور.

۸ — **فصاحت.** خانه‌سنده حاضرلب کلمش اولان درسلرنی، معلم اولان کیمسه بار توتنی صرف ایده‌رك فصاحت اوزرنده سویلمه‌ایدر. مکروه عبارتلر، اورنسز. مکرر اولان کامه‌لر، دکلاوچیلرك کوکللرینی خسته‌لندرر.

۹ — **تجربه واکمال.** معلم، هر درسندن بر تجربه آلوب، کندی نقصاننی اکمال ایتمه‌لیدر. بو سنه درسلرندن کله‌جك سنه درسلری حقنده الوغ بر علم حاضرلامك ممکن اولور. تجربه سایه‌سنده شاگردلرك تحصیل مرتبه‌لری، یالقاولر ایله طرشلرك آیره‌لری جملة آکلاشلنور. بونلری بیلمك وبیلدکدن صوك چاره‌لرینی بولمق البته معلم خدمتیدر. روایتلره کوره تربیه علماسندن بیوك بر استاذك کوزی اوکنده معلملرك بری شاگردلره تعلیم ویرر ایمش، آلما آغاچنی وبعض خواصنی

بیلدرمك اولوب، بر کاغده آلما آغاچینڭ رسمنی توشروب شاگردلره کوسترمش. بوحالده شاگردلرڭ بعضیلری «بزلر فلان باغچه‌ده آلما آغاچ بیلورز بویله کاغده دگل حتی‌که بو خانه‌یه صغارلق دگل» دیه شبهه‌لرینی عرض ایتمشلر. معلم ایسه تبسم ایدرك: «سزڭ بیلدکگز آغاچڭ عینی وبو کاغدده اولانی ایسه، رسمی‌در» دیه سویلمیه حاضرلندکنی سیزوب (تفرس ایدوب)، حاضر اولان استاذده معلمی برطرفه آلوب چقوب: «بر نرسه‌نڭ ذاتنی شاگرده کوستروب بیلدرمك ممکن اولدیغنده رسمی کوسترلمز» دیه معلمڭ خطاسنی بیلدرمش وکندیسی هم بو علمی اوشبو مجلسده آلدیغنی اعترافله کتابنه بر قاعده ایدرك یازمشدر. معلم اولان کیمسه شاگردلرینه افاده ایتمکدن زیاده کندیسی استفاده ایتمه‌ایدر. اگرده معلمڭ شاگردینه افاده ایلمش علمینه نسبتله اصول تربیه حقنده اولان استفاده‌سی آز اولور ایسه او معلمڭ پكده کامل اولمادیغی ظاهر اولور.

۱۰ - مناسبت. ویرله‌جك درس شاگردلرڭ ذهن واستعدادلریله مناسب اولمالیدر. بونك ایچون صنفده اڭ غبی اولان شاگرد حالنه کوره درس ویرلور، اڭ ینگل شیلری شاگردلری بیلمه‌مش فرض ایدرك آچق لکن قسقداق اوزرنده تعریف ایدلنور. اوشنداق یاشلرڭ قوهٔ حافظه‌لری، قوهٔ حاکمه‌لرندن اوتکن اولدیغی ایچون قوهٔ حافظه‌یه مناسب اولان اسان اوکرتمك، علم حیوانات وعلم نباتات پك تفصیل‌ایدلمز ومحاکمه‌لرینه کرشلمز شرطیله تاریخ وجغرافیه اوکردلنور. یاش بر قدر آرتوب، قوهٔ حاکمه کمالنی بولدیغندن صوڭ فنون مجرده‌دن هندسه، منطق وباشقه ریاضیات تعلیم ایدلنور.

۱۱ - مکافات ومجازات. یالقاو اولان شاگردلره مجازات وغیور اولانلرینه مکافات ویرمك تربیه قاعده‌سینڭ آلوغ بر رکنیدر. مکافات ومجازاتڭ مناسب اورنلری ومختلف مرتبه‌لری اولور. عقلی

معلم بر «آفرین» کلمه‌سنی تموغدن آزادلق کلمه‌سی کبی محبتلی بر کلمه اعتقاد ایتدرر وبونی ایشتدرر ایچون شاگردلرنی درس ومکتبه کمال نشاط اوزرنده دوام ایتدره بیلور. رحمت آیتمك، شادلق علامتی کوسترمك، آفرین وتحسین دیمك؛ رساله وکتابلر هدیه ویرمك، مکافات انواعندن اولدیغی کبی کوکلسزلك علامتی کوسترمك، کاشکی دخی بر آز اوقومش اوله ایدك مضموننده توبیخ ایتمك، بوندن صوڭ بویله اوقوماز ایسه‌ڭ جزا ویرلور مضموننده اولان سوزلر ایله انذار ایلمك، درس تمامنده صنفلردن آیروب اوچ بیش دقیقه اورننده طوتمق، صنفلر اوینامیه چقدقلرنده آنلردن آیروب یرنده قویمق، دفترینه جزا رقملری یازمق وبوڭ کبی شیلر جمله‌سی مجازات اوله‌چقدر. لکن بولور بولماز شیلر ایچون شاگردلره مکافات ویرلور ایسه مکافاتڭ قیمتی آز اولور. شوڭ ایچون بوخصوصده بر درجه دقتلی وسارانلر معامله‌سی کبی معامله‌لی اولمق تیوشلی اولور. مجازات طوغروسنده هم اوشبو قاعده‌یه تطبیقاً عمل ایدلنور. درسلرنی بیلوب اوقومقده اولان بر شاگردده یالقاولق وقیدسزلك کورله باشلار ایسه‌ڭ ادنا جزایی ویرمزدن مقدم بوڭ سببنی تفتیش ایلمك الزمدر. اوشاگردڭ خلاف عادت اوله‌رق درسنی بیلمادگی احتمال‌که سلامتسزلگندن یاکه عائله‌چه واقع اولان بر قایغو شوملغندن ویاکه باشقه بر مجبوری اولان سببلردن اوله بیلور. اگرده عجله ایله‌رك جزا ویرلورسه مرحمته لائق بلکه الیق اولان بر دوشکن کوکللی مسکینه جزا ویرلمش اولور. بو ایسه الڭ انصافسز والڭ خیرسز بر اشدر.

درسدن باشقه شیلر ایچون اوله‌چق جزالر دخی زیاده دقت استر. ویرلمیه تیوش اولان جزالری تأخیر یاکه تماماً ترك ایتمك نه قدر ضررلی بر اش اولور ایسه آچق صورتده گناهی اثبات ایدلمش شاگرده جزا ویرمك ویاکه آنڭ بوڭ سوزینه

اعتقاد ایدرك محاکمه‌سز مجازات ایلمك عیبدر. اصل تاشی واتمق ینگل لکن توزتمك آغردر(١).

١٢ - استراحت. شاگردلر خصوصا یاش بالالر، درس آره‌سنك یاکه درس صوگنده بر ناظر کوزی اوگنك گوزل هوایه چقارلوب، اوینادلنور. درس‌اوستنك اوزلکسز اوطورمش بالالرده سگر خسته‌لکلری وباش آغریسی هر وقتك کورلور. شونك ایچون گوزل هواده بر مدت یوروب کرمکاری بویله خسته‌لکاره مانع اولدیغندن باشقه کندیلرینك نشاط اوزرنده اوقومقلرینه هم باعث اولور. سلامتلکی حفظ ایتمك هر الزم شیلردن مقدم الزم ایدکی شبهه‌سزدر.

١٣ - امتحان. اوقومقده اولان شاگردلر مناسب وقتلرنده امتحان ایدلنورلر. امتحان عمومی وخصوصی‌اولوب، مصلحت اقتضاسینه کوره اجرا ایدلنور. امتحان ایده بیلمك، اوقوته بیلمك قدر مشکل اشدر. خصوصا صبی بالالری امتحان ایلمك الوغ بر کمالت اولوب، هر کیم بوگا مقتدر ظننده اولور ایسه‌ده طوغریسی هر کیم مقتدر دگلدر. امتحان دیمك مذاکرهٔ علم اولوب، همده مذاکرهٔ علمك اك گوزل بر طریقیدر. شاگردلرك طبیعتلرینی آگلامق، ناگاه خطا یرلشمش بر اعتقادلری اولورسه آنی تعدیل ایلمك امتحان سببلی ممکن اولور. مذاکرهٔ علمك ممدوح بر شی ایدگنی اعتراف ایدن ذات امتحانی انکار ایلمز. اکابر تابعیندن اولان سعید بن جبیر حضرتلرینی استاذ محترملری اولان عبدالله بن عباس (رضی الله عنهم) حضرتلری اوز حضورنده حدیث شریف روایت ایتدرمکله امتحان ایلمشلر ایدی(٢).

---

(١) چوچشم افتدت بر گناه کسی * تأمل کن اندر عقوبت بسی
که سهلست لعل بدخشان شکست * شکسته نشاید دگر باره بست

(٢) وفیات الاعیان. ج ١ ص ٢٠٤

سمرقند وبغداد شهرلرنده اولان محدثون کرام محمد بن اسماعیل البخاری (رضی الله عنهم) حضرتلرینی امتحان ایتدکلری وبو سایه‌ده شیخ حضرتلرینك کمالتلری معلوم انام اولدیغی تاریخ کتابلرنده مشهور بلکه هر کیمه معلومدر.

معاویه بن الحکم السلمی نام صحابه (رضی الله عنه) جاریه‌سندن رسول اکرم سلطان الانبیا افندمز (صلی الله علیه وسلم) حضرتلری طرفندن ایمان طوغروسنده ایدلمش سؤال شریفلری(۱) البته امتحان اولسه کرك(۲).

امام بخاری (رضی الله عنه) صحیح مبارکارنده امتحان واختباره دائر آیرم بر باب قویمشلردرکه مذکور بابی وخصوصاً کتاب العلم (٤) سرلوحه‌سی تحتنده جمع ایلمش اولان احادیث شریفه‌یی مطالعه ایلمك هر بر ذوق سلیم ایچون فائده‌لیدر.

١٤ - تفهیم. اوقوجی شاگردلر، خواه کچوك خواه الوغ اولسونلر، تعلیم امرنك اصل مقصد ونهایت مطلب هیچ شبهه‌سز تفهیمدر. تفهیم دیمك اوقودیغنی آڭلاتمق دیمك اولوب، بو سایه‌ده شاگرد هر اوقودیغنی فهم ایدوب، نه اش ایچون فائده‌لی ایدکنی هر درسنده بیلور. تفهیم اولمادیغی صورتده شاگرد اولان ذات واغونلر طولوسی کتاب اوقوسون، انبارلره صغماز درجه‌ده شیلر حفظ ایلسون کندیسینك استقبالی ایچون بر شی حاضرلامش اولماز. علم، کاغدلره یازلانلری حفظ ایلمکدن عبارت دگلدر. حفظ ایتمك برشیء وعلم

(۱) سنن الامام النسائی وزهر الربی للامام السیوطی. ج۱ ص۱۸۰.

(۲) امتحان مشروعیتنه الڭ آچق دلیل حضرت معاذنك یمن‌گه کتدیکن روایت ایلمش حدیثدر.

(٤) ج۱ ص۲۲

اوگرنمك ایكنچی بر شیدر. علم تربیه علماسی، درس اوقوتدیغی وقتده هر اوقوتدیغنی تطبیق وعملیاتیله بیلمك یولنی قبول وبویله تعلیم ایتمیه توصیه ایلمكده‌لردر.

بونلر فكرینه كوره مثلا بو كون الفبا اوقومیه باشلادیغی بر بالا، ایكی اوچ حرف آڭلادیغی ساعتله بو حرفلردن كلمه تركیب ایدوب یازمه‌سی وتركیب ایدلمش كامه‌لری لازمنچه تحلیل ایلمه‌سی الزمدر. درست تجربه‌لر، عقللری حیران ایده‌چك درجه‌ده اولان فائده‌سنی میدانه قویدیغی صوڭنده همیشه كندی فكرنده دائم اوله‌رق فائده‌سز وآغر یول اوزرنده اوقوتمق ایچون دعوا ایدن كیمسه، سوز آڭلاماز مكابر ایدكنی یاكه حقی كورمز درجه‌سنده مجادل ایدكنی میدانه قویمش اولور.

عرب لساننڭ صرف ونحولرینی اوقومقدن مقصد نه‌در؟! بونی ایسه البته كوب كیمسه‌لر بیلورلر. مقصد ایسه عرب كامه‌لرینڭ تركیب وتحلیل جهتنچه، اعراب بنا دینلمش عوارضلری ایله اولان احوالنی بیلمك وعربچه‌یی عربلر كبی درست سویلشمیه اقتدار كسب ایتمكدر. اش بویله اولدیغنده بدان، شرح عبدالله، قواعد، فارسی تركیبلر، انموذج، كافیه، شرح جامی، عصام، عبدالغفور، سلكوتی، و.... و.... و..... اوقومش واون سنه‌دن زیاده عمرینی فدا ایلمش شاگردلر نیچون عوام تعبیرنچه ایكمكلك، طوزلق اولسون عربچه سویلمیه بیلمیورلر؟! حالبوكه بونلرڭ اوقودقلری شیلر بو مقدار كوب اولوب، حفظ ایلمش نرسه‌لری هیچ اولمغانده فیروز-آبادینڭ قاموسی قدردر.

لكن آره‌یانتالیست (مستشرق‌لردن) اوقومقده اولان ذاتلر عربچه‌نڭ حروف هجاسندن یابشوب، ایكی سنه تحصیله دوام ایدرلرسه صحرا عربی خاتونندن طوغمش اولان بر عرب قدر عرب لسانی

بیلورلر ونه استرلرسه آنی یازار هم سویلیه آلورلر. ایمدی، بو ایکی تورلی خلقلرڭ قانغیسی اصل مقصد آردندن سیر ایلمش اولور؟!... ظن ایدرم بونڭ جوابنی بیلمه‌ین کیمسه اولماز.

برنچی فرقه‌نڭ اوقومقلری کاغدلرده وکتابلرده یازلمشلری، قواعد تعلیم بوزلدیغی صوڭنده تألیف ایدلمش کتابلری فهمسز وتطبیقسز اوقودقلری حالده ایکنچیلری ذهنلری کتابلره وبحثلره الحاصل مقصد اولمایان شیلره صرف ایتمای بلکه مقصددن بر قارش آیرلمای دوام ایتمکلریدر.

تعلیم حقنده اولان اصول جدیده ایله اصول قدیمه‌نڭ الڭ باشلیچه عد ایدلن فرقی اوشبو ندن عبارتدر. یوقسه بعض کیمسه‌لرڭ ظن ایتدکلری کبی اصول جدیده ایله تعلیم، نه شریعتمزه خلاف ونه آخرنده منتظر بر خطره واردر.

اونبرنچی وظیفه

اختیار علم

علم اوقوتمقده بتون دنیا عقلاسی طرفندن قبول ایدلمش بر قاعده اولورسه، اوده هیچ شبهه‌سز: «کرك صوڭنده کرکللری تلقین ایلمك لازم» دینلمش قاعده اوله‌چقدر. بناء علیه هر بر معلم اوشبو یول اوزرنده یورمیه بورچلیدر.

ابن مسعود (رضی الله عنه): «علملك پك کوب لکن سزلر

هر برندن اڭ گوزلن اختيار ايدگز!» بيورمشلردر(١).

شاگردلرڭ كوڭللرينه علم ايچون نشاط وحميت، حب ملت وحب وطن كبى حسيات شريفه اورلقلرى ساچمك، معلملر اقتدارينه امانت اولنديغى شبهه‌سزدر. بويله شيلر اولناديغنده معلملرڭ تربيه ايلمش اولان شاگردلرى كرك آرسطو درجه‌سنده بر حكيم وابن رشد مثالنده بر علامه‌ده اولسونلر جمله همتلرى كيسه ايله قورصاق طولدرمقدن عبارت قالور. حالبوكه بويله شيلر علم اهلينه اوخشاياچق صفتلر دگللردر. وبوندن باشقه ملت آره‌سنده بويله عالملر يوزده يكرمى نسبتنده اولسه‌لرده فائده جهتنچه صفر درجه‌سنده قالورلر.

جمال‌الدين الافغانى، على يوسف، مصطفى كامل، احمد مدحت، شمس‌الدين سامى وبونلر كبى اديبلرڭ شهرتلرى و كنديلرينه قلبلرڭ ميل ومحبتلرى علم بابنده عصرلرنده نظيرلرى اولناديغندن دگلدر. كم بيلور، بو الوغ دنياده بلكه بونلر كبى بلكه بونلردن قات قات آرتق عالم كيمسه‌لر اوله بيلور. بلكه بونلره اولان احترام ونام عاليلرينه هر كم طرفندن كوسترلن تعظيم، مجلسلرينه دوام ايدن وآثارلرينى مطالعه ايليان مريد وشاگردلرينڭ كوڭللرينه فضائل اسلام، الفت ومحبت، ملت فائده‌سيچون نشاط اوزرنده غيرت ايتمك كبى اخلاق حميده اورلقلرينى ساچدكلرى سببندندر.

اڭ كرك اولان علملرى كوركلردن وكرك اولانلرينى كركمازلردن مقدم اوگرتمك نيوش ايدگى معلوم بر قاعده اولديغى حالده كركلى اولمق وكركلى اولمامق طوغروسى بر درجه ايضاح ايتميه محتاج اولور. بر علم اولوركه دنياسى وآخرتيچون آدم اوغلى آندن مستغنى‌اولماز. علم اولور، مقدم زمانده اولان اهميتى فوق‌الحد اولديغى حالده بو كونده آندن استغنا حاصل اولمش اولور. وبونڭ عكسنچه كچن كونلر

(١) الاعجاز والايجاز، لابى منصور الثعالبى ص٣٧.

اهمیتلی دگل، اسمی بیله اولمایان بر علم بو کونده اڭ مهم علملر جمله‌سینه کرمش اولور. اوشنداق بر اورنده کرکلی اولان علمڭ اهمیتی ایکنچی بر اورنده هیچ اولماز. مناسبتی اولدیغندن بو اورنده شونی هم دیه‌لم‌که: بعض کیمسه‌لر کندیلرینه هیچ کرك اولمادیغی بر علمی مهم اعتقاد ایدوب، آزاو دیشلری ایله یابشمقده‌لر و بو ظنلرینڭ واهی ایدکنی تنبیه‌ایدن اولورسه باشینه قیامتلر قوباراچقلردر. وبونڭ عکسی اوله‌رق هر کون وهر ساعت احتیاجلری اولان بعض علملری اکیاتلر درجه‌سنده اولسون کرکلو ظن ایتمزلر. وبو قبیلدن بعض ذاتلر اولورکه کندیسی استاذندن نه اوقومش و نه ایشتمش ایسه شونی تعلیم ایدر، کرك و کرك دگل مسئله‌سنی تفتیش ایلمك دگل ایشتمك بیله استه‌مزلر. ظرفادن بر ذات، بونلری «فونوغرافلر» دیه یاد ایتمکده‌در. بو بحثڭ اوچی اوزون و بر سوزه اوچ دورت تورلی سوز ایاره‌چك اولندیغندن بوراده طوقتامق مناسب کورلور.

ایمدی مزبور بحث طوغروسنده آچق بر قاعده‌یه احتیاج اولنورسه: سز، اولادڭزی کندی زمانڭزدن غیری بر زمان ایچون تعلیم ایدڭز! زیرا آنلر سزڭ زمانڭزدن غیری بر زمانڭ یاشامق ایچون دنیایه کلمشلردر» معناسنده‌اولان: «علموا اولادکم لزمان غیر زمانکم، لانهم خلقوا لزمان غیرزمانکم» دینلمش مبارك سوز قدر مطرد ومنعکس بر قاعده اولماز.

بو، بر سوزدرکه اگرده قائلی فرنکستانلو اولسه ایدی هیچ شبهه‌سز فرنکلر مکتب و مدرسه و جمله تربیه خانه‌لرینه کموش تخته اوزرینه آلتونله یازوب آصارلر ایدی.

بو، بر سوزدرکه اگرده ایشدرلر ایسه هواده‌اوچمقڭ اولان قوشلر، تاغلردن آغوب دوشمکڭ اولان چیشمه‌لر، تعظیم یوزندن طوقتارلر ایدی.

بو، بر سوزدرکه یاشن ایله یارشوب وارمقده اولان لوقه‌موتیفلر اگرده بونی ایشدرلر ایسه سحرینه وطوغرلغینه حیران قالوب اورنلرنده طوررلر، یورمزلر ایدی.

بعض آثار جدیده‌ده مطالعه ایتدکمزه کوره بو مبارك سوزك قائلی جناب مرتضی (کرم الله وجهه) حضرتلری ایتمش. شبهه یوقدرکه بویله معنالی وطوغری، بلیغ سوزی سویلمك، مشار الیه کبی عقللی وصاف کوکللی ذاتلره میسر اولسه اولور.

بوکا کوره شاگردلره ویرله‌چك تعلیم، الوغ ویکت اولدقلرنده استعمال ایدلنه‌چك وآکا محتاج اولنه‌چق شیلردن عبارت اولمه‌سی لازمدر. بر شی‌که شاگرد وقتلرنده اوقوبده مکتبدن مفارقتلرنده اونوده‌چقلر ایسه آنی اوقوتمق، استقبالنده فائده‌سی کورلمیه‌چك نرسه ایله شاگردك باشنی واتمق وعمرینی بر باد ایتمکدن عبارت قالور.

بو کون اوقومقده اولان شاگردلر ویاش بالالر، امتك قانی منزلنده اولوب، بتون امت بر جسم اوله‌چقدر. قان بوزلدیغی صوکنده جسم خسته‌لنه‌چك اولدیغندن یاش یگتلر بوزوق خلق ایله خلقلنورلر ایسه هیچ شبهه یوقدرکه امتدن عبارت اولان جسم هم هلاك اوله‌چقدر. وایکنچی عبارتله: بر امتك سعادت وشقاوتی یاش یگتلر النده‌در. یاش یگتلر فنا خلقلو اولورلر ایسه قارتلری عبادت خانه‌لرده طولوب یاتسونلر، فرشته‌لر کبی صاف اولسونلر ملت استقبالی ایچون فائده کورلمز.

بناء علیه جهالت وفساد اخلاق عسکرینه قارشو طورمق ایچون شاگردلرك اللرینه هجوم ودفاع خدمتلرنده قوللانمق ایچون ایکی تورلی قورال ویروب، استعمال کیفیتنی هم اوگرتمك لازم اولور. زیرا استعمال روشی بیلنمدکده یالکز قورالله بر اشه یارامز. بو ایسه اختلافلی بر مسئله دگلدر.

هجوم ودفاع قوراللری نه‌لردر؟ اخلاق علماسی اثرلرندن آڭلادیغمزه کوره هجوم قورالی: ریاضت بدنیه واسطه‌سیله شاگردلرك جسملرینی وعموما اعضالرینی قوتلندرمك، عقللرینی‌ده (قال، قیل، اعترض، ظن، تفردت‌به، اقول، اجیب، تدبر، تأمل) کبی شیلر ایله دگل بلکه درست وحقیقی علملر اوگردوب، کوڭللرینی نورلاندرمقدن عبارتدر. هجوم قورالی، شاگردلرك کمالتلری ایچون هر نه قدر لازم بر شی ایسه‌ده دفاع قورالی آنلر ایچون الزمدر. دفاع قورالی دیدکمز شیلر بونلردر:

(۱) **دین علمی**. دین دیمك هر کیمه معلوم اولدیغی اوزره جناب اللهدن نوع انسانڭ دنیوی معاش ومعادنده صلاح وفلاحه سبب اولمق اوزره تعلیم ایدلن بر قانون اولدیغندن آدم اوغللری ایچون اڭ مهم اولان بر شیدر. بو قدر خلقدن عبارت اولان هیئت مجتمعه‌نڭ انتظامی وبر فکرده اتحادی دیندن باشقه شیده صورت طوتماز. دین اولمادیغی صوڭنده، انسان، هیچ بر رذالته ارتکاب ایلمكدن قورقماز. دیندن باشقه مدنیت اساسی اولماز. دینسز کیمسه‌دن خیر امید ایلمك قدر عبث بر شی یوقدر.

اوغریلغی جناب اللهدن قورقوب وایکنچی عبارتله جناب الله رضالغینه نائل اولمه‌یی امید ایدوب ترك ایدن کیمسه ایله محکمه وضابطلردن قورقوب ترك ایدن کیمسه آره‌سنده بر ایله کوك آره‌سی قدر آیرمه وآرلغی هیچ کیمه یاشرن دگلدر.

سقراط، الوهیت ووحدانیت، بقای روح کبی شیلره اعتقاد ایتدیکی کبی شاگردلرینه‌ده اڭ ابتدا دین تعلیم ایدر، عفت وصلاحی، عبادت وزهدی محبوب کوسترمك طوغروسنده بذل غیرت ایلر، شهوته یارمك ودنیایه حریص اولمقدن زیاده نفرت ایتدرر ایدی (۱).

(۱) تاریخ الفلاسفة. ص ۷۹ و ۸۰. قاموس الاعلام. ص ۲۵۸۵.

بز، اهـل اسلامه نسبتله، تـابع اولدقمز اسلام دینی وفخر کائنات افندمز صلی الله علیه وسلم حضرتلرینك طوغری یولی جمله آداب وفضائل اخلاقیه‌یی جـامع اولدیغندن شاگردلرمزه الك ابتدا بونـك احکامنی (خـالص اسلام قواعدی اولمق اوزره) تعلیم ایتمك فرض اوله‌جغی شبهه‌سزدر.

لکن دین علمی نـه‌در؟ دین عـلمی شبهه‌سز اصول سلف اوزرنده توحید (ایمان فطری) قرآن شریف، حدیث وسیر رسول صلی الله علیه وسلم، تراجم اصحاب ومفسرین، اصول حدیث وتراجم محدثین، تاریخ اسلام، فقه اسلام، اخلاق فنلرندن عبارتدر (١).

اگرده توحید، اهـل کلام اصولی اوزرنده اولور ایسه اول وقتده صناعت علملری جمله‌سندن اولور (٢). زیرا اهل کلام اصولی دینی فلسفه‌یه تطبیق وکوب اورنده فلسفه قاعده‌سی اوزرینه تصرف ایتمکدن عبارتدر. علم کلامك اسلامدن بر مذهبه اختصاصی اولمق شویله طورسون حتی اسلامه اختصاصی‌ده یوقدر. شایان تعجبدرکه: هر دینك متکلملری کندی اصوللری وایکنچی تعبیرله عصر سلف صوکنده ترتیب ایلمش اصول جدیده‌لرینی (٣) بویله وشویله مدح ایتدکاری حالده بونلر کوستردیکی وبونلرك ثنالرندن امید ایدلمش مرتبه‌ده ثمره‌کورلمامشدر.

فن کلام کوچلی بر ماشینه‌درکه اسلام فائده‌سینه عمل ایتدرلدکده فائده کتوردیکی کبی، ضررینه اشلاتدکده شو نسبتده ضرر کتوره بیلور. لکن کوب وقت کورلرکه بویله بر ماشینه‌یی قوللانمایه ممارسه ایتمه‌ین ذاتلر فائده کورمك نیتیله اشه یابشوب تدارکی ممکن دگل بر ضرر کتوررلر.

سیر واخلاق علملرینی تتبعلری سایه‌سنده هر زمانك حتی‌که بو عصرمزك بر چوق حکیملری اسلامنك فضائلنه وقواعد عالیه‌سینه

(١) معارج الوصول لابن تیمیه ص ١٢.

(٢) هدایة الاطفال. للشیخ حسن توفیق المدرس ببرلین. ج ٢. ص ٣٩.

(٣) علم کلامك ترتیب ایدلمه‌سی اوچونچی قرن هجریه مصادفدر.

وقوف پیدا ایدەرك بنی آدم سعادتیچون الوغ بر واسطه اولدیغنی اعترافه مجبور اولدقلری حالده بو نچه عصرلر کچمکله اهـل کلام دلیللرینه قناعت ایدەرك کندی مذهبنی ترك ایدن ویاکه خصمینك سوزینه حق ویرن کیمسەلر وارلغنی تاریخ بزلره کوسترمامشدر.

اهل تجربه فکرینه کوره بونك باشلوچه سببی: کلام اصولی هر دینی وهر دینلری فرقه واحزابلره (صرف رأیي ایله) تقسیم ایدەرك هیچ وقتده اتحاده کتورمك ممکن اولمایان صورتله آرەلرینه عداوت اورلقی ساچمەسیدر. خصوص اسلام کلامی اصول شریعتدن دگـل، وایـکنچی تعبیرله شارع طرفندن تـکلیف وارد اولمادیغی شیلری «صفات مسئلەسی وخلق افعال بحثلری کبی (١) بونلرك نظیرلری کوبدر» موضوع بحث ایدەرك ایکی طرفدن خلق حاضرلب بربرینه حمله ایتدرمش ودنیا طوردقچه مصالحه قبول ایلماز روشده بر محاربه آچمشدر (اناالله وانا الیه راجعون).

صوغان باشلرینی جیوب چومەله صالمق ممکن اولمادیغی کبی فرقه واحزابلره تقسیم ایدلن ملتده آیـاق اوزرنده طوره آلماز. اهل اسلامك بو کونده اولان ضعفینك سببی افتراقدر. بونك ایچون اوزون دلیل کتورمیه حـاجت اولمای هر کـیمه معلوم اولان (بغداد) واقعەسی میداندەدر.

الحاصل علم دین، اهل کلام مسلـکنچه تحصیل ایدلندکده امتی فرقه وحزبلره تقسیم ایلمك وجزئی شیلر طوغروسنده تشنیع ایتمك لازم کلدیکی حـالده سلف کرام اصولنچه تحصیل ایدلدکنده بونك عکسی اولەرق امتی نقطهٔ واحدەیه جمع ایلمك لازم اولور.

علم کلامی مـدح ایـدن ذاتلر، وبو فنده ید طولاسی اولان اکابرلر کندیلریدە علم کلام اصولنی تحصیل ایتمکی عموم شاگرد

(١) کتاب الـکشف للعلامة الشهیر الشیخ ابی الولید بن رشد. ص ٤٧. وکتاب ایثار الحق علی الخلق. ص ١١ و ص ٣٤١.

ایچون مناسب کورمای بلکه بر قدر شرطلر ایله تحدید ایتمشلردر. شاگردك فصیح وذکی، متدین وآنك ایچون متجرد اولماسی بو جمله‌دندر. بونلر آزمی شیلر؟ ....

پروغرام وبعض رساله‌لرندن آکلادیغمزه کوره خرستیانلر علم کلامی آنچق اورتا مکتبلرده گوزل اوقوب، امتحان ویرن شاگردلر اولمق شرطیله کندینه تخصیص ایدلن عالی مکتبده تحصیل ایتدررلر ایمش!.

بو تقدیرچه اوچ دورت ونهایت یدی وسکز سنه تورلی مانعلر ایله چابالانوب، مکتبده اولنه‌رق صوکره زراعت، صناعت، تجارت ایله مشغول اوله‌چق ویاکه قریه‌لرده عادی بر امامت خدمتنده اولنه‌چق ذاتلرك جمله‌سنی مدرس، معلم، خواجه اوله‌چق ذاتلر ایله برلکده کلام کتابلری وعلم منطقده تألیف ایدلن متعدد اثر وحاشیه‌لر تحصیلنده دوام ایتدرمك هیچ مناسب اولورمی؟ ... بونك جوابی ایسه بر قدر تفکره حاجتلی (وناظورة الاستقبال) نام قورال واسطه‌سیله تعمیق نظر ایتمیه لزوملیدر.

بو طوغروده هر نه قدر اوزون سویله‌دك ایسه‌ده کوکلمزده اولانك الفباسنی اولسون بیان ایده آلمادق. مقصددن یراق کتمك احتمالندن احتراز ایده‌رك مقصود اولان نقطه‌یه هنوز واصل اولمه‌دن ایلك سوزی کیسوب آیرلوب کیتدکمز یره کیرو قایتدق.

فخر کائنات رسول اکرم افندمز سلطان الانبیا صلی الله علیه وسلم حضرتلری بزلره تبلیغ شریعت ایتمك ایچون بیورلمش قللری، ادبك غایه‌سینه ومکارم اخلاقك منتهاسینه ایرشمش بنده‌لری، اولدیغندن بز اهل اسلام ایچون ذات پاکلرینك سیرتنی کماینبغی بیلمك وشاگردلره هم بیلدرمك تیوشلی اولوب، قرآن شریف وحدیث عاملری شریعتمزك اصلی اولدیغندن بونلری هم تدبر اوزرنده اوقومق لازم کلور.

۲) **اقدام.** اقدام، قوت بدنیه وعقلیه‌یی نشاط اوزرنده تصرف ایلمك دیمکدر. اگر ده شاگردلره اقدام اوگردلنور ایسه آنلرده بو مشقتلی دنیایه مقاومت ایتمك وتحصیل رزق یولنی گوزل بیلورلر و دنیا معیشتلرینی هم آڭا کوره کیچرمك یولنی طوتارلر. آدم اوغلی کندی معیشتنی تحصیل ایلمك هوسنده اولمازسه فقر ایله دوستلرندن شکایت ایده‌رك عمر اوزدرمیه مجبور اولور.

۳) **اقتصاد.** اقتصاد اوزرنده اولان کیمسه کسبینڭ محصولی اولان شیلری ومعیشت مدارلرینی اسراف ایتمك ومناسبتسز صرف ایلمکدن امین اولور. بو سببدن افراددن عبارت اولان عائله وعائله‌لردن تشکیل اولنان امت عالی گوزللشر و سرعت عجیبه اوزرنده سعادت طرفنه یول آلور.

٤) **فضیلت.** فضیلت سایه‌سنده آدم اوغلی جناب اللهه عبادت آتا و آنایه اطاعت، طوغمه وباشقه یاقین ویراق قارنداشلره و عموماً دینداشلره احسان و شفقت، مکتبه واردیغنده همت وشادلق اوزرنده تحصیل، معلملره حسن تشکر، تحسین اخلاق، ادب و نظافت، حفظ صحت، کبی شیلره رعایت ایدر. فضیلت سببندن انسانلق، عالملك، مسلمانلق نامنی هوایه اوچرمقدن وناموسلری تاپتامق کبی بدبختلکلردن صاف اولور. انسان، نه قدر عالم اولسه‌ده اولسون فضیلته مالك اولمادیغی صوڭنده، هر تورلی فنا یوللره سلوك ایده بیلور. فضیلتی اولمایان عالم قورالنی استعمال ایتمیه بیلمه‌یان عسکره اوخشار.

۵) **آداب معاشرت.** هر تورلی یاقین ویراق کیمسه‌لر خصوصا بالالر و خاتون هم ایرلر ایله معیشت ایتمك یولنی بیلمك، آداب معاشرتدر.

٦) **تربیهٔ فکریه.** انسان، آغاچ مثالنده یالگز جسمدن

عبارت اولمای بلکه حیات فکریه‌یه‌ده مالکدر. اوشبونك ایچون تربیهٔ فکریه شاگردلر ایچون فوق العاده لازم اولور. ترقیات مدنیه و ترقیات علمیه جمله‌سی تربیه فکریه سایه‌سنده حاصل اولور. زمانمزده خدمت ایدن ماشینه‌لر، بخار والکتریقلر جمله‌سی تربیهٔ فکریه ثمره‌سی اولوب، بوندن صوك دخی نه‌لردن خدمت ایتدره‌چکلری آنچق الله تعالی حضرتلرینه معلومدر.

تربیهٔ فکریه انسانلری عالی طبیعتلی ایدر، تربیهٔ فکریه اولورسه قان ایچمکده اولان سلوك مثالنده آدملرك ثروتلرینی حقسز تارتمقدن اجتناب ایدر، دنیایه خدمت ایتمکی کندینه الوغ بورچ بیلور.

بونلردن باشقه غیرت، اقتصاد، خدمت، تحمل، صبر، شفقت، حب ملت جمله‌سی دفاع قورالی اوله‌چق وشاگردلره تعلیم ایدامه‌لری برنچی درجه‌ده کرکلودر.

دیدکمز روشچه، هجوم و دفاع قورالری حاضر و استعمال روشلرینی هم عالم اولان شاگردلر بوفائده‌لی تربیه‌لری سایه‌سنده هیچ وقتده کندی عائله‌لرینه بلکه کندی ملتلرینه یوك اولمازلر ویوز قاره‌لغی‌ده کتورمازلر. بوندن اوستون اوز رزقلرینی مشروع وجه ایله کسب ایتمیه موفق اولمغله ابنای وطنه دلیل (یول باشچیسی) اوله بیلورلر. اوشنداق هر نه اولسه‌ده اولسون عقل وشریعت مکروه کورن شیار بونلر قاشنده برنچی درجه‌ده منفور اولور. بو سایه‌ده امت مسعود وملت استقبالی‌ده امیدلی اولور.

بر ملتك یاشلری معاذ الله گوزل تربیه‌دن محروم اولدقلری سببندن عمرلری سفاهت خانه‌لرده یالقاولق واسراف ایله اوشنداق یالان محبتلره و ریالی دوستلره یارانمق و آلدانمق ایله کچیر ایسه اوملتده انقراض اوله‌چق دگل، انقراض اولمش کوزیله باقلنور. یاشلرینك فسق وفساده انهماکلری سببندن منقرض اولمش ملت حقنده کیملر مسئول اولنه‌چق؟ مضموننده بر سؤال بزم خاطرمزه

کلدکی کبی باشقه‌لرك خاطرلرینه‌ده بلکه کلور. اگرده بویله سؤاله جواب ویرمك لازم کلورسه شبهه یوقدرکه: «بونلره گوزل تربیه ویرمش مکتبلر ایله عالملر، مکتب و معلملره یاردملرینی دریغ ایتمکن اولان دولتلی کیمسه‌لر و چکر پاره‌لرینی حامیسز و کوزسز تاشلامش آتالر ایله ولیلر!» دیه جواب ویرامك لازم کلور.

روس وفرنکارده اولان محیر عقول اختراعلر، ایزگولك اشلره بویله احسان واعانه‌لر جمله‌سی تربیهٔ فکریه وتربیهٔ روح سایه‌سنده فائده‌لی علملر تعلیم ایدلمك سببندن میدانه کلمشدر. اوستمزده اولان کولمکلرمز، آستمزده اولان دوشکلرمز، چانه و آربه‌لرمز حتی‌که قاره وکاغدلرمز الحاصل یالانغاچ تنمزدن باشقه نه‌مز وار ایسه جمله‌سی بونلر قولندن اشلنوب، چقدیغی آنلرده تربیه اولوب بزلرده درست تربیه اولمادیغی ایچوندر.

روسلرك منفعت عمومیه ایچون ویرمکده اولان پاره‌لری، کندی دینلری حقنده ایتمکده اولان اعانه‌لری بالالری تربیه ایلمك وعموم خلقنك فعل و خلقلرینی تحسین ایلمك یولنده کوسترمش سعی وغیرتلری سویلنور ایسه آدم اوغلی عقلندن شاشار.

لکن بزلر نه وقته قدر یونانلولردن میراث اوله‌رق قالمش ویوز تورلی تحریفلر ایله نقل و ترجمه اولنه‌رق آرامزه کرمش اولان کچکنه بر فلسفه تیره‌سنده ایلانوب عمر اوتکارمکده‌مز! بزم عمرلرمز اوتدی، بتدی لکن بوندن لازم عبرتی آلمای، بالالرمز عمرلرینی اوتکارمکده‌یز! بزلر قانغی وقته قدر، اصلا درس کتابلری اولمادقلری وترویج اسلامه ذره قدر فائده کتورمه‌دیکلری حالده شویله کتابلردن درس ویرمکله بالالرك ذهنلرینی زهرلب استقباللرینی بربادایتمکده‌یز!...

شعر: اذا کنت لا تدری فتلك مصیبة * وان کنت تدری فالمصیبةاعظم

بزم بو کونده قوللرنده اولان دفترلره معلم طرفندن ایدلمش تلقینه موافق آغزلرینی بورغالب باشلرینی بر طرفه صالوب: برکیمسه

دنیا اسنرسه علم اوگرنسون، بر کیمسه آخرت استرسه علم اوگرنسون، بر کیمسه دنیا وآخرتنك هر ایکسنی استرسه‌کنه علم اوگرنسون!..»

دیه یازمقده اولان بالاچنلرمز. کیم بیلور، بلکه کیله‌چك زمانك آتالری هم‌ده بزم کبی سوز آکلاماز وآکلاتنه بیلماز آتالری اولمای بلکه حمیتلی وجناب الله رضاسنی تحصیل یولنده هیچ کمك ملامتندن قورقماز آتالری اولورلر. بو تقدیرچه بونلری اوز زمانمزه دگل بلکه اوزلری بولنه‌چق زمانلرینه موافق تربیه ایتمکلکمز لازم اولور.

اون ایکنچی وظیفه

مکتب وشاگردلر حالینه نظارت

شاگردلرك تربیه‌لری معلملر ذمه‌سینه لازم اولدیغی کبی مکتب حالینه نظارت ایتمك هم (اگرده باشقه بر تعیین ایدلمش ناظر اولماز ایسه) البته معلملره امانت اولنور. نظارتسز اولان مکتبك وارلغی ویوقلغی مساویدر.

بری آشامقده، ایکنچیسی ایچمکده، اوچونچیسی یازمقده، دورتنچیسی اوقومقده، بشنچیسی آنك یاننده غرغر یقولامقده، آلتنچیسی صاچ قرقمقده، یدنچیسی صوغش حکایه‌سی سویلمکده سکزنچیسی خاتون وقز حادثه‌لرندن خبر ویرمکده الحاصل الوغ وکیچوك، اوین وچن، سبق ومثال جمله‌سی قارمه قارش اولورسه وای او مکتبك حالینه!..

مکتبلرك ایچ وطشلری کورکام، ترزه وبیچ، مورجه وایشك کبی اورنلری بارنچه سلامت وآشخانه هم طهارت خانه‌لری جیلی ومکمل اولمه‌سی الحاصل مکتبده اولان نظام وحسن اداره، طشره‌دن

كلوب كروچى ايچون بر مبارك علم اورنى ايدگنى كوستروب طورسون همده خلق ايچون كوچركيچ اولميه لائق اولسون.

شاگردلرك جسملرى سلامت اولمه‌سى طوغروسنده آيرم نظارت ايتمك لازم اولوب، بونك ايچون مكتبى هر تورلى بچراق ونجسلردن صاف طوتمق، هواسنى تيز آلماشدرمق اقتضا ايدر.

اوقودقلرى، يازدقلرى وياكه مطالعه وتكرار وقتلرنده كوكركه ضرر ويره‌چك روشله اوطورمقدن منع ايدوب، ضرر خوفى اولميه‌چق كيفيت اوزره اوطورميه عادتلندرمليدرلر.

قوياشه قارشو اوزون وقت طورمق وايكى طرفدن ييل يورمكده اولان اورنلره اوطورمق، ترلى ايكان آچق ترزه يانننه طورمق، عادت طشنده يقوسزلق، آشادقدن صوك بلافاصله درسله مشغول اولمق، قاينار حالنده صالقونه چقمق وياكه صالقون صو ايچمك، هضمى آور شيلرى كوب آشامق، تماكو تارتمق، ايسرتكچ ايچمك، ضرورت يوق ايكن طون وبورك كبى آزتق جيلى شيلر كيمك؛ پك قوّتلى وياكه پك ضعيف اولان اوت ياقتيلرى حضورنده يازى يازمق واوقومق كبى شيلر ضررلى اولديغيچون شاگردلرى بونلره عادت ايتدرماسزلك الزمدر.

بعض بالغ اولان يكتلرده نادرلك اوزرنده دخى بر ياشرون عادت (۱) اولوركه وقتنده تدارك ايدلمز ايسه آخرى قورقنچلى بر فنالغه ايرشدره‌چكدر. معلم اولان كيمسه بردن كندى وظيفه‌سنى اجرا ايتمك نيتيله وايكنچيدن مطلقا بر خير خواهلق قصديله بوندن تحذير يولنده نصيحتلر ايتمه‌ليدر.

مذكور عادت، جناب رسالتپناه طرفندن تأكيد اوزرنده منع ايدلدكى كبى طبيبلر طرفندن هم فوق العاده تخويف ايدلمكده‌در.

---

(۱) استمناء [illegible]

بوندن حاصل اولەچق خستەلکلرك الك ینگلنری،... لك هم جنونلك ایمش!..... گوزل تربیە ایدلمکدە اولان شاگردلری تموغ ایلە قورقتمق واجماخ ایلە کوکلندرمکلە نصیحت ایتمیە چندان حاجت دوشمەی بلکە جناب الله ورسول اکرم طرفندن امرونهی ایدلماسی کفایت ایدرسەدە خصوص بو عادتك بلاسنی رفع ایتمك ایچون طبیبلر طرفندن بیان ایدلمش مضرتلرن سویلمکدە ضرر اولماز. یوقاروده هم دیمش ایدك: «وجودك صحتنی صاقلامق مادەسی جملە شیدن مقدم اولور». واقعا بر شاگرد ابن رشد مرتبەسندە بر علامە وفیلسوف اواسون وجودی خستە اولدیغندن صوك آندن نە کبی خدمت مأمول اولور؟

بناء علیه معلم اولان ذات، نظارتنە تابشرلمش بالالری حفظ صحت قاعدەلرینە تطبیق ایدەرك تربیە ایلمەسی لازم اولەچقدر. ناگاه شاگردلر آرەسندە خستەلنوچی اولورسە ویاکە قضاً قول وآیاق صنار ویاکە اعضالر اورنندن چقارسە بوولسە طبیب چاقرمق وطبیب اولنمادیغی صورتدە تجربە اهللرینە مراجعت ایتمك تیوش اولور.

شاگردلرك جسملرینی خستەلکدن صاقلامق حقندە اجتهاد ایلمك نە قدر لازم‌ایسە فکرلرینی هم معنوی خستەلکلردن صاقلامق ایچون سعی ایتمك دخی زیادە لازم اولور. چونکە جسم خستەلنور ایسە شاید بر وقت کلوب صاحبی سلامتلنور اما فکری خستەلنور ایسە وای بو حالە وای!!... بوایسە الك قورقنچلی بر خستەلکدرکە هیچ وقتدە دوا قابل اولماز. فکر خسەلگی معنوی طاعوندرکە بعض وقتدە بتون ملتە شائع اولەرق تمام هلاك ایدر.

ذهن تحمل ایدەچك مرتبەدن زیادە ویاکە اصل فن ایلە مناسبتی اولمایان شیلردن درس ویرمك، اوشنداق استراحت ایتدرمەی

طوتاشدن درس اوستنده طوتمق، کندیسی یخشی آکلاب یتمه‌ین شیلری شاگردلرینه اوقوتمق جمله‌سی فکر خسته‌لندروچی شیلردر. اما حاشیه‌لردن درس ویرمك، مناظره اسمندن معناسز شاولاب یورمك اصل میقروپلردر.

شاگردلر ایچون کونده بر ساعت مقداری قول وآیاق خدمتلری ویاکه قول وآیاق اوینلری ایتدرمك هفته‌ده بر مرتبه اولسه‌ده مونچه‌ده یوونمق حفظ صحت سببلرندندر.

بالالرك اوقومه‌لری ایچون اجتهاد صرف ایتمك نه قدر لازم ایسه وجودلری ایچون فائده ویره‌چك اوینلره هم مساعده بلکه تشویق ایتمه‌لیدر. چونکه سلامتلك هر شیدن مقدم الزمدر. علم تربیه علماسی نظرنده بالالره‌اوین‌اویناتمق (لازاولان شرطلریله) تاریخ علمی مرتبه‌سنده لزوملی عد ایدلمکده‌در.

یورمك، شعر دکلامق، موسیقی ایشتمك سلامتلك ایچون فائده‌لی اولوب، فقط معلم ویاکه ناظرلر کوز اوکنده وادبلی یرلرده اولمه‌سیله مشروطدر.

شعبة بن الحجاج حضرتلری حدیث علماسینك استاذلری اولدیغی حالده حدیث درسلرندن یالوقدیغی وقتده ادیب شهیر ابو زیداللغوی شعرلرینی دکلار وکندیسی هم شعر سویلب خاطرینی تسلیه ایدردی (١).

علماء کباردن اولان ماجشون، غناء استماع ایلمك عادتی اولوب، حتی ابن حنبل حضرتلری: «بزلره ماجشون کلدی، غنا ایدوچیسی هم برابرنده ایدی» بیورمشدر (٢).

ایلك زمان عالملری هنر وصنعت طوغروسنده شاگردلرینی تحریض ایتدکلری کبی کندیلری هم الڭ دقیق هنرلری اربابی کبی بیلورلر

(١) وفیات الاعیان ج ١ ص ٢٠٨.

(٢) وفیات الاعیان ج ١ ص ٢٨٧ - اغانی ج ١٣ ص ١٠٩.

ایدی. بو حاله طبقات کتابلری عدل شاهدلردر.

عصرمزده اولان عبدالله ندیمی بیلمه‌ین کیم وار!.. بو کبی بیوك سیاسی، ادیب وشاعر، منشیء بلیغ، محرر فصیح اولان ذات، بر تلغرافچی قدر تلغراف علمی بیاور وبعض وقتده مصر القاهره‌ده تلغرافخانه‌ده خدمت ایدر وتلغراف نوبتی آره‌سنده جامع الازهره کلوب مذاکرهٔ علم وتدریسله مشغول اولوردی.

اگرده ممکن اولوبده مکتبلر حضورنده صنعت اوگردلنور ایسه شاگردلرك بو کونده سلامتلکلری وکیله‌جك کونده تأمین معیشتلری ایچون بیوك بر فائده‌سی کورلور ایدی.

ضرورسز اوینلره مناسب وقتیله، موافق اورنیله رخصت ویرمك لازم اولدیغی کبی شریعت ویا که طب جهتنچه ممنوع اولان اوینلره مساعده ویرمك هیچ جائز اولماز. بو کبی اوینلر زمانه‌سینه کوره معلملره معلوم اولور.

شاگردلرك دگل حتی ایکی شاگردك بر یره کلوب، اوزون مدت سویلشمه‌سی عیب بر اش اولدیغندن بو طوغروده آیرم دقت ایتمه‌لیدر.

بوزوق فکرلی یاکه فسق وفحش ایله مشغول اولان ذاتلری مکتبه قبول ایتمك درست اولمادیغی کبی بونلرله اختلاط ایدرگه هم شاگردلره رخصت ویرلمز.

فساد اخلاقه سبب اوله‌چق رومان وحکایه‌لری اوقومیه، ادب خارجنده یازامش رساله وکتابلری مطالعه ایتمیه ویانلرنده بولندرمیه شاگردلره هیچ جائز اولماز. بو کبی اثرلر ایسه هر لسانده وهر طوغروده بولنور.

معلم اولان ذات، شاگردلرك آتا وبابالری ویاکه تربیه ایدوچیلری ایله بر قدر تانش اولملیدر. چونکه بویله اولدیغنده‌در سنه

حاضر اولمیان شاگردلرك نیچون حاضر اولمادقلرینی اوگرنمك، ناگاه درسنه دوام ایتمگندن منع ایده‌چك سبب اولورسه چاره‌سنی بولمق، لااقل گوزل مشورت ویرمك ممكن اولور.

اسلاف کرام، شاگردلرینی عزیز بالالری مثالنده عزیز کوروب، هر وقتده حاللرینی تفتیش ایدرلر اگر ده درسلرینه حاضر اولمازلر ایسه سببنی هم تدقیق قیلورلر ایدی.

ابو یوسف حضرتلری، یاش شاگرد ایکن وقتنده فقیرلکلری سببندن عائله‌لرینه رزق تحصیل ایتمکله مشغول اوله‌رق محترم استاذلری ابو حنیفه (رضی الله عنه) مجلسلرینه حاضر اولمامیه باشلامشلر ایدی. ابو حنیفه حضرتلری بونك سببنی تفتیش ایدوب بیلدکدن شاگردینی خلوتخانه‌سینه چاقروب، یوز درهم آقچه ویردی و: «رزق ایچون بونی صرف ایدگز، اما درسدن تخلف ایلمه‌گز بو پاره تمام اولدیغنده دخی بکا اعلام ایدگز!» بیورمشلر ایدی.

بزم معلملرمز، حضرت ابو حنیفه کبی برنچی درجه‌ده اولان اغنیالردن اولمادقلری بلکه ابو یوسف (رحمه الله) کبی فقیر حالده اولدقلرندن مال اعانتی ایلمك ممکن دگلدر. لکن بعض وقتده معلملره یخشی سوز ایله نصیحت ایتمك ویا که گوزل مشورت ویرمك یاخود ذکی واستعدادلی شاگردلری کوستروب حال یتشدکنچه یارم ایلمك طوغروسنده بعض حمیتلی بایلره اشارت ایتمك کبی خدمتلره اوکفایی کاور.

وقت وحال اقتضاسینه کوره شاگردلرك خاطرلرینی تسلیه ایتمك، عرف وعادتلره مخالف اولمایان صورتده استراحت ایتمیه رخصت ویرمك عالیجنابلقدر. الله تعالی حضرتینك رحمتنده اولسونلر، علمای سالفه‌مز صالقون صوفیلقلره التفات ایتمزلر، قوری کورنشلره حق قویمازلر ایدی.

بدن وذهننی مشقتلندرمش کیمسه ایچون بعض وقت استراحت ایلمك لازم کلور. امـام مالك حضرتلری بـو مرتبه اولان علم وکمالتلریله مجلسنی استفاده ایله مشغول اولان بعض اصحابنه خطابا: «خلق فیل کورمیه کتدیلر سزلر هم وارسه‌کزچی!» دیدیکلری منقولدر.

ازواج طاهراتدن ام المؤمنین عائشه رضی الله عنهانك سلطان الانبیا افندمز صلی الله علیه وسلم حضورنده حبشیلرك اوینادقلرینی قاراب طوردیغی مرویدر(۱).

عبدالله بن عباس (رضی الله عنهما) حضرتلری شاعر قریش اولان عمر بن عبدالله بن ابی ربیعه قصیده‌سنی دکلادیغی وبر ایشتمك ایله سکسان بیتدن عبارت اولان مذکور قصیده‌سنی حفظ ایتمکله باشندن آخرینه وارانچه اوقوب چقدیغی مشهوردر.

اون اوچونچی وظیفه

آداب

بورایه قدر سویلدکمز وظیفه‌لر معلملر ایچون لازم حکمنده اولوب، بونلردن باشقه دخی بعض بر ادبلر واردرکه اگرده معلملر بونلر ایله دخی صفتلنورلر ایسه کمالتلری زیاده اولور. دیدکمز ادبلردن مهم اولانلری بونلردر:

۱) فصیح سویله‌مك، انسانلرده اولان دیل‌هنر کوستره‌چك بر فورال اولوب، کوکلده اولان شیلری و یراقده اولان واقعه‌لری آکلادوچی بر ترجماندر. دیل ایله جواب ویرلور، حاجت وقتده شفاعت استه‌لنور، قایغولوی تعریف ایدلنور، حسرتلیلره تسلیه، قبیح شیلردن منع، گوزل شیلره تحریض ایدلنور. طوپلر یتشمه‌ین اورنلره دیل ایرشور، ماشینه‌لر قوتی یتشمه‌ین اشلری دیل اشلر.

(۱) موطأ الامام محمد رحمه الله تعالی ص ۳۸۱.

سویلاوچی، اگرده سویلمیه ماهر، حرکات هم سکناتی متناسب اولورسه دکلاوچیلرینه وعظلرینی ینکل قبول ایتدرر، مزداینی هم آچق آکلادر، خصمینه کوب وقتده غلبه ایدر. اوشبونك ایچون معلم اولان کیمسه‌نك سویلشه بیلمك طوغروسنده کامل اعتناسی اولمه‌لی وخطابت آدابلرینی یرلو یرنده استعمال اینمه‌لیدر.

معلم، اگرده نصیحتلرینی قاعده‌سیله سویلر ایسه او وقتده شاگردلر طرفندن حرمت اوزرنده استماع اولنور، غائبلره وکچوکلره هم تبلیغ و نقل ایدلنور. شویله که سویلنمش سوزلر هوایه تارالوب بتدکاری حالده اثری همان قالور.

مشهور وزیرلردن حسن بن سهل کندی اوغللرینه خطابا: «ای اوغللرم! نطق اوگرنکز، انسانك باشقه حیواندن آیرمه‌سی آنچق نطق سایه‌سنده‌در، نطقکز کامل اولورسه انسانلقکزده کامل اولور» دییور ایمش. لکن سویله‌مك وقتنده دکلاوچیلرنك حاللرینی رعایه ایتمك لازم اولور. آنلر تحمل ایده‌جك مقداردن زیاده سویلمك یا که آنلر اهل دگل معلوماتلری ایراد ایلمك ادبه منافیدر.

امام جاحظ حضرتلری: «سوزك غایه‌سی ودکلاوچیلر نشاطینك نهایه‌سی واردر، تحمل ایده‌چك درجه‌دن زیاده اولان سوز گوزل اولمق شویله طورسون بلکه حکیملر نظرنده منفوردر» دیمشدر(۱).

گوزل سوزلرنی، عمومی فائده وشریعت مصلحتی ایچون استعمال ایدن کیمسه آخرتده ثوابلره نائل اوله‌چغندن باشقه دنیاده هم بو هنری برابرینه مکافاتدن محروم قالماز. سلفلردن بری: «قرآن حافظ، شعر روایت ایدوچی، نحو، عروض، حساب، کتابت، علملرنده ماهر اولان معلم بالالرمزی آلتمش درهم حق ایله تعلیم ایتمیه رضا اولدیغی حالده بو کمالتلرك اکثرندن محروم لکن بیانی گوزل، آکلاوی

---

(۱) کتاب البیان والتبیین. ج۱ ص۴۳.

کورکام اولان معلم بیك درهم اجری‌ده از کوره‌در» دیمشدر.

معلم، سویلرگه مهارتی سببلی آغر شیلری شاگردلرینه آچق تعریف ایدر؛ وینگل آڭلاته بیلور. غیرت واقدام، اجتهاد وسعی کبی بنی آدم سعادتینه سبب اوله‌چق شیلره رغبت ایتدرر. ماهر سویله‌ین معلمك نصیحتلری شاگردلرك کوڭللرنده اورناشور، تا قبرلرینه وارانچه یولداش اولور. فصیح وبلیغ یعنی کلمه وجمله‌لری اورنسز تکرارلردن صاف، مقصود اولان معنادن لفظی آرتق ویا که کم دگل، مهجور، غریب، ادبسز سوزلردن پاك اولان نطقلری هر کیم محبت ایله دڭلار.

سویلشدکده، اوقودقده، یازدقده، لحندن اجتناب ایلمك الوغ کمالتلردندر. بو خصوصده ادبای کرامك اعتناسی شایان حیرت ایدی. نضر بن شمیل حضرتلری مأمون خلیفه مجلسنده کسر سین ایله اولان «سِداد» ی فتح سین ایله اولان «سَداد» دن فرق ایتدکنده (اولکیسی باغلامق وبند ایتمك، صوڭغیسی دینده مستقیم اولمق معناسنده‌در) سکسان بیك درهم عطیه آلمیه موفق اولمشیدی (١).

ابو عثمان المازنی حضرتلری عرجی بیتلرینك برنده اعراب جهتنچه اولان بر شبهه‌یی حل ایدوب، الواثق بالله خلیفه‌دن بیك دینار کسب ایلمشیدی.

٢) **کتابت وانشا.** کتابت وانشا هنرلری انسانه هبه ایدلن الوغ کمالتلردندر. بونلرك نشر علم وتعلیم خصوصنده الوغ یاردملری اولدیغیچون معلم اولان ذاتلرك هم بونلردن نصیبلری اولورسه گوزل اولور.

عمر بن عبدالعزیز حضرتلرینك: «علمی کتابت ایله قید ایلەڭز»

---

(١) وفیات الاعیان. ج ٢ ص ١٦١.

دییور ایدی. فلان کیمسه یازی بیلمایدر دیدکلرینه جواب اولەرق نصر بن سیّار: «یازی بیلمگانلك یاشرون خستەلك» دیمشیدی (١).

آنا لسانمز اولان ترکیچەمز، بو کونده فوق العاده اطرادسز رسم اوزرنده هر کیمك اراده وکیفنه تابع روشده یازلمقده اولدیغندن نظامه قویلمق آنچق معلملر همتی سایەسنده اولسه اولور. اگرده معلم اولەچق ذات بوندن خبرسز اولورسه ملکنده اولنمادیغی شیئی صاتوچی‌یه و کیسەسنده اولنمامش نرسەیی صدقه ویروچی‌یه اوخشار.

اوشنداق عربی لسان معلملری ایچون کندیلری عربچه فصیح سویلشه بیلمك وقاعدەسیله بلیغ روشده یازمیه مقتدر اولمەسی ضروردر. باشقه فنلر ایچون یاڭا کتابلر وفائدەلی اصوللر ایجاد اولندیغی کبی علوم عربیه تحصیلچون هم بو ضوڭ وقتلرده الڭ گوزل طریقلر اختراع ایدلمشدر. وبو سایەده عرب لسانی نیچه عصرلر مقدم غائب ایلمش اولان کمالتنی اعاده ایتدکندن ماعدا اولگی زمانلره نسبتله کوب یخشی کیوملر ایله زینتلنمکدەدر.

بیروت، قاهره، اسکندریه شهرلرنده نشر اولنمقـده اولان بونچه عربی آثارلر، ادبا وفضلاسینڭ سرعت عجیبه اوزرنده تکثری وخصوص «بیروت» لڭ علم وادب جهتنچه شایان حیرت اولان ترقیسی اصول جدیده ثمرەسیدر (٢).

خطابت (نطق سویلەمك) اوشنداق، انشا وکتابت الوغ بر کمالت والڭ عزیز بر نعمت اولدقلری حالده ادبی رعایه ایدامز ایسه درجەسندن تنزل ایدر واورنسز استعمال ایدلمگی غـایتده بیوك کفران نعمت عد ایدلنور. انسانڭ عقلینڭ میزانی: آغزنـده اولان دیلی وقولنده اولان قلمیدر. شونگچون اگرده بر کیمسه

(١) کتاب الکامل لابی العباس المبرد. ج ١ ص ١٧٧.

(٢) صفوت الاعتبار. لمحمد بیرم رحمه الله. جزء ٥ ص ٣٨.

عقلینڭ مرتبه‌سنی بیلمك استر ایسه‌ڭز سویلدکی سوزلرینی دڭلاب یازدیغی شیلری دقت ایدوب، باقڭز!.

بناء علیه اورنلی اورنسز دین ونسل قارنداشلرینی دیل وقلم ایله غیبت ایتمك، نمیمت ایلمك یاکه اظهار حق ورد بدعت دیمك کبی مبارك کلمه‌لرك کولگه‌سینه پرده‌لنوب، غرض شخصی ایله غیرلری سب وشتم ایلمك حامل علم اولان ذاتلره هیچ مناسب اولماز. اظهار حق یاکه رد بدعت ایلمك دعواسنده اولان کیمسه‌لر ایچون اگر دیدکاری دعوالرنده صادق اولورلر ایسه سوکمیه، صوقمیه و قلچلر جراحتندن اثرلی صورتده کوڭللری جراحتلمیه حاجت دوشمای بلکه ادب دائره‌سنده قارنداش ودوستلر مثالنده سویلشمك کفایت ایدر (۱).

دیل ایله سویلنمه‌سی عیب اوله‌چق شیلر کاغدلره یازلنور ایسه ضرری ایککی مرتبه آرتور. سوز ایسه بلکه بر وقتده خاطردن چقار یازلمش خصوصاً مطبوع اولورسه قیامته قدر باقی اولور.

انسان، معصوم اولمادیغی صوڭنده خطا سویلیه بیلور. ناگاه بر سوزی محقق عالملر وراست سوزلی عقلایلر، صاف وپاك کوڭلیلر بالاتفاق تخطئه ایدرلرسه اووقتده غیرلر متابعت ایدوب، خطا یوله کتماسونلر نیتیله رد ایلمك جائز بلکه اورننه کوره فرض‌ده اولور. لکن سوزی آڭلار آڭلاماز وسویلاوچی مراد ایدن معنادن باشقه ایکنچی بر معنایی تارتوب آلوب، فی الحال رد ایتمیه شروع ایلمك وشو ساعت‌ده ادب دائره‌سی بر بحر بلا ساحل ایکن آڭا قناعت ایتمای سوزك قائلنه کرشمك وجزئی بهانه ایله تحقیر ایلمك، عالملرگه دگل حتی انسانلقه موافق دگل شیلردندر.

---

(۱) شعر: الرفق یمن وخیر القول اصدقه * وکثرة المزح مفتاح العداوات
والصدق بروقول الزور صاحبه * یوم المعاد حری بالعقوبات

... اسلاف کرام وعلمای عظام بر برینی تزذیل ایله‌ی دینه خدمت ایتدیلر؟ وبر برینی سوکمك ایله‌می نشر علم ایتدیلر؟ ظن ایدرم بو سؤاله انکار ایله جواب ویرمه‌ین بر کیمسه اولماز. زیرا بونی تاریخ انکار ایتمکده‌در. انسانك یوز صویی شو مرتبه‌ده محترمدرکه سلطان الانبیا افندمز صلی الله علیه وسلمنك احادیث شریفه‌لرینی مطالعه ایدن کیمسه بوندن فرسخلر ایله یراق طورر.

عمری وارنچه قولندن قلمی دوشمادگی وجمله قایغوسی ترقی ملت اولدیغی حالده ادیب شهیر کمال بك جنابلری هیچ کیمسه‌یی هجو ایلمه‌مش ایمش (۱). آدمچیلك بویله اولور، انصاف بویله بیورر.

شیخ المحدثین امام مالك رضی الله عنه: «بزم مدینه‌ده عیبسز کیمسه‌لر وار ایدی کشی عیبنی تفتیش ایتمیه کرشدکاری صوکنده اوزلرنده هم عیب ظهور ایدوب، خلق طرفندن سویلنمیه باشلاندیلر، بزم مدینه‌ده عیبلی کیمسه‌لرده وار ایدی کشی عیبلرندن سکوت ایتدکلری صوکنده عیبلری اونودولوب، خلق طرفندن سویلنمز اولدیلر» دییور ایدی.

بزم ملتمز، تحسین اخلاق یولنده نصیحت ایدوچی خطیبلره تربیه وتعلیم مکارم اخلاق واخوت اسلامیه، شفقت ومروت بابنده تحریض ایدوچی کاتبلره محتاج اولدیغی حالده بربرمزی تقریع ایدشمك وفائده‌سز شیلرله اوغراشمق الحق تأسف ایدلنه‌چك حالمردندر.

۳) استفاده. علم ومعرفتك غایه‌سی، ادب وکمالتك نهایه‌سی یوق ایدگی معلومدر. اوشبونك ایچون معلم اولان کیمسه ملاقاتیله مشرف اولدیغی ادیبلردن، اکابر وشیخلردن، مطالعه ایتمکده اولان کتاب، رساله ومجله اوشنداق جریده‌لردن هر وقت استفاده ایتمه‌لیدر. علم اهلی خواه معلم خواه متعلم اولسون کندی علمینه اعتماد ایلمك وذهنی ایله مستبد اولمق عیب اولور.

---

(۱) الهلال. جزء ۵ ص ۱٦۵. السنة ۵.

مشایخلردن بری؛ «کوب الوغ ذاتلر زمانه‌سینه ایرشمش ایدك لکن علم روایت ایده آلمادق» دیه تأسف وندامت ایدن اولمشدر. (۱). واقعاً درست علم اهللرینی کورمزدن مقدم کندیسنك فضیلتی نه مقدار ایدکنی بیلمه‌مك احتمالی هم اولور. امام زهری حضرتلری: «بر مقدار علم تحصیل ایتدکم صوکنده کفایت قدر علمم اولدیغی ظننده اولندم صوکره عبیدالله حضرتلرینه ملاقات ایتدم وشو وقتده کندیمده هیچ شی یوق ایدکنی بیلدم» دییور ایدی (۲).

معلم اولان کیمسه، اگرده علمی الله تعالی حضرتندن بنده‌لره احسان ایدلمش بر کمالت دیه اعتقاد ایدر ایسه هر وقت وهر ساعت بلکه هر دقیقه‌ده استفاده اوزرنده اولمه‌سی ضرور اولور. هر وقتده کیسه‌ده بر خاطر دفتری بولندروب، ایشدلدیکی ویا که کوکله کلدیکی سوزلری فی‌الحال ثبت ایلمك وصوکره لازم اولان اورنلرینه مراجعت ایتمك، استفاده جمله‌سندندر. امام شعبی حضرتلری: «ایشتدککز شیلری حتی دیوار اوزرینه اولورسه‌ده یازکز!» دییور ایمش (۳).

٤) **تاریخ وطبقات.** علم تاریخدن معلوماتی اولمایان قوم کونلب دگل ساعتلب توبان کیتمکده‌در. اوشبو سببدن بو علم طوغروسنك معلملر اجتهادلی ومعلوماتلی اولورلر ایسه آنلردن شاگردلرینه وشاگردلری واسطه‌سیله عموم خلقغه بو علمك محبتی نشر اولنور، فائده‌سنی‌ده عام وخاص بیلوب، اوگرنمك قصدینه کررلر.

بوندن باشقه، تاریخ وطبقات علملری معلملرك کندی خدمتلرینی اجرا ایلمك ایچون کوب وقتده حاجتلی اولور. زیرا کرك نه کبی

---

(۱) تعلیم المتعلم طریق التعلم للزرنوجی رحمه الله تعالی.
(۲) وفیات الاعیان. ج۱ ص۲۷۱. مروج الذهب ج۵ ص ۹۰.
(۳) عمدة القاری شرح البخاری. ج ۱ ص ۵۷۲.

علم اولسەدە اولسون اگردە شاگردلر مستعدلر ایسە تعلیم ابتدا ایتدکی ساعتدە مذکور علمك شریعت نظرندە ویاکە دنیا قوامندە اهمیتی نە قدر اولەچغنی وقانغی عصردە تدوین اولندیغنی ومنسوب اولان علمینك استاذ واکابرلری، مؤلف ومجتهدلری کیملر ایدکنی وبو فندە تألیف ایدلن کتابلرك معروفلری نە کتابلری اولەچغنی شاگردلرینە خطاباً معلم اولان کیمسە سویلب بیان ایلمەسی مناسبدر. بو ایسە علم تاریخ بیلمیە، تقلیدی وظاهری دگل بلکە تحقیق هم محاکمەسیلە بیلمیە باغلیدر.

اوشنداق، اگردە درس اوقوتمق کتابدن اولدیغی وقتدە درس باشلاندیغندە مزبور کتابك مؤلفی، استاذلری، مملکتی، عصری، منشأی، خلق وفعلینك مرتبەسی خصوصندە الحاصل مفصل صورتدە ترجمۀ حالنی سویلب بیلدرمك لازم اولور. بناء علیە معلم اولان کیمسە کرك نە کبی علمە منسوب اولسەدە اولسون تاریخ، طبقات، اسمای رجال، جغرافیە فنلرندە بیوك معلومات صاحبی اولماسی لازم کلور.

شعبی حضرتلری، مجاهدین اصحاب مناقبلرینی سویلدگی مجلسدن عبدالله بن عمر (رضی الله عنهم) اوتدکارندە مشار الیهنك روایتلرینی ایشدوب: «بن بونلرە ایرشدم و بونلر ایلە اولدم لکن اوشبو روایت ایدوچی ذات (شعبی) بونلرك سیرنلرینی بیلەکدە بندن آرتق» بیورمشلر ایدی. بو ایسە تاریخ بیلدکاریچون شعبی حضرتلرینە بیوك بر مدح اولور.

تجربەلرە کورە، تاریخ بیلن کیمسە عقللی، طوغری فکرلی، هم تدبیرلی اولور. بو کوندە فرنکلردە (علم الاقتصاد) و (علم حقوق الدول) نامندە ظاهر اولمش ایکی مفید فنلرك آناسی علم تاریخدر.

سز، هر نە قدر ماهر سوزلی بر خطیب اولور ایسەکزدە

مجلسگزده اولان سودا گرلره و کسب ایله مشغول کیمسه‌لره: «اجتهاد ایله‌گز میلیونیر اولمازسا گزده الوغ بر ثروت صاحبی اولورسز!» دیه سویلر اولسه‌گز و یاکه سوکلی بر معلم اولدقگز حالده شاگردلرگزه: «اوقوگز بیوك عالم وشهرتلی بر مؤلف اولورسز!» دیوز اولسه‌گز بلکه مستبعد کوررلر، سوزلرگزه لازم درجه‌ده اهمیت ویرمزلر، بناء علیه نصیحتگزك ثمره‌سی اولماز یاکه آز اولور. اما اوچ بیش تنکه ایله کسبه کرشوبده اوز عمرلرنده یوز بیکلی تحصیل ایدن غیرتلی و نشاطلی تجار احوالنی حکایت ایدر اولسه‌گز یاکه بر کتوچینك بیوك بر عسکر باشلغی اوله‌رق یارم دنیایه حکم ایتدکنی ویاکه بالقچی بالاسی اولدیغی حالده یوکچیلر ویولچیلر آردندن یالان آیاق یوکروب اصل وطنندن کتمکله تحصیله کرشوب الوغ بر ادیب و شهرتلی مجدد اولان کیمسه‌لر ترجمه‌سنی سویلر ایسه‌گز سوزگزی دکلاوچیلرده بر حس اویانور، نشاط کلور، جسملرینه اقدام روحی تارالور، غیرت و اجتهاد ایتدکدن صوك بو دنیاده بزم کبی آدم اوغللری بای‌ده اولورلر، عالم‌ده اولورلر ایمش دیه کسب و تحصیله سوق ایده‌چك بر قوّت پیدا اولور.

اوشنداق، بغداد و اندلس دولت اسلامیه‌لرینك گوزل خلقلی، هنرلی وغیرتلی اولدقلری زمانلرنده نه کبی بیوك مدنیته نائل اولوب صوگره تن پرورلکه طالوب سفاهت دنیاسینه مغلوب اولدقلرنده کوکدن یقلوب دوشه‌ش قوش مثالنده رعت غریبه اوزرنده توبان کتدکلری سویلنور ایسه، و بعضاً شاگردلرك کندیلرندن هم محاکمه ایتدرلور ایسه هر برینك کوکلنده بر فکر اویانور، دماغنده عبرت ایله حسرت، شوق ایله غیرت جمله‌سی برگه قوشلوب اعضا وجسمنی ترقی و استقامت جهتنه سوق ایدر. اوشبو سببلر

ایچون اولسه کرك امام شافعی رضی الله عنه: «تاریخ بیلمش کیمسه‌نك عقلی آرتور» دیمشدر (۱)

تاریخده بصیرت اوزرنده معلوماتلی اولان خطیب یاکه معلم، شاگردلرینی وداکلاوچیلرینی حیوانلرنی دیزگینسز اداره ایلمکده اولان کنوچی قبیلندن هیچ بر مشقت چیکمای استدکی طرفه سوق ایده بیلور. تاریخه مستند دلیل هیچ وقتده مغلوب اولماز بـو ایسه هر کیمه معلوم بر مسئله‌در.

۵) **عدالت.** گوزل خلقلرك اڭ گوزلی عـدالتدر. دنیاوی واخروی ائلرده عدالت اوزرنده اولمق هر کیم ایچون لازم ایسه‌ده تربیه ایله مشغول اولدقلرندن عقللری و روحلری تربیه ایتمکده الوغ بر مدخلی اولدیغندن معلملر ایچون دخی زیاده لازم اولسه کرك. اصحاب عدالت، هر مقصدك یولنچه واررلر و هیچ کیمه تاش آتمادقلری حالده امللرینه دخی ایرکن وطوغری واروب ایرشورلر.

بر سوزی، حق سوز اولدیغیچون قبول ایتمك وباطل سوز اولدیغیچون رد ایلمك عدالتدر. وایکنچی عبارتله حق سوزی استر کیم سویله‌سون حق اولوب، باطل سوز کرك کم طرفندن سویلنلسون باطلدر. اوشبو قاعده حکمنچه بر سوزك حق وباطللغنی یالکز زید سوزی اولدیغندن وعمر سوزی اولمادیغندن استدلال ایلمك عدالتسزلك اولور. چونکه معصوم اولمادیغی صوکنده زید وعمرك حق سوزی سویله‌لری‌ده وباطل سوزی سویمه‌لری‌ده جائز اولور. تمام غایه‌سینه ایرشمگه زمانه‌سی مساعد ویاکه طبیعتی مستعد اولمایان شاگردلری اختلافات مذهبیه‌یه کرگزمك وآنلری رد ایلمك یوللرینی تلقین ایتمکله شغللندرمك عدالتدن بر طرفه چقمق اولور. انسان شریعت اسلامیه اقتضاسنچه کندی مذهبنی تصحیح، اعتقاد وعمللرینی فخر الانبیاء صلی الله علیه وسلم اولندیغی طریقه موافق ایتمکله مکلف ایکن زید، عمر، بکر، خالد، مذهبلرینی تزییف وتقریع ایلمکده نه معنا وار؟...

---

(۱) عجائب الآثار فی التراجم والاخبار. ج ۱ ص ۵.

اختلافات مذهبيه بحثى سانحلسز دكيزدركه بر مقدار وقوف حاصل ايدر ايچون‌ده جمله موانعدن تجردله اوزون عمر اشتغال ايتمك اقتضا ايلر. خصوصاً مذهب اربابينك ترجمۀ حاللرينه وتأليف ايلمش كتابلرينه اطلاع اولنماز ايسه يالكز خصملرى حكايت ايلمش سوزلر اوزرينه انابت ايدلنور اولسه هيچ بر ثمره اقتطاف اولنماز.

خاتمه

حسن ايله سليمان اسملو بايلر بر عصرده ياشارلر ايدى. بالالرى كوب، كنديلرى سلامت اولوب، ماللرينك حسابلرينى حتى كنديلرى‌ده بيلمزلر ايدى. حسن آغاى بو نچه دولتى اولديغى حالده هر تورلى كسبلرى قيلور، اهل اسلامه مناسب اولوب اولماديغنى تفتيش ايتمز ايدى. بر آره‌لق بورچلى بر كيمسه‌نك جمله ملكنى گويا صاتوب آلمش اولوب، بورچ صاحبلرينه بر شىء ويردرمه‌مش ايدى. وايكنچى بر وقتده بر ظالم وبدبخته الوغ فائض برابرينه قرض آقچه ويروب، شهرده هر بر انصاف اهلنى آغلاتمقده اولان بيوك بر فحش وسفاهت خانه آچلمه‌سينه سبب اولمش ايدى.

حسن آغاينك بالالرى يتشور يتشمز مالنى اسراف ايتميه‌كرشديلر. بو كبى عزتلره غرق ايتديكى وكيوم اسبابلرى طوغروسنده هيچ بر ملكنى دريغ ايتمديكى حالده بالالرينك هر برى بر طرفدن اسراف ايتديكنى كوروب، جانى تارلور وفوق العاده حسرتلنور ايدى.

حالبوكه حسن آغاى بالالرينك قورصاقلرى ايله تنلرى ايچون بو نچه مال صرف ايتديكى حالده جانلرينى تربيه ايلمك طوغروسنده الوغ بر مساهله ايلمشيدى. تركيچه وروسچه اوقورغه ويازارغه بيلدرمكله بالالرى حقنده اوستينه لازم اولان وظيفه‌سى تمام اولدى ظن ايدر ايدى. حسن آغاينك خطا اشى بونده‌در. چونكه اوقومق يازمق، سويلشه بيلمك تربيه‌نك تمامى دگل بلكه الفباسى منزلنده ابتداسيدر.

تربیه ایسه دخی زیاده مهم اولوب بونك ایچون بالالری اخلاق عالملری وادب معلملری اولان ذاتلره تابشرمق لازمدر.

حسن آغای، بالالرینك جانلرینی تربیه ایتدرمك دگل بونك لزومنیده بیلمز ایدی. شونك ایچون بوکون سفاهت عالمینه دوشمش بالالرندن شکایتی یولده اورنغان ایچون صوقری شلته ایلمك قبیلندن فائده‌سز ایدی.

اگرده بر ایزگولك ایچون مال صورلسه حسن آغای بالالرینی وخاتونلرینی یاننه جیوب: «حالمز خراب! بوکون مسجده ایرته‌یه مکتبه بوندن جمعیت خیریه‌یه، آندن جراحتلیلره آقچه طلب ایده‌لر. آقچه صورلمای قالدیغمز بر کون یوق! ویر! ویر!.... بویله اولورسه یقولرمزی قالدروب، ماکلای تیرلرمزی آغزوب، تحصیل ایتمکده اولان ثروتمزی ویروب تمام ایدچگزده کندیمز فقیر قاله‌چغز!....» دییور ایدی.

بیچاره حسن آغای، حضورنده تاغ کبی ایولوب طورمش ماللری کندی مالی دیه حساب ایدوب و: «مالم، مالم، دولتم، بایلغم!» دییور ایدی. لکن اوستینه کیوب توزدرمش وقورصاغینه طولدرمشلرندن باشقه‌سی هیچ بری بونك مالی دگل ایدکینه فهمی یتشمز ایدی. واقعاً اون آرشین آق بوزدن ماعدا کندیسیله اوزون همده پك اوزون اولان سفرینه هیچ شی برابر آلوب کیده آلمادی. کیچه اوستنه یوردیگی ماللره بوکون باشقه‌لر صاحب چقمشلر گویا دنیا یارادامش کوبنبرو کندیلرینك کبی تصرف ایدرلر ایدی: یونده ایسه حسن آغاینك اسمی فلانی هیچ یوق ایدی.

حسن آغای دنیادن کتدی لکن ذکر ایدلمیه لائق برعملی وشکر ایدلمیه مناسب بر اثری قالمادی. جناب الله کندیسینه اولوغ بر بایلق ویرمشیدی لکن تصرف بولنی بیلمه‌دی کندینك سارانلغنی عقللیلق، باشقه‌لرك الله تعالی یولنده اولان احسانلرینی مسالِ طوتیه

بیلمگانلك تعبیر ایدوب بالالرینك سفاهتلرنه هیچ کمی عیبلو کورمای یالگز تقدیره حواله ایدر ایدی. قارا کوکللی وقاتی باغرلی اولوب، فقیری کوروب یومشاماز، شاگردی کوروب شفقت ایتمز، مسجدی کورمز، مکتبلرك اسملرینی ایشتمز وبونلرله هیچ اشی اولماز ایدی.

حسن آغاینك عمرینه برکاتی هیچ کیم استه‌مز ایسه‌ده اوغللری حصه‌سینه دوشه‌چك میراث مالندن بیك روبله آلمق شرطیله یوز روبله آقچه ویرن مال عاشقلری وفاتنی صبر سزلنوب کوتمکده‌لر ایدی. اوشبونك ایچون حسن آغاینك حتی اوزی سلامت وقته ملکندن الوغ برقسمی یالگز صورت ایله‌گنه کندی تصرفنده اولوردی.

حسن آغای صوکنه وارثلر مالك آستندن کروب اوستندن چقدیلر، یورتلر تورغ (مزایده) ایله صاتلدی، یرلر خدمت حقی اوله‌رق دعوا وکیللری قولینه دوشدی، خاتونلرینی یاش کیاولر، قزلرینی مال سیوچیلر نکاح ایتدی. کندیسی سبب اوله‌رق آچدرمش فحشخانه‌ده اوغللرینه وجودلرینی چیتوب هرتورلی خسته‌لکلره مبتلا اولوب دنیادن کتدیلر.

سیلمانده کونلرك برنده بو دنیادن کیچدی. زیرا هیچ کیم ابدی ترکلك ایتممکده‌در. لکن سیلمانك اسمی دنیادن کیچمادی بلکه همیشه ترکدر. «ایزگو بالا صدقهٔ جاریه، فائده‌لو علم قالدرمش کیمسه‌نك عملی هیچ کیسلماز» مضموننده اولان مبارك سوزه موافق ملت وجمعیت سلیمانه خیر دعاء قیلورلر، اسمنی حرمتله یاد ایدرلر. مکتبه آیاق باصمش صماور بیوکلکنده اولان حتی‌که کورشیلرینك اسمنی بیلمیان بالالر جمله‌سی سلیمان افندینی ولی نعمت بیلورلر. واقعا سلیمان افندی ولی نعمتلریدر. چونکه علم تحصیل ایتمکده اولان گوزل خانه‌نی سلیمان افندی بناء ایدوب، معلملر ومکتب خادملری، اوطون وشم، کتاب وکاغد جمله‌سی آنك

قالدرمش اولان وقفلرندندر. سلیمان افندی خیراتی سایه‌سنده‌جناب اللهه ایمان کتورمك وعبادت طریقلرنی اوگرنورلر واوستلرینه یوکلنمش شیلر حقنده معلومات کسب ایدرلر. بویله کیمسه‌لر هیچ وقتده اونودلمازلر دگلمی؟...

بو اورنده یازلمش حسن ایله سلیماندن بیلگولی ذاتلر مراد اولمای‌بلکه بر ضرب مثلدر. ولکن بو دن‌یاده خصوصا آره‌مزده سلیمانلرده بوله بیلور، حسنلرده!...

رساله‌نك ابتداسندبیرو معلمله توصیه‌لر یازدق آنلرك صبر وتحمللرینه ومکارم اخلاقلرینه اشانوب، بعض برقسقه بتره‌جك سوزلری اوزون سوبلدك. لکن شاگرد اوقوتمق خصوصا بزم مکتبلرمز کبی بیکدن بر کرك شیلری حاضر اولمیان‌یرلرده‌بونك‌ایله اشتغال ایتمیه کوب کیمسه‌لرك طاقتی یتشماز.

زمانمزك الك کوب بیلوچیلری ایله الك آز بیلوچیلری، شاگرد اوقوتمق طوغروسنده قصورلق ایدنلری شلته ایتمکده‌لردر. لکن مادی ومعنوی یاردم اولمادیغی صوکنده نه روشله شاگرد تعلیم ایدلنور؟.. بو ایسه آتی وسبانی اولنمادیغی بر کیمسه‌نك سبان سورمادیکی ایچون خادمنی شلته ایتدکی قبیلدندر. گرچه بعض امامر مکتب آچوب، تعلیم ایله اشتغال ایدرلر ایسه‌ده. بونلرك بو عمللری آنیبال (آن بعل) ایله بو ناپارت عسکرینك آلب طاغلرینی آشوب چقدقی قبیلندن خارق العاده بر اجتهاد ثمره‌سیدر. بو کبی اجتهادلر هر کیمه میسر اولماز. هر اشك بر کشیسی وهرکشینك بر اشی اولور..

بو سوزی یازمقدن‌مقصد ایسه‌امام‌ویا که‌علمی اولان کیمسه‌لری شاگرد اوقوتمق خدمتندن عفو ایلمك ایچون چابالنمق دگلدر. علمی اولان کیمسه‌یه تعلیم خدمتی شریعت طرفندن تکلیف ایدلدکی صوکنده بو کبی سببلر ایله دگل بوندن الوغ سببلر ایله‌ده عفو ایدلماك

ممکن دگلدر. بلکه اولاد اسلامه دین و ایمان اوگرتمك طوغروسنك کل قایغولری وبورچلری بیلوچیلر و امامار اوستینه تاشلاب گویا آنلردن باشقه‌لر جواب ویره‌چك دگل کبی بی خبر طورمق مناسب دگل ایدکنی بیان ایلمکدر.

معلملر، ذهن خدمتی طوغروسنك جواب ویره‌چکلر وبو خدمتك آنلر اوستونده اولور ایسه مال وآقچه‌یه وباشقه خدمت ویاردملره طوفتامش شیلر حقنده جواب ویرچك کیمسه‌لر کیملردر؟ . . .

بو دنیانك سعی وعمللری، مختلف کیمسه‌لره تقسیم و توزیع ایدلمگی قانون الهی اولدیغنده مکتبك هم بعض خدمتلری وایکنچی تعبیرله‌الك کوچ اولان خدمتلری معلملری اوستونده اولوبده مال وبو کبی ینگل خدمتلری هیچ شبهه‌سز دولتلی کیمسه‌لره (گرك دولتی آزده اولسون) عائد اولسه کرك. اوشبو سبب ایچون شاگردلری واهل اسلام بالالرنی اوقوتمادقلری و تربیه ایلمادکلری طوغروسنده معلملر وعلمی اولان کیمسه‌لر مسئول اولدقلری کبی مکتبی ویاکه کبی مکتبی ویاکه مکتبك حوایجنی حاضرلمادکاری ایچون شو محله‌نك ویاکه شو اطرافك بایلقلری نسبتنده دولتلی آدملری مسئول اولورلر.

مکتبده اولان شاگردلر، خالد ایله ولید بالاسی دگل بلکه ملت بالالریدر. اوشبو سببدن میلیونیر بالاسیله قاراولچی بالاسی یان یانه اوطوروب تحصیل ایدرلر. بعض وقت اولورکه میلیونیر بالاسی جزا آلدیغی حالده قاراولچی بالاسی مکافاته نائل اولور. مکتب دنیاسی باشقه دنیادر! . . . (هر نه قدر غم وحزن ایله کیچوردم ایسه‌ده، مکتبده اولان کونلرمی صاغنمقده وایدشلرمی کوزم اوگنده کورمکده‌یم!). اوشبونك ایچون کمك بالاسی اوقور ایسه مکتبی او کیمسه باقسون دیمك بیوك بر خطا سوز اولوب، مسلمان اولان آدمه هیچ مناسب اولماز. بویله سویلمك «بن، بو امت عائله‌سندن دگلم» دیمك کبی بر معنایی خاطره کتورر.

گوزل خانه‌لرده، تکلفلی کیوملرده، یخشی آت و آربه‌لرده یوروبده مکتبلك احوالینی هفته‌ده بر مرتبه اولسون کوزه تمه‌ین کیمسه هر نه قدر سوزیله الك حمیتلی مسلمان اولسون الحق حمیتسزدر.

روچیلدلر، فلانلر بر طرفده طورسونلر، طول قالمش اولان بر روس خاتونی یتیم خانه‌یه اونبیك روبله (صوم) تصدق ایدر. ایتك تگوچی بر روس کندیسینك وصیت نامه‌سنده یکرمی بیك مبلغی جمعیت خیریه‌یه تعیین ایدر. ساعتچی بر یهودی کندی ملتینه مخصوص اوله‌رق تربیه خانه آچمق ایچون بشیوز بیك روبله احسان ایدر. بو شیلر جمله‌سی جریده‌لرده یازلمش حقیقتلردندر. لکن بزم الك دیانتلی کورنمك آرزوسنده اولان خالد آغای وهر کیم طرفندن تقوالق اسمیله سویلنمش اولان ولید آغای وصیت نامه‌لرنده هیچ بو کبی شیلر کورلمیور. حالبوکه بونلر بزم مستثنی اغنیالرمزدندر. بکر ایله سلیم وصیتلرنده نه یازه‌چقلری معلوم دگل ایسه‌ده بوکون جمله اختیارلری اللرنده ایکن مکتبلك نامنی اولسون ذکر ایتمه‌یورلر!... حالبوکه مکتب وعلم یولینه صرف ایدر ایچون الك عزیز شیلر ویا که دولتلك اوندن طقوزی اولمق، شرط اولمای بلکه مشتریسز وموده‌دن چقمش اشیالر وآشادقدن آرتوب قالمش نرسه‌لر اولورسه‌هم جائزدر.

ای محترم بایلر وملتلك استناد گاهلری! بر فکر ایدلسون ملکگزده اولان بو دولتلری یالگز اجتهادگز سایه‌سنده‌می تابدگز؟! حالبوکه سزلك اجتهادگزدن اون مرتبه آرتق اجتهاد ایدنلر بوغاز طوقلغینه خدمت ایتمکده‌لر وبر کون خدمت بوله‌مازلر ایسه بتون عائله‌لری آچ ویالانغاچ قالمقده‌لردر. اویله ایسه سزلره بونی واجتهاد سببلرینی جمله‌سنی جناب الله ویرمشدر. ویرمشده لکن ویردگینك کوبسنی دگل، الك آز اولان بر حصه‌سنی هم سزلردن صورمش وصوره‌مقده‌در. بوندن خبرگز البته واردر.

استحقاق ایله دگل بلکه استحقاقسز محض الله تعالی‌نك هبه‌سی اوله‌رق نائل اولدیغکز دولتك شکرانه‌سی لازم ایدگنده هیچ شبهه‌کز اولمازسه کرك. ایمدی شکرانه‌سنی وفا ایتمك وجناب اللهك امر شریفلرینه امتثال ایلمك نیتیله بر آزنی ویرمه‌لیسز، لکن اورننی بیلوب ویرمه‌لیسز. مال کلیسی آیرلوب قالدیغی حالده کلسندن حساب ویره‌چك بر کون واردر. اگرده بو کونده مساهله اولنماز ایسه وای بنده‌نك حالینه وای!........ وجوه خیره صرف ایلمك طوغروسنده جسور ومسامحه اوزرنده اولان ذاته شاید کندیسی کبی مسامحه‌لی بر، معامله اولنور بلکه بوندن اوستون صرف ایلمش احسانلرینه مکافات اوله‌رق، کوکله کلمادکی روشده اکر املر ایدلنور. آدم اوغلی ساچدکنی البته بر کون اورر.

فخر المرسلین افندمز صلی الله علیه وسلم حضرتلری بر آره‌لق قوی ذبح ایدوب، آنامز ام المؤمنین حضرت عائشه رضی الله عنهایه فقیرلره توزیع ایتمیه بیورمشلر ایدی. مشار الیها حضرتلری: «قوینی تاراتوب تمام ایتدك کندمز ایچون یالکز باشنی آلوب قالدق» دیدکلرنده، افندمز صلی الله علیه وسلم: «باشندن باشقه جمله اعضاسی اوزمزه قالمش ایمش!» بیوردیغی مرویدر.

بوندن آکلاشلدیغنه کوره آدم اوغلینك اوزینه قاله‌چق اشیاسی آنچق الله تعالی رضاسیچون خیر اورنده صرف ایدلنی اولوب بوندن غیرسی کوب وقتده دشمنلره قاله‌چقدر. دشمنه قاله‌چق مالك حسابی اولدیغی حالده ثوابی یوقدر.

«مالکی بالالرکا قالدر!» دیدکلرینه قارشو سلف صالحلردن بر ذات: «مالمی کندیمه، بالالرمه اللهك رحمتنی قالدردم» دیه جواب ویرمشیدی. لکن مقصد وارثلری محروم ایده‌چك درجه‌ایله

ایثار ایلمگه دلالت ایتمك اولمای بلکه تصرف یوردیکی زمانده مالك الك آز الوشنی اولسه‌ده علم ومعرفت یولینه صرف ایتمك لزومنی بیاندر.

بزم معلملرمز، بالالرمزه (ملت بالالرینه) دین اوگردوچیلر ومکتبلرمزده شرع شریف اوگردلنه‌چك اورون اولور ایسه بونلره کوز صالمق والدن کلدگی قدر اعانت اوزرنده اولمق هر بر اقتدارلی کیمسه ذمه‌سینه لازم اولسه کرك.

اگرده دولتلی ذاتلر بویله فدا کارلقده وجناب الله حضرتندن تویلمش مبارك یولی تعمیر ایتمك قصدنده اولمازلر وبر برینك عملینه ظهیرلك ایتمزلر ایسه تعلیم امری نیچوك دوام ایدر؟!... تعلیم ونشر علم دائم اولمادیغنده شریعتمزی حامل اوله‌چق ذاتلر نیچوك یتشور؟ وکیله‌چکلره رهبر اوله‌رق کیملر قالور؟.

دورت دیوار صالوبده اوستنی سالام ایله یابوب قویمقله یاکه جیولمش بالالر آره‌سینه هیچ بر تربیه علمندن معلوماتی اولمایان بر بطال کتوروب اوطورتمقله، مکتب اشیاسی حقنده اهل محله واغنیا اوستونده اولان بورچلر ساقط اوله‌چغنی ظن ایلمك طوغریمی؟..... بو اورنده قلمی طوقتادوب اوزون وکیك بر صولش آلمق اقتضا ایدر. زیرا جوابی پك کوچدر. اگرده دیدکمز مکتب ومعلم حسن خلقلی، ادبلی، آتا وآنایه اطاعتلی، قارنداش قبیله‌یه شفقتلی، ضعیفلره مرحمتلی، عاجزلره یاردملی، عالی طبیعتلی، سعی وغیرتلی، یخشی ویماندن خبردار، محب ملت، صاحب همت، بالالر یتشدره‌چك اولسه، اثبات ایله وآلانفی ایله جواب ویرمك لازم کلور.

شایان تعجبدرکه روسلر وفرنگلر بار ثروتلرینی وعزیز عمرلرینی الك مهم لذتلرینی آخیرنده بهالی وجودلرینی علم وملت تربیه‌سی حقنده فدا ایدوبده، ابنای جنس واولاد ملت حقنده اولان

خدمتلرینك اوندن برینی وفا ایده آلمادقلری اعتقادنده حالده بزلرده ملته اولان بورچ چای ایچمك مرتبه‌سنده ینگل اولان بر عمل ایله ادا اولنوب تمام اولمقده‌در. (فاعتبروا یا اولی الابصار!..).

قصورلق ایله یازدیغم شیلر بونده تمام اولدی. مقصد تحسین ویا که تشنیعلره مقابله ایلمکده جسارت کوسترمك اولمای بلکه خلفلره بر یادکار قالدرمقدر. بیلدکمزه نسبتله بیلمادکمز دریا اولدیغندن فکرلرمده یاکلشلری بلکه نادر دکلدر. اگرده یاکلشدیغمز اورنلری تنبیه ایدن اولورسه تشکرله تصحیح ایتمیه حاضرز. حقلق ایسه برنچی مطلبمز والك شرفلی مقصدمزدر. قولمه آلدیغم کوندلبرو بیوك وکچوکمه هیچ بر تحقیر وترذیل عملینه تنزل ایتمه‌ین قلممی عیبلو ایتمیه حقم اولمادیغندن حقلقدن بر طرفه میل ایتمش اورنلرمده (اگرده اولسه) عیب کندمه عائددر. لکن خطالرمه تنبیه ایلمك خدمتنی رجا ایلدکم ذاتلرده محترم ادیبلر وعالم فاضللردر. یوقسه ارباب تعصبدن نه تنبیه ونه تصحیح وتحسین، هیچ بری مقبولم دکلدر. صریح، ظاهر اولان بر آیت شریفه‌نك معنای لطیفنی بوزمای طوروب مقصود آکلامیان؛ فن جلیل وحسیات شریفه‌یه سوق ایلچك خطاب کریمك بلاغت وعلویتنی تنقیص ایلمکده اولان بنو اسرائیل قصه‌سیله تفسیر ایتمکدن باشقه لذت تاپمایان ذاتلرله هیچ بر آلش ویرشمز یوقدر. (رضینا قسمة الجبار فینا).

رضاءالدین بن فخرالدین.

Гылым Академиясы
Гылыми китапханә
821